

SZOCIÁLIS SZEMLE

SZERKESZTI:
ERŐDI HARRICH BÉLA

TARTALOM

É R T E K E Z É S E K

NEUBAUER GYULA: A népesedéseknek! lényege	229
VIZY ANDRÁS: Zala vármegye szociális feszültsége	234
BURCHARDT-BÉLAVÁRY ERZSÉBET: A Montessori nevelés jelen- tősége a népnevelésben	238
SOMOGYI ZSIGMOND: A magyar néptáplálkozás korszerű kérdései	241
MELLY JÓZSEF: Az orvos egészsége	245

SZOCIÁLIS FIGYELŐ

Miért munkavállaló és nem — munkás ? Miért szabadidőmozgalom és nem — munkáspihenő ? (<i>Földes Béla</i>)	250
A Rockefeller-alapítvány és a társadalmi tudományok (<i>Földes Béla</i>)	250
A munkásoktatás tantárgyai	251
A dán népfoiskolák (<i>Szende Zoltán</i>)	251
A francia parasztság érdekképviselői mozgalmi (<i>Bodó József</i>)	253

SZOCIÁLIS TUDÓSÍTÓ

A kormány célja: végleg kiemelni népünket abból a nehéz sorsból. amelyben eddig volt és van	254
Szociális intézkedések a visszacsatolt Felvidéken és a Kárpátalján	254
Szabályozták a fontosabb munkakört betöltő ipari alkalmazottak fel- mondási idejét és végkielégítését	254
Életbelépett a legkisebb gazdasági munkabérekéről szóló törvény	255
A német tisztviselők jogviszonyainak rendezése	255
A munkanélküliek segélyezése a cseh-morva protektorátusban	255
Az áremelkedés és a létfenntartási költségek Olaszországban	256
Az olasz bányászok szakoktatása	256
Munkaéletteni kurzus olasz munkások részére	256
Az árak ellenőrzése Olaszországban	256
Az ipari települések tanulmányozásával megbízott Angol Királyi Bizott- ság jelentése	256
Az angol ipari átképző központok tanfolyamai	258
Az árszabályozás Angliában	258
A brit munkanélküliség ellen való biztosítás ... „	258
A munkaügyi bíraskodás és békéltetés az USA-ban	258
A gazdaság és a munka védelméről szóló török törvény	259
Az öregek és a vakok nyugdíja Kanadában	259

K Ö N Y V S Z E M L E

Szervezett agrárértékesítés. Wünsch Frigyes könyve. <i>Budapest. Csáky Ferenc Rt. kiadása.</i> 262 lap. (<i>Balogh Elemér</i>)	259
---	-----

SZOCIÁLIS SZEMLE

TÁRSADALOMPOLITIKAI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI

ERŐDI-HARRACH BÉLA

1940. VI. 1.

1. EVF. 6. SZÁM

A NÉPESEDÉSELMÉLET LÉNYEGE

ÍRTA:

NEUBAUER GYULA

Malthus Tamás Róbert (1766-1834)' anglikán pap és a közgazdaságtannak ily néven első egyetemi tanára, a modern népesedéstudomány megalapítója, általában mint a túlnépesedésre hajló népszaporodás ellenzője ismeretes. Bírálóinak leggyakoribb fogyatékosága abban áll, hogy könyveinek elolvasására sem vettek fáradságot maguknak. Azért minduntalan megismétlődő feladat arra figyelmeztetni, hogy Malthus például nem volt a népszaporodás ellenzője, hanem a túlnépesedésből származó bűnök és nyomornak ellensége; nem a népszaporodást akarta feltartani, hanem csak az volt a célja, hogy az eltartható legnagyobb népszámot a legkisebb halandóság mellett érjük el. Malthus elmélete ezért helyesen mondható a népesedési optimumra való törekvés első elméleti kifejtésének, amely a népszaporodásnak a föld nem növelhető területéből és csökkenő hozadéképességéből származó korlátaira és a munkásosztály életszínvonalának a túlnépesedésből következő megromlására mutat rá többé vagy kevésbé mindig időszerű jelentőséggel. Malthus tanából mint az őscsirából sarjadzottak ki az összes népesedéstudományi változatok, így még az is, amely vele annyira ellentétesnek tűnik, tudniillik a népesség maximális számára törekvő politikai népesedéstudomány, amely a saját nemzete életfeltételeit más népek rovására igyekszik hatalmi úton megszerezni. Ezeket a változatokat mutatjuk be itt a malthusi elmélet lényegén kívül az alábbi és a következő számunkban megjelenő tanulmányban.

A népesség állományt jelent, vagyis állandó népességet, minélfogva ez mint státusz, statikai fogalom. A népesedés ellenben folyamat, mely mozgást, haladást fejez ki, tehát dinamikai fogalom. Amellett a népesedés nem is jelent egyszerűen népességváltozást vagy akár csak népmozgalmat is, hanem határozottan egyirányú változást, a népesség szaporodásának kifejezését. Bizonyára összefügg ez azzal a természetesnek látszó megfigyeléssel, hogy a népesség változásának rendes iránya a növekedés. Ma ellenben, amikor már a csökkenő népességet is kezdjük úgy tekinteni, hogy a népesség változásának jellegzetes iránya lehet és a mai Nyugat-Európának már majdnem természetessé váló irányzata, a népesedés fogalmának növekedést kifejező tartalma kezd egy kissé kényelmetlenné válni. Mielőtt ezzel behatóbban foglalkoznánk, előbb egy másik kérdést akarunk tisztázni. Ez a kérdés az, hogy tulajdonképpen miben áll és van-e népesedéstudomány?

Az bizonyos, hogy van egy népesedéstudomány és ez a Malthusé. Ellenben lesznek, akik tiltakoznának az ellen, ha azt mondanák, hogy ez a népesedéstudomány. Ha viszont azt kérdeznék, hogy ugyan milyen népesedéstudomány van még a Malthusén kívül, nagyon nehéz tudnánk erre más feleletet adni, mint azt, hogy más pedig *nincs*. Vagyis: ha van

népesedéstudomány, ez a Malthus-féle s ha ez nem a népesedéstudomány egyáltalán, akkor népesedéstudomány, mint a népesedéstudomány, tulajdonképpen nincsen. Vannak, akik Malthus tanát élesen támadják. Vannak, akik vele ellenkező nézetet vallanak. De ezek is csak Malthus tanait igyekeznek cáfolni, vagy ha még ezen is túlmennek, igen nehéz volna ezekből az alig rendszeres, alig általános, alig egységes gondolatmenetekből egy összefüggő elméletet kialakítani. Majdnem azt kellene mondanunk, hogy csak egyetlen népesedéstudomány van, ez a Malthusé és vannak, akik őt támadják és vele ellenkező nézeteket vallanak. Amikor tehát a népesedéstudomány lényegét keressük, ami jelen dolgozatunk tárgya, nem indulhatunk ki másból, mint Malthus elméletéből, vagyis abból, hogy mi a malthusi tan lényege, valamint aztán abból, hogy mi az, amit ezzel a *lényeggel* szemben és ellentétben a csupán malthusellenesnek mondható elmélet hirdet és tanít. Hogy aztán ennek a vizsgálódásnak folyamán egy vagy éppen több elmélet körvonalai is kirajzolódhatnak a Malthusé mellett, azt elvileg előre kizárni mégsem akarjuk és majd a következőkben válik el, hogy ebben a tekintetben milyen eredményre juthatunk.

Akik Malthus tanait támadják, rendszerint azt a legélesebb és ezért legjellegzetesebbnek látszó fogalmazását kezdik ki, amely a népességnek mértani

és az élelmiszereknek számtani haladványban való növekedését fejezi ki és ebből az ellentétből származtatja aztán az élelmiszereállításnak elmaradását a növekvő népesség élelmiszerszükséglete mögött. Ezek a bírálatok nem akarnak tudomást venni arról, hogy maga Malthus sem látta elméletének lényegét ebben a leegyszerűsített formulában, amint ezt a népesedési főművének későbbi kiadásaiban található szövegváltozatok minden kétséget kizáróan bizonyítják, amelyekben inkább csak feltételeknek alávetett irányzatról, semmint számszerűen kötött szükségszerűségről van szó a népesség és élelem alakulása tekintetében. Így mondja Malthus azt, hogy a népesség, ha korlátokba nem ütközik, minden huszonöt évben megkétszereződik, az élelem pedig a föld korabeli állapotából kiindulva és az emberi igyekezetre legkedvezőbb körülmények között nem növekedhet gyorsabban, mint lineárisan, vagyis a népesedéshez hasonlítható gyorsulás nélkül. Megjegyezhetjük, hogy a népességnek huszonöt évenként való megkétszereződése csak akkor következne be, „ha korlátokba nem ütközik”, az élelem lineáris növekedési irányzata pedig csak „a korabeli állapot fenntartásának tartamára” szól és akkor is csak „az emberi igyekezetre legkedvezőbb körülmények között”. Ebből az egyedüli tényből kifolyóan igazat kell adni azoknak, akik hangoztatják, hogy Malthus tanának lényege sajátmagának felfogása szerint sem a mértani és számtani arány népszerű és inkább példászerű alkalmazása, amint követői e fogalmazásnak a tan érvénye szempontjából nem is tulajdonítottak soha perdöntő jelentőséget. A mértani arány a népességnek a XIX. század folyamán bekövetkezett óriási szaporodása ellenére sem valósult meg, amint Malthus szerint is csak akkor kellett volna bekövetkeznie, ha a népesedés semmilyen korlátokba sem ütközött volna. Ami pedig az élelem szaporodását illeti, rá kell mutatni arra, hogy Malthus tétele a *föld csökkenő hozadékképességén* alapszik, mely törvény érvényességét a XIX. század tapasztalatai sem ingatták meg. Malthus ennek a törvényszerűségnek egyik felfedezője volt s akik Malthust eredményesen akarják bírálni, azoknak tulajdonképpen a föld csökkenő hozadékképességének törvényét kellene jól ismerniük és elfogadhatóan megcáfolniuk. Az előadottakhoz képest a malthusi tan tulajdonképpeni lényege csak az a megállapítása, hogy „minden élőlény irányzata a rendelkezésre álló élelmet meghaladó növekedés”. Ez pedig már alig különbözik attól, amit Smith Ádám is állított, hogy tudniillik „minden élőlény szaporodása az ellátására szolgáló javak mennyiségével arányban megy végbe és egyetlen fajta szaporodása sem haladhat ezen túl”.

Igaz, hogy ez az árnyalati különbség *nem* lényegtelen, mert Malthusnál a szaporodás az élelem határan túlra irányul, míg Smithnél ezen a határon megáll.

A Malthust bírálók második tévedése az szokott lenni, hogy akkor, ha már nem is elégednek meg azzal, hogy olcsó győzelmeket aratnak a mértani és számtani arány fölött, legfeljebb Malthusnak népesedéstani főmunkáját ismerik és bírálják, ami pedig azért hiba, mert Malthus, aki utóvégre mégis csak kögazda volt és népesedésméletét is kögazdaságtani alapon fejtette ki, népesedésméletének lényegét sokkal élesebben és elemzőbben adja meg kögazdaságtani főmunkájában, mint népesedéstánában. El lehet mondani, hogy akik csak az utóbbit ismerik, azok Malthus népesedésméletét helyesen nem is értelmezhetik. Malthus népesedéstánában túlteng a történeti rész és az elméleti elemzés már azért is háttérbe szorul, mert annak egy kögazdaságtani elméleti rendszerbe kellett beágyazva lennie, amit már csak kögazdaságtanában tehetett meg. Azt is tudni kell ugyanis, hogy Malthus népesedésmélete a népesedésnek kögazdaságtani elmélete, amiért aztán minden bírálat, amely nem kögazdaságtani alapról indul ki, s amelyet olyanok indítanak meg Malthus ellen, akiknek kögazdaságtani előképzettségük hiányzik, már ezért is eleve reménytelenségre van ítélve. Másrészt pedig csak annál természetesebb, hogy Malthus tanának érvényét a kögazdaságtanban elfoglalt helye és a vezető kögazdák véleménye dönti el, akiknek állásfoglalása mindig is és máig is túlnyomóan Malthus javára szólt. Csak két nézetet hallgassunk meg erre vonatkozóan, az egyik a svéd Knut Wicksellé, akinek a népességi optimumról szóló elméletét pedig ma kezdik úgy beállítani, mintha ez a Malthusé mellett a népesedésnek második kögazdaságtani elmélete volna, a másik pedig a német Ludwig Elsteré, aki a nagy német államtudományi lexikonnak utolsó kiadásában hangsúlyozta a malthusi tan kétségtelen érvényét a kögazdaságtan szempontjából.

Wicksell 1913-ban a német Adolf Wagner szavaira hivatkozva állapítja meg azt a kögazdák előtt nem ismeretlen tény, hogy a szakemberek nagy többsége elfogadta és helyesnek ismerte el Malthus tanait a XX. század elején: „A jelenleg élő kögazdák között kevesen akadhatnak, akik azokat a szavakat ne helyeselnék, amelyekkel Wagner Adolf az ő Alapvetés-ének harmadik kiadásában a népesedéstannak részletes fejtegetését befejezi: Malthusnak tehát minden lényeges pontban igaza van.”

Ludwig Elster pedig ezt írta a nagy német államtudományi lexikon 1924. évi kiadásának II. kötetében: „Egy új népesedésmélet felállítására, vagyis a Malthus-féle elméletnek más fogalmazására a legcsekélyebb ok sincsen Csak fáradságot kell venni Malthus elolvasására. Mert tanításának magvát semmivel sem cáfolták meg. A benne kifejezett alapfelfogást Roscherrel szólva, ktéma es dei-nek, a tudomány szilárd tulajdonának lehet tekinteni.” Elster

tehát élesen mutat rá arra, hogy nagyon is szükséges a bírálókat az első és legfőbb kötelességre figyelmeztetni, ami abban áll, hogy először is próbálják Malthust elolvasni, megismerni és megérteni.

Malthus népesedésmélete, mint már említettük, az élelmiszerek szaporítása tekintetében a föld csökkenő hozadékképességének törvényén alapszik, mely szerint képződik az a jövedelemág is, amelyet földjáradéknak nevezünk. Az ember szaporodóképességével és tényleges szaporodásával ellentétben a föld mennyisége eleve adva van, a föld nem szaporítható, földet nem lehet termelni. A földművelés elvileg a jobb minőségű és előnyösebben fekvő földeken folyik legelőbb és innen terjed át a népesség szaporodásának kényszere alatt rosszabb minőségű és kedvezőtlenebb fekvésű földekre. Egyidejűleg a termés a már művelés alatt álló földeken is fokozható, de csak újabb tőkebefektetésekkel és több munkával, mely további tőke- és munkaáldozat azonban egyre kisebb hozadékot ad. A folytatólagosan megművelt rosszabb minőségű vagy kedvezőtlenebbül fekvő földeket is az különbözteti meg a korábban már megművelt földektől, hogy az előbbieken ugyanaz a tőke- és munkaáldozat már csak kisebb hozadék elérésére képes és így a mezőgazdasági termelés kiterjesztése ugyanazon a földön, avagy új földek bevonásával egyaránt azt az eredményt adja, tudniillik a föld csökkenő hozadékát, mely jelenség a jobb föld előnyét a földjáradék keletkezésében mutatja meg, úgyhogy a föld csökkenő hozadéka helyett akár a föld csökkenő járadékának törvényéről is beszélhetnénk. Tudjuk, hogy a földjáradék klasszikus meghatározását tulajdonképpen Ricardo adta meg, de nem árt rámutatni arra, hogy Malthus földjáradék-elmélete lényegben nem különbözik a Ricardóétól és legalább is abban a részében, amelyben a Malthusféle népesedésmélet alapja lehet, Ricardo földjáradék-elmélete éppoly támasza a népesedésméletnek, mint akár a Malthusé. Ez a földjáradék-elmélet még általánosabban elfogadott része a közgazdaságtani elméletnek, mint a népesedéstan és leginkább azok szokták támadni, akik Malthust bírálják és nincsenek is mindig teljes tudatában annak, hogy bírálatuk voltaképpen a föld járadék-elmélet ellen irányul, így mindazok, akik a XIX. század nagy mezőgazdasági javításaira, a mezőgazdasági termelési technika és a közlekedési technika nagy fejlődésére szoktak hivatkozni, azt hiszik, hogy ezzel egy vélt törvényszerűség vesztette érvényét, amelyről nem tudják, hogy azt tulajdonképpen a föld csökkenő hozadékképességének törvénye fejezi ki. Pedig ez a törvény ma is általánosan elfogadott. Aki azonban tisztában van a föld csökkenő hozadékképességének törvényével, az tudja, hogy a mezőgazdasági termelési technika és a közlekedési technika haladása ennek a törvénynek nem mond ellent, csak a *hatását függeszti fel*. Ezt a

módosító körülményt pedig már maga Malthus is ismerte és kifejezetten megemlítette, úgyhogy még azt sem lehet mondani, hogy Malthusnak a XIX. század tapasztalatai alapján másképp kellett volna ítélnie, mert ő a mezőgazdasági termelési technika haladásának módosító befolyását már eleve leírta és megfelelően számításba vette. Igaz, hogy Malthus a termelési technika haladásához a földjáradék emelkedését füzte, míg Ricardo szerint ezzel a földjáradék esésének kellett bekövetkeznie, de ez csak a földjáradék-elmélet részletei tekintetében hozhatott létre különbséget közöttük, ellenben nem a föld csökkenő hozadékképességének törvénye és a technika haladásának ezzel való összefüggése tekintetében. Abban is világosan látott Malthus, hogy e mezőgazdasági javítások hatása tartósabb lehet, de még abból, hogy ilyen mezőgazdasági javítások lehetségesek, nem következik, hogy akár ez a lehetőség is határtalan volna. A technikai haladás feltartja a terményárak emelkedő irányzatát és ezzel késlelteti az áttérést rosszabb földekre és kevésbé gazdaságos tőkebefektetésekre. Ami a termelési technika haladásának hatására áll, az érvényes megfelelően a közlekedési technika fejlődésének hatására is. Jól hivatkozott ezek időleges jellegére korunkban Ross, az ismert amerikai szociológus is. „A tizenkilencedik század közepén”, írta Ross, „a malthusi tant elhomályosította az a tény, hogy a népesség korlátlan szaporodása ellenére a megélhetés könnyebbé vált. A század folyamán az európaiak több mint megkétszerezték számukat és mégis jobban táplálkoztak, mint azelőtt. A magyarázat mégsem az, mintha Malthusnak nem lett volna igaza, hanem hogy a mezőgazdaság óriási haladást tett és a fehér faj határain kívül hatalmas szűzi területek kerültek művelés alá, a gőzhajózás pedig lehetővé tette ezek terményeivel az óvilág üres éléskamráinak megtöltését. Mivel azonban senki sem tudhatja, hogy hol fogja a huszadik század az ő Misszissippivölgyét, Argentínáját, Kanadáját vagy Ausztráliáját megtalálni, ahol nyájukat legeltethet és földet művelhet, elkerülhetetlen a fehér faj számára, hogy vagy mérsékelje a szaporodását vagy adja fel szociális haladásának eredményeit, vagy pedig visszaessék régi, keserves életsorába.”

Ami most már az ember szaporodóképességét illeti, rá kell mutatni mindenekelőtt arra, hogy az ember elvileg annál jobban szaporodhatik, minél több ember van, mert annál többen házasodhatnak és hozhatnak a világra gyermekeket. A földből viszont annál kevesebb van hátra, minél többet vettek már igénybe, mert hiszen a föld nem szaporítható, a föld nem termelhető. Ha az ember nemi és fajfenntartó ösztönét elválaszthatatlannak tekintjük egymástól, akkor az embernek a korlátlan szaporodásra való hajlama bizonyítottan is vehető és a szétválasztást tulajdonképpen csak a XIX. század végezte el a nemzést gátló

eszközök általános elterjedésével. Malthus, mint jó lelkipásztor, a nemzés meggátolását bűnnek tekintette és helyette az erkölcsi önmegtartóztatás emberfölötti erényét ajánlotta. A XIX. század a malthusi bűn legenyhébbnek tekintett és emberibbnek tartott esetét tette az erkölcsi önmegtartóztatás helyébe, amelyet a társadalomerkölcsi felfogás a maga könnyebb lelkiismeretével elfogadott és szentesített. Valahová tehát a bűn és az erkölcsi önmegtartóztatás közé helyezte a népesség korlátozásának azt a korszerű eszközét, amely Malthus szerint nem szűnt volna meg bűnnek lenni, a korfelfogás szemében ellenben már szinte az erkölcsi önmegtartóztatás magasságába emelkedett. Ebből a malthusi bűnből származott aztán a születéseknek az a korlátozása, amely a születési arányszám visszaesését és a népességnek mai, már szinte csökkenő irányzatát létrehozta. Nem lehet azonban eleget hangsúlyozni, hogy a neomalthusiánusoknak a nemzést *gátoló* eszközök használatát ajánló tanítása Malthus kifejezett álláspontjával határozott ellenétbe került.

Malthus népszaporodásra vonatkozó elméletének központjában voltaképpen csak egy osztálynak, és pedig a társadalom legnépesebb osztályának, a munkásosztálynak szaporodása áll. Itt hajlik vissza a malthusi népesedésemélet újra a közgazdaságtanba és pedig a munkabérelmélet az, amellyel szerves kapcsolatba jut. A közgazdaságtan a munkaerőt ugyanúgy csak árunak tekinti, mint akármely más jószágot, amelyet piacon adnak és vesznek, tehát ára van, amely a mindenkori kereslettől és kínálattól függ. Ha a kereslet nő vagy a kínálat csökken, az ár emelkedik, ha pedig a kereslet csökken vagy a kínálat nő, akkor az ár, vagyis a munkabér csökken. A munkaerő kínálata természetesen a munkások számától, tehát végeredményben a munkásosztály szaporodásától függ. Ha tehát a munkabér alacsony, ez azt mutatja, hogy a munkaerő kínálata túlnagy, vagyis a munkásosztály szaporodása nagyobb, mint amilyen a munkabér megfelelő alakulása érdekében kívánatos volna. A munkabér emelésének természetes módja tehát az volna, hogy a munkásosztály szaporodása lassúbbá váljék, hogy így a munkaerő túlkínálata megszűnjék, vagyis az az ok, amely a munkabért alacsonyan tartja. A munkabérnek a munkásosztály szaporodására meg is van a maga befolyása, mert az alacsony munkabér és a munkaerő túlkínálatával járó munkanélküliség megnehezíti a házasságkötéseket és ezzel csökkenti a gyermekszületeket, valamint növeli a gyermekhalandóságot, míg másrészt a magas munkabér és a munkásság teljes foglalkoztatása a házasságkötésre és gyermekszületésre, valamint az újszülöttek életbenmaradására nagyobb lehetőségeket nyújt. Persze a munkabértől függően alakuló népszaporodás csak igen elkésve érezteti hatását a munkapiacra, mert az újszülöttek-

nek munkaképes korba való serdüléséig sok esztendő telik el és Malthus például ezen a címen tizenhat-tizenennyolc esztendőt számított. A munkabérnek ezt a befolyását a népszaporodásra már Smith Ádámnál megtalálhatjuk, így amikor azt mondja, hogy a kereslet ugyanúgy szabályozza az embertermelést, mint akármelyik más áruét: „Ezen a módon történik, hogy a kereslet emberek után ugyanúgy, mint bármely áru után, szükségképpen szabályozza az emberek létrejöttét; gyorsítja, ha túl lassan folyik és megállítja, ha túl gyorsan halad előre.” A munkabérnek ez a népesedést szabályozó hatása jut azután kifejezésre abban, hogy mindannyiszor, amikor a munkabér emelkedik, a népesség, nevezetesen a munkásosztály rákövetkező szaporodása leviszi a munkabért arra a szintre, amelyen a munkásosztály éppen csak hogy meg tud élni. Nem Malthus volt az, akitől a munkatörvénynek ez a szigorú fogalmazása származik, hanem Ricardo, amikor a természetes munkabérnek azt a meghatározását adta, hogy emellett a munkásosztály sem nem szaporodhatik, sem nem csökkenhet: „A munka természetes ára az az ár, amely szükséges ahhoz, hogy a munkásokat együttesen képesekké tegye arra, hogy eltartsák és fenntartsák fajukat akár növekedés, akár kevesbedés nélkül.” Ebből eredt, ha nem is azonos vele, a szocialisták vasbértörvénye, valamint Ricardo tőkefelfogásából származott a későbbi munkabérelmélet is, mely szerint a tőke egyik részében munkabérelőlegekből áll. Malthus a munkabérelmélet tekintetében sokkal kevésbé rideg álláspontra helyezkedett, mint Ricardo, mert amíg az utóbbi valósággal természeti szükségszerűségnek tekintette a munkabérnek ezt az alacsony szintjét, addig Malthus úgy szólván népszerűsíteni akar a munkásosztályban egy olyan magatartást, amely a munkásságot szaporodásának önkéntes korlátozásával magasabb munkabérekhez juttathatná. E magatartás, a „prudential habits”, észszerűbb szokások ajánlása, ismételten visszatér Malthus gondolatmenetében, úgyhogy komolyan hinnie kellett abban, hogy a munkásosztály képes szaporodását fékmentartani és ezzel a létminimumnál állandóan magasabb munkabéreket biztosítani magának. A munkásság Malthus szerint saját kezében tartja sorsát és csak tőle függ, hogy akar-e segíteni a saját helyzetén, vagy sem. Ezt a nézetét talán sehohsem fejezte ki határozottabban, mint éppen a közgazdaságtanából vett következő idézetben: „Természetesen kegyetlennek tűnhetnek a munkásosztályok előtt, hogy az országok földjével, tőkéjével és munkájával szerzett termelvények óriási tömegéből oly csekély hányad jusson nekik egyénenként osztályrészül. De a felosztást a jelenben a kereslet és kínálat kikerülhetetlen törvényei határozzák meg és kell, hogy a jövőben is mindig meghatározzák. Ha a piacon viszonylag kevés munkás állana rendelkez-

zésre, a földbirtokosok és tőkésék kénytelenek volnának arra, hogy a termelvényekből nagyobb osztályrészt adjanak minden egyes munkásnak. De a munkaerő bőséges kínálata mellett ily osztályrész állandó *jelleggel* teljes képtelenség. A gazdagoknak sem a hatalmuk nincs meg arra, sem fel nem tehető, hogy mindnyájuknak szándékában állana az, hogy a piacnak munkaerőből rendelkezésre álló mennyiségét alacsonyan tartsák. Mégis minden erőfeszítés a szegények sorsának általános megjavítására, amelynek nincs meg ez a célzata, tökéletesen hiábavaló és gyermekes. Nyilvánvaló ennél fogva, hogy maguknak a szegényeknek tájékozottsága és okossága teljesen az egyedüli eszköz, amellyel helyzetükben bármilyen általános javítás véghezvihető. Ők valóban ítélőbírái a saját sorsuknak; és amit mások tehetnek értük, csak annyi, mint a porszem a mérlegen ahhoz képest, amit ők maguk tehetnek sajátmagukért. Ezek az igazságok oly jelentősek a társadalom nagy tömegének boldogsága szempontjából, hogy minden alkalmat meg kellene ragadni a megisméltésükre.”

Nem szabad elfelejteni, hogy a társadalom alsóbb osztályainak mindig voltak és ma is vannak olyan rétegei, amelyek a legnagyobb nyomorban élnek, a szülők magukat is alig tudják eltartani és mégis úgyszólván minden önkorlátozás nélkül hozzák a gyermekeiket a világra, akik között aztán bőséges aratása van a halálnak. Az ilyen gyermeknemzés semmilyen erkölcsi érzelmekkel nem magyarázható, mert forrása csak az előrelátás és a felelősségérzet hiánya, amely néha már majdnem a lelkiismeretlenséggel és lelketlenséggel határos. Az ilyen gyermekek sem a szükséges egészségápolásban, sem a megfelelő táplálkozásban, sem erkölcsi, sem értelmi nevelésben nem részesülnek. A szülők sem jelenükről, sem jövőjükéről gondoskodni nem tudnak és jó, ha csak jótékony-ságban válnak a társadalom terhére, mert az is lehet, hogy elzúllva a társadalom ellenségeivé lesznek és a megrögzött bűnözők számát szaporítják. Feltehető, hogy ez a társadalmi réteg Malthus korában a mainál még nagyobb volt és a munkásosztály nagyrésze is kiterjedt. Az ebben a társadalmi rétegben még ma is folyó pazarlás fiatal emberi életekben pedig olyan jelenség, amelyet azok sem helyeselhetnek, akik a népszaporodás feltétlen hívei. Nem igazolható az olyan gyermeknemzés, amely *csak a halál számára szüli* a gyermekeket. Ez Malthus népesedéstanában félreérthetetlenül megtalálható álláspont. Ezért mondhatta Malthus halálának százéves évfordulója alkalmából elismerésül James Bonar 1935-ben, hogy Malthus tanainak erkölcsi lényege ez volt: „Gazdaságos bánást kívánt az emberek életével.” Amikor pedig Malthus azt az intelmet intézte a munkásosztályhoz, hogy saját jól felfogott érdekében mérsékelje szaporodását, akkor ezzel nemcsak egy ember-séges szívből származó jó tanácsot akart adni,

hanem kifejezést adott annak a meggyőződésének is, hogy a népesedés ily önkorlátozása gyakorlatilag lehetséges. Ebből pedig már az következik, hogy abban az esetben, ha a munkásság Malthus tanácsát megfogadta volna, akkor nemcsak a munkásság szaporodása csökkent volna, hanem vele, mint a társadalom legnépesebb osztályával, csökkent volna az egész népesség szaporodása is. Ezzel pedig már az történt volna, ami a XIX. században tényleg bekövetkezett, tudniillik a születési arányszám csökkenése, amit csak a halálozási arányszámnak az egészségügyi viszonyok javulásával járó még nagyobb csökkenése akadályozott meg abban, hogy a népesség csökkenő irányzatát is előidézze, amint az napjaink Nyugat-Európájára már csaknem be is következett. Malthus a munkásosztályhoz intézett megisméltelt intelmeivel ennek a folyamatnak a lehetőségét egész határozottsággal megállapította. Malthus valóban azt hirdette és kívánta, hogy a megélhetés könnyebbedése ne pusztán népszaporodásban, hanem inkább az életszínvonal emelkedésében jusson inkább kifejezésre, tehát az igényeknek azt az emelkedését, amely a rákövetkező kort jellemezte, nemcsak lehetségesnek, hanem egyben ajánlatosnak is kellett tartania. S ha a nemzést gátló eszközök elterjedését nem is tudta volna helyeselni, azt viszont, hogy a társadalom azon alsóbb osztálya, amely a gyermeknemzést előrelátás és felelősségérzet nélkül végezte, számra megfogyatkozott, csak elégtétellel lehetett volna tudomásul vennie. De már azt nem kell hinni, hogy Malthus a népszaporodásnak feltétlen ellensége volt. Így amikor azt fejtegeti közgazdaságtanában, hogy egy ország termelő képességei szempontjából további népszaporodás üdvös volna, csak azért fordul a népszaporodás ellen, mert a termelő képességek kihasználásának lehetősége szűkebb korlátot szabhat a népszaporodásnak, mint a termelő képességek nagysága, amit különben népesedéstanában is hangsúlyoz. Amikor pedig arról van szó, hogy egyenlő átlagos jólét mellett egy nagyobb vagy kisebb népszám-e a kívánatosabb, Malthus gondolkodás nélkül a nagyobb népszám pártjára áll. Neki csak az volt mindig a fontos, hogy a népszaporodás ne menjen az életszínvonal rovására, illetve hogy a munkásosztály igen alacsony életszínvonalának szükséges emelését a munkásság szaporodása ne akadályozza meg. Ezért következik egyenesen a Malthus-féle elméletből, hogy a népszaporodásnak meg kellett gyorsulnia a XIX. század folyamán, mihelyt a megélhetési lehetőségek annyira megjavultak, hogy nemcsak több embernek juthatott kenyér, hanem minden embernek nagyobb darab is jutott, vagyis népszaporodás és életszínvonal-emelkedés egyidejűleg jöhetett létre. A Malthus-korabeli népesedési irányzatnak megfelelően és a mezőgazdasági javításoknak általa feltételezett hatásához képest a népszaporodás-

nak még nagyobbak kellett volna lennie, de a munkásosztálynak ajánlott „észszerű szokások” elfogadása nyitva hagyta azt a lehetőséget, hogy a megélhetés megkönnyebbedése ne csupán népszaporodásban, hanem kisebb népszaporodás mellett életszínvonalemelkedésben is kifejezésre jusson. Azt nem lehet Malthusról állítani, hogy a népesség csökkentését ajánlotta volna a munkásság helyzetének megjavítása céljából, mert ő csak a népszaporodás csökkentését ajánlotta, ami nyilvánvalóan nem ugyanaz. Hasonlóképpen helytelenítette például Malthus a fogyasztás fokozott megszorítását tőkeképzés céljaira változatlan jövedelem mellett és azt vallotta, hogy a tőkeképző megtakarítás kiterjesztéséhez a jövedelem növekedése kell, különben a kevesebb fogyasztás gazdasági válságot idéz elő. Amint nem helyeselte a fogyasztás abszolút csökkentését

tőkeképzés céljából, úgy nem helyeselhette a népesség abszolút csökkentését sem életszínvonalemeléssel. Népesedéstanában kimondottan is visszaírt attól a gondolattól, hogy a gyermekszám tetszésszerű korlátozása az ellenkező végletbe csaphatna át és sem egyes országok, sem az egész föld népessége nem érhetné el természetes és teljes terjedelmét.

Amivel Malthus a leghatározottabban szembenállott, az a népesedésnek az a naiv optimista elmélete, amely elődeinek felfogását olyannyira jellemezte és amelynek még ma is sok képviselőjét lehet találni a laikusok körében. Ezek azok, akik azt hiszik, hogy nem az élelmiszerek mennyisége határozza meg a mindenkori népesség számát, hanem ellenkezőleg a népesség száma az, amelytől az élelmiszerek mindenkori mennyisége függ.

ZALA VÁRMEGYE SZOCIÁLIS FESZÜLTSGE

ÍRTA:

VIZY ANDRÁS

A Táj- és Népkutató Központ kiállításának ismertetőjében Zala vármegyéről a következőket olvastuk: „Zalában a túlfeszített életkeretekben erősen szaporodó lakosság a jellemző. Ezen a területen a természeti adottságok folytán az ősi táj viszonylag keveset változott. Ma is erdős, ligetes, esős, dús növényzetű parktáj és ebben az eleven, tehát rugalmas környezetben, melyet ellenség sem igen háborgatott, a népszaporodás fontossága mind a mai napig fennmaradt. A folytonos szaporodás azonban színültig megtöltötte, sőt ma már túl is feszíti a kereteket és könnyen lehetséges, hogy végül is szétveti azokat. Zala vármegyével kapcsolatban lassan átmegy a köztudatba a „túlfeszített életkeretek”, a „szociális feszültség” fogalma.

A tények általános ismeretében a gyakorlati szociálpolitikus számára két kérdés vizsgálata látszik szükségesnek: 1. az adott esetben következményeiben valóban ilyen nagy jelentőségű-e a szociális feszültség problémája; 2. mik a segítség módjai, eszközei?

A szociális feszültség megállapítását és várható következményeiben történő értékelését csak tárgyi, objektív alapokon kísérhetjük meg. A lelkekben élő, szubjektív szociális feszültség lehet hangulathullámmás, politikai agitáció múltó jelentőségű eredménye is; mindenesetre statisztikai eszközökkel, számokkal nem érzékeltethető. A szubjektív szociális feszültség is csak akkor lehet azonban igazán

komoly, ha tárgyi, nyilvánvalóan érzékelhető valóságokon alapszik.

Zala vármegye összlakossága a két megyei város leszámításával 1930-ban 321.325 lélek; a mezőgazdasági foglalkozásúak száma 250.292. A vármegye kifejezetten agrár jellegéhez tehát kétség nem férhet. A mezőgazdasági népesség viszonylatában a szociális feszültség mérhető tünetei, jellemzői: természetes szaporodás, népsűrűség, elvándorlás, időszaki vándormozgalom (elszegődés idegenbe), nap-számberék alakulása, birtokviszonyok.

Ha a szociális feszültség állapotát igazoltuk, a segítség következő lehetőségeinek alkalmazására gondolhatunk: családvédelem (a sokgyermekes családok előnyökben részesítése), eltelepítés, iparosítás, a mezőgazdasági művelés intenzitásának fokozása (talajjavítás, a közlekedési viszonyok megjavítása), munkabérszabályozás, földhöz juttatás. A következőkben a ténymegállapítás és a segítség kérdését egy-egy problémakört illetően összefüggően, egymásbkapcsolódóan tesszük vizsgálat tárgyává; a szociális feszültség a maga objektív valóságában azonban természetesen az összes vizsgált körülmények együtthatásaként jelentkezik.

A szociális feszültség legszomorúbb mérhető tünete a születések számának csökkenése. Zala vármegye természetes szaporodása sajnos erősen megtorpan. Lépésről-lépésre, de végzetes következtességgel tért hódít az egyke is. A Táj- és Népkutató Központ kiállításának rendezői a szociális

feszültségnek a természetes szaporodásban jelentkező tényezőjét kétségkívül túlértékelték. Zala vármegye a természetes szaporodást illetően korántsem homogén terület. Elég egyetlen szempillantást vetnünk az 1930 évi népszámlálási statisztika idevonatkozó járási adataira.

Természetes szaporodás 1921—1930 között:

Novai	járás	16·9	Zalaszentgróti	járás	11·3
Zalaegerszegi	„	15·9	Nagykanizsai	„	8·9
Letenyei	„	14·9	Alsólendvai	„	8·5
Pacsai	„	12·4	Balatonfüredi	„	7·2
Sümegei	„	11·6	Keszthelyi	„	6·9
Tapolcai	„	11·6	Vármegyei átlag		10·3

A keszthelyi járás szaporodása a valóságban a feltüntetett arányszámnál jóval kedvezőbb; az arányt a járás népességének csaknem egyharmadát kitevő Keszthely nagyközség természetes fogyása (-0·9) rontja le. A három igen kedvezőtlen szaporodású járás mindegyikében egy-egy kisebb-nagyobb kiterjedésű egykés góc rontja le a szaporodási arányszámot. A nagykanizsai járás egykefészke (Komárom, Kiskomárom, Galambok, Balatonmagyaród, Garabonc, Zalaújlak, Zalakaros) a járás legterményesebb és közlekedési szempontból, értékesítési lehetőségek szempontjából is legkedvezőbb fekvésű része. Az alsólendvai járás igen erősen szaporodó, rendkívül nagy mezőgazdasági népsűrűségű községei mellett (Lenti és vidéke) a legkifejezettebb egyke módos és viszonyítva ritka településű községeit találjuk. Egykés Szentgyörgyvölgy központtal a járás egész nyugati, nagyobbik fele. A balatonfüredi járásban az egyke évtizedek óta különösen az eredeti településű református lakosságot pusztítja. Szembetűnő, hogy míg a nagykanizsai járás egykés községeinek határában igen jelentős helyet foglal el a nagybirtok, a másik két egykés vidék kifejezetten kisbirtokterület. *A földbirtokmegosztás aránytalansága tehát az egyke szempontjából aligha lehet döntő tényező.* A nagykanizsai és a balatonfüredi járás kiváló utakkal, vasutakkal, nagyszerű értékesítési lehetőségekkel rendelkezik; az alsólendvai járás egykés része úgynevezett „Isten háta mögött levő”, télen alig megközelíthető vidék. *Az egyke tehát a kedvező, vagy kedvezőtlen termelési, értékesítési körülményekkel sem magyarázható.*

Egy körülmény azonban általánosan fellelhető az összes egykés vidékeken. Az egykés mindenütt túlnyomóan a médosabb gazdák sorából kerülnek ki. Az egyke-problémát a gyakorlatban legeredményesebben minden valószínűség szerint itt, a kérdés anyagi oldalánál nem lehet megfogni. Az egykés vidékeken különösen kell vigyázni arra, hogy minden hatósági, állami kedvezményben kifejezetten *csak a sokgyermekes családok* részesüljenek. A földreform végrehajtásakor is itt fokozott óvatossággal kell eljárni. Ha a nagybirtokok eldarabolása során a módos egy-

kés gazdák felvásárolhatják a földet a sokgyermekes családok elől, a földbirtokreform kifejezetten anti-szociális és nemzetpolitikai szempontból is káros eredményekhez vezet. A természetes szaporodás előmozdítását igen jelentős mértékben szolgálja viszont, ha a földjuttatásnál a sokgyermekesek természet-szerű előnyben részesítésén túl az állam *aktív módon* is elősegítené a szegény sokgyermekesek földszerzését. Az egykés vidékekre bizonyos fokig sokgyermekes szegény családok betelepítése is indokolt még Zala megyében is.

A vármegyei közjóléti szövetkezet minden valószínűség szerint megpróbálkozik majd a legszegényebb sokgyermekes családok szövetkezeti földbirtokhoz juttatásával, nagyobb jelentőségű ilyen irányú munkára azonban rendelkezésére álló anyagi fedezetének a nagy feladathoz képest csekély volta miatt nem vállalkozhatik. A telepítési alaprak kelene ezeken a vidékeken a rendelkezésre álló földek földbérlőszövetkezeti, vagy részes művelési rendszerben történő juttatása útján a sokgyermekes szegény családok földszerzését az egykés kihagyásával lehetővé tenni; sőt a módosabb egykés családok számára teljesen lehetetlenné kellene tenni a további földszerzést. A családvédelem egyéb, általános eszközeinek taglalására (1. ifj. Erődi-Harrach Béla tanulmányát a Szociális Szemle 1940 április i-i számában) e tanulmány szűkreszabott keretei között nem térhetünk ki.

A szociális feszültség további jellemzője a népsűrűség. A népsűrűségi arányszámokkal azonban nagyon óvatosan kell bánnunk. A népsűrűségi arányszám önmagában a szociális feszültség szempontjából majdnem semmit sem fejez ki. Hiszen, ahol például ipari munkaalkalom van, ott a magas népsűrűség egyáltalán nem tekinthető a szociális feszültség jelének. Jó értékesítési lehetőségek, intenzív mezőgazdasági kultúra mellett ugyancsak természetes a nagy népsűrűség. A népsűrűségi arányszámokból kétségtelenül megállapíthatjuk azonban, hogy Zala valóban az ország legnagyobb agrársűrűségű vármegyéje. A mezőgazdasági népsűrűség arányszáma 877, az egész országban a legmagasabb. Egy mezőgazdasági foglalkozású lakosra (eltartottakat is beszámítva) mindössze 1·34 kat. hold szántóterület esik (országos átlagban 2·19 kat. hold). Mindez nem áll ellentétben az egy km²-re eső népsűrűségnek (75·1) az országos népsűrűségnél alacsonyabb voltával, mert a számítás alapjául szolgáló terület Zalaiban igen jelentős részben erdő, sőt nem elhanyagolható mértékben a Balaton vízfelülete is.

A népsűrűségi arányszámok tájékoztatnak, de nem határoznak meg. A szociális feszültséget sokkal teljesebben jelzik a vándorlási arányszámok, ezek közül is főként az időszaki elvándorlás (sommás munkások) arányszáma.

Népsűrűség és vándormozgalom

	Népsűrűségi arány- szám :	Mezőgazdasági nép- sűrűség ar. sz. :	Egy mezőgazdasági lakosra eső szántóte- rület : (kat. hold)	El- vagy bevándorlás : (%)	Idegen vármegyébe szomsz. munkára já- rók száma :	Szomsz. munkások a mezőgazdasági népsé- ség 1/10-ében :
Alsólendvai járás	53·3	64·2	1·61	-4·9	1.193	7·65
Balatonfüredi „	58·9	67·8	1·36	+1·4	—	—
Keszthelyi „	87·7	86·4	0·96	-1·1	1.212	5·67
Letenyei „	71·0	97·3	1·12	-6·3	2.865	10·27
Nagykanizsai „	67·7	71·3	1·38	-5·2	909	3·36
Novai „	60·7	77·5	1·51	-7·3	1.946	10·84
Pacsai „	73·3	77·1	1·37	-7·5	515	1·92
Sümegei „	63·4	67·5	1·67	-9·0	497	2·32
Tapolcai „	77·9	78·5	1·04	-5·2	1.182	4·37
Zalaegerszegi „	71·1	82·1	1·53	-8·4	1.634	4·78
Zalaszentgróti „	95·3	91·9	1·28	-8·2	100	0·51
Vármegyei összesí- tés ill. átlag ...	75·1	78·7	1·34	-5·1	12.053	4·70

Rendkívül jellemző a három belső-zalai járás (Letenye, Nova, Alsólendva) feltűnően magas sommás-arányszáma. A közölt táblázatból nyilvánvalóan kitűnik, hogy ennek magyarázatát nem szabad egyedül a mezőgazdasági népsűrűségben keresnünk. A legjelentősebb okok: az ipari munkaalkalom csaknem teljes hiánya (Lispe hatása csak legújabbban és csak szűk körben érezhető), rossz közlekedési viszonyok, tehát rossz értékesítési lehetőségek, végül a termőföldek silány volta. Mindehhez hozzájárul hogy határmenti járásokkal állunk szemben, amelyek Alsólendva és Csáktornya elestével értékesítési lehetőségeiket déli irányban teljesen elvesztették.

Az iparfejlesztés és a talajjavítás (meszezés, ármentesítések) útján a probléma megoldása terén kétségkívül jelentős haladást tehetünk előre. De a fentiek alapján semmiesetre sem hanyagolható el a közlekedési nehézségek leküzdésének régen vajdó problémája sem. A rendkívül sűrűn lakott letenyei járást egyetlen kilométer távolságban sem metszi sehol közforgalmú vasútvonal. A novai és alsólendvai járást is csupán egyetlen csekélyforgalmú vicinális vasút metszi. A múltban erősen súlyosbította a helyzetet az útviszonyok teljesen elhanyagolt volta is. Legújabbban ezen a téren igen erőteljes mértékű örvendetes javulás észlelhető, bár még igen sok a tennivaló. Az útépités azonban a vasutak hiányát korántsem pótolja. Az ország többi nagy népsűrűségű vidékei mind fejlett vasúthálózattal rendelkeznek.

Az el- vagy bevándorlás százalékaránya a szociális feszültség levezetésének útirányára nézve ad tájékoztatást. Itt is vigyáznunk kell azonban. A sümegei, zalaszentgróti járás népét jórészt a közeli veszprémmegyei ipari munkaalkalom csábítása vonzotta el a megye határain túlra. A nagykanizsai, pacsai járás elvándorlása túlnyomóan a városbátodulás, az urbanizáció tünete. A letenyei, novai és zalaegerszegi járás vándormozgalmában azonban

kifejezetten a mezőgazdasági népesség helyszűke, reális, tárgyi szociális feszültsége jelentkezik. Bevándorlási többletet a vármegyében egyetlen járás mutat fel: a balatonfüredi. Ez a körülmény nyilvánvalóan érzékelteti, hogy számottevő mértékű belső áttelepítés a vármegyében egyedül a balatonfüredi járásba lehetséges.

Jellemző példája annak, hogy a szociális feszültség mértékének megítélésekor milyen nagyfokú óvatossággal és az összes lehető körülmények figyelembevételével kell eljárunk, az alábbi táblázat, amely – a községek legjellemzőbb adataival – az alsólendvai járás vándorlási nyereséget feltüntető községeit mutatja be:

	Népsűrűség:	Mezőgazdasági nép- sűrűség :	Bevándorlás : (%)	Természetes szaporodás ar. sz. :	Szomsz. aránya a mezőgazdasági népsé- ség 1/10-ében :	Nagybirtok a község határában
Kerkaszentmihály- fa	29·0	87·7	0·5	12·1	17·0	van
Lendvadedes	53·0	97·1	3·8	11·0	4·0	nincs
Lenti	139·4	98·8	8·4	16·9	9·4	„
Lentikápolna	96·5	101·6	0·3	13·0	18·3	„
Mumor	75·8	135·1	1·6	15·3	11·7	„
Alsószenterzsébet	35·6	40·9	2·8	-1·2	3·2	„
Kerkapéntekfalú	23·1	56·2	7·5	-4·7	5·7	van
Ramocsa	57·6	62·6	1·3	—	14·3	nincs
Szentgyörgyvölgy	46·6	59·5	6·3	-0·2	2·5	„

A járás 37 községe közül csupán ez a 9 mutat fel vándorlási nyereséget. Az első 5 község igen erősen fejlődő, szaporodó és rendkívül sűrűn lakott. A második csoportba sorolt négy község egykés. Ez utóbbi községekben a bevándorlás oka nyilvánvalóan a népesség fogyása és az ebből következő viszonyítva alacsony népsűrűség. A járás igen sűrűn lakott, erősen szaporodó és ritkán lakott, pusztuló községei egyaránt képesek arra, hogy idegen községekből bevándorlókat vonzzanak magukhoz. A nagy népsűrűségből, a természetes szaporodás kedvező arányából tehát nem lehet feltétlenül azt a következtetést levonnunk, hogy az ilyen községek problémái egyedül az eltelepítéssel oldhatók meg. Kétségtelen viszont, hogy az 1920-30. év közti vándormozgalom sem lehet döntő tényező a be- vagy eltelepítés szükségességének megállapítását illetően.

A napszámberék alakulása a szociális feszültség igen megbízható fokmérője. A vármegye legkülönbözőbb járaisaiban folytatott rendszeres vizsgálataim eredményeként állíthatom, hogy a napszámberék alakulása a fakultatív minimális munkabérmegállapítás ellenére is változatlanul a kereslet és kínálat törvényszerűségeihez igazodik. Magasak a napszámberék a munkáshiánnyal küzdő balatonfüredi járásban, Lispe vidékén és mindenütt, ahol jólfizetett ipari munkaalkalom kínálkozik. Legalacsonyabbak a napszámberék a kifejezetten kis- és törpebirtokosok

által lakott vidékeken (például a novai járás egy részén), ahol a közelben még középbirtok sincs és jelentősebb ipari vagy szőlőmunka sem kínálkozik. Az időszaki munkanélküliség is az ilyen vidékeken a legfenyegetőbb. Az egészséges napszámberalakulásnak igen fontos tényezője tehát a napszámber megállapításának és ellenőrzésének hatékonyabbá tételén kívül a iparosítás. Az ipar munkaalkalmat nyújt és kiegyensúlyozott munkabérvizonyokat teremt a kifejezetten mezőgazdasági népesség számára is. Az egészen decentralizált és a mezőgazdasági termelés természetéhez legjobban alkalmazkodó *háziipar* erőteljes kifejlődése az említett okoknál fogva különösen a kizáróan kisbirtokvidékeken nagyjelentőségű.

A szociális feszültség szempontjából legtöbb vitatott kérdés a földbirtokmegoszlás problémája. Zala vármegyében ezt a kérdést nem könnyű tisztán áttekinteni, mert a nagybirtokok túlnyomó része erdőterület, amely földbirtokpolitikai szempontból amúgy sem jöhet számításba és másfelől – a rendelkezésünkre álló statisztikai adatok alapján külön tanulmányok nélkül a nagybirtokok népességeltartó képességét sem tudjuk kiszámítani. Mégis, ha a vármegye viszonyait ebből a szempontból elemezzük, és részleteiben megvizsgáljuk pl. a zalaszentgróti járás adatait – azért a zalaszentgróti járásét, mert itt a legkevesebb a vármegyében az erdőterület - megállapíthatjuk, hogy a legsűrűbben lakott községek kisbirtokos községek. A zalaszentgróti járás legnagyobb mezőgazdasági népsűrűségű községeiben kivétel nélkül még középbirtok sincs. A járás egyetlen községe viszont, amelynek határában kifejezetten uralkodik a nagybirtok (Túrje), szembe-tűnően ritka mezőgazdasági településű (56.4). A földbirtokreform útján történő nagybirtokterületcsökkenés tehát a községek népességeltartó képessége szempontjából kétségtelenül előnyös hatású. Figyelembe kell vennünk azonban, hogy a nagybirtok az állandóan rajta élő cselédségen kívül időszaki (sommás) munkásokat is foglalkoztat. Ezzel kapcsolatban jelentkezik Zala vármegye egyik legsúlyosabb gyakorlati problémája: a zalai sommás munkások eltelepítésének kérdése.

Zala vármegye rendszeresen idegen megyékbe járó sommás munkásainak száma 12.053. A zalai sommások a Dunántúl összes vármegyébe, különösen Veszprém, Somogy, Baranya, Komárom stb. vármegyékbe szegődnek el évről-évre időszaki (a nyári időszakban rendszeren 6 hónapi) munkára. Ezek a sommások teljesen földnélküli, vagy törpebirtokos mezőgazdasági munkások, akiket a zalai föld túltelítettségénél fogva nem képes tisztességes módon eltartani. A földbirtokreform folytán az ország nagybirtokállományának jelentős csökkenése várható. Ha a somogyi, baranyai, fejérmegyei stb.

nagybirtokokat a földbirtokreform során olyan formán veszik igénybe, hogy a rendelkezésre álló földbirtokterületet egyszerűen felosztják a környékbeli földigénylők között, magától értetődően várható a zalai szociális feszültség rohamos fokozódása. A zalai sommások túlnyomóan nem zalai földből, hanem más vármegyék nagybirtokaiból élnek. Ha ezeket a birtokokat felosztják anélkül, hogy a sommások sorsáról gondoskodás történne, ezáltal a zalai mezőgazdasági népesség tekintélyes részétől a munkaalkalmat és a kenyeret veszik el.

A zalai szociális feszültség megoldása tehát a földbirtokreform végrehajtásával kapcsolatban elsőrendűen időszerű kérdés. A megoldás a már megjelölt utakon kereshető: Zala megye népességeltartó képességének fokozása (iparosítás, közlekedés megjavítása, stb.) és eltelepítés útján.

Az eltelepítés szükségességének mértékét illetően a sommások száma nyújthat egyedül komoly támpontot. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azonban, hogy a sommások száma jóval nagyobb lenne a mainál, ha minden jelentkező megfelelő feltételek mellett szerződés-kötési lehetőséghez juthatna. Tekintettel arra, hogy a földbirtokreform végrehajtása után is marad nagy- és középbirtok, sommás munkásokra tehát a jövőben is szükség lesz, hozzávetőleges becslés alapján Zala megyéből a kimutatott sommás munkásság egyharmadát, kerekén 4000 munkást (kb. 1000-1500 családot) kellene mielőbb feltétlenül eltelepíteni. Többet azért nem célszerű ma még számításba vennünk, mert az eltelepítés meglehetősen nehézségekkel jár és a mezőgazdasági termelés és népesség problémáinak megoldása a mezőgazdasági termelés organikus jellegénél fogva helyesebb, ha fokozatosan, lépésről-lépésre történik, mintha nagy zökkenők kockázatát vállaljuk.

Az eddigi gyakorlat alapján Zalában kétféle eltelepítési lehetőség körvonalai bontakoznak ki. A földművelésügyi minisztérium 3-5 kat. holdas sokgyermekes törpebirtokosokat telepít át Baranyába 15-18 kat. holdas egyéni birtokba. Az eltelepülőeknek itteni birtokukat el kell adniok és az eladási árból ki kell fizetniök a baranyai földek vételárának 25 százalékát. A megmaradó 75 százalékot húszévi részletekben törlesztik. Az eltelepítés másik példája: a vármegyei közjóléti szövetkezet a földművelésügyi minisztérium támogatásával egyelőre 20 sokgyermekes munkáscsaládnak Belső-Zalából Balatonfüredre való átköltöztetését tervezi. Az átköltözők Balatonfüreden biztos és jólfizetett munkáalkalmakat találnak. (Balatonfüreden különösen nagy a szőlőmunkáshiány.) Házat a szövetkezet épít számukra. Az építés költségeit 20-25 év alatt egészen alacsonyan megállapított lakbérrel törlesztik.

Az első telepítési módszer nehézsége, hogy a mezőgazdasági munkásréteg elitjét, a jobbmódú

törpebirtokosokat érinti, akik kis földjüktől nem szívesen válnak meg, hogy új környezetben adóssággal terhelt nagyobb birtokon kezdjék a „jöttmentek” új életét. A vármegyei közjóléti szövetkezet viszont csupán belső telepítésre vállalkozhatik, amelynek lehetőségei – sajnos – erősen korlátozottak. A balatonfüredi járásban és az egykés vidékek egyes községeiben mindent egybevetve legfeljebb 100-150-re tehető a betelepíthető családok száma. Mindkét módszer tehát alkalmatlannak látszik arra, hogy azok segítségével tömeges eltelepítéseket hajthassunk végre.

A tömeges eltelepítés problémáját előbb-utóbb mégis feltétlenül meg kell oldanunk. Ennek érdekében azonban nem szabad erőltetnünk a minden irányítástól független, önálló kisüzemi gazdálkodást. A magyar ember kétségkívül magántulajdonszerzésre törekszik és ezt a törekvést nem is volna szabad mezőgazdasági munkásnépünkben, kis- és törpebirtokosainkban elfojtanunk. Nem a kollektív gaz-

dálkodás bármilyen formájának bevezetését tartanám célravezetőnek, hanem a termelés egységes és tervszerű irányításának biztosítását (gazdatisztek problémája) és a telepesek közös beszerzése és értékesítésének megszervezését. A tulajdonszerzés kérdése nem okozhat szükségképpen problémát mindjárt az eltelepítés első fázisában. A leginkább járható út a földbérlet-szövetkezetek, részes telepítések nálunk is itt-ott már igen szépen bevált alkalmazása. Az olasz tömegtelepítések egyedül ezzel a módszerrel érték el hatalmas eredményeiket.

Zala vármegye szociális feszültsége kétségkívül fennálló és egyre időszerűbbé, égetőbbé váló probléma. A megoldás útján mielőbb és igen erélyes eszközökkel meg kell indulnunk. A népfölöség eltelepítése – bár nélkülözhetetlen – önmagában kétségkívül nem hozhat megoldást. Több életet, fejlődést, lendületet kell hozni ebbe a súlyos problémái mellett ma is virágzó és fejlődő, csaknem teljes egészében színmagyar vármegyébe.

A MONTESSORI NEVELÉS JELENTŐSÉGE A NÉPNEVELÉSBEN

ÍRTA:

BURCHARDT-BÉLAVÁRY ERZSÉBET

A gyermek, de még az ifjú is ki van zárva a felnőttek társalmából. Nem szándékosan, de azért, mert testi és szellemi fejlődésének olyan fokán áll, amely merőben különbözik a felnőttekétől, miért is azok nem vállalhatnak vele közösséget. Sőt mi több, a gyermek tevékenységének specifikusan más célja van, mint a felnőtté, ami ismét kizárja a gyermeket a felnőttek társalmából.

A felnőtt munkásságának az a célja, hogy fizikai környezetét állandóan javítgatva, magának könnyebb, kellemesebb és kényelmesebb életet teremtsen. A gyermek azzal van elfoglalva, hogy bontakozó képességeit gyakorolja, kiművelje és magát ezzel tökéletesítse, illetve funkciókban gazdagabbá tegye. A gyermek lelki okoknál fogva cselekszik, a felnőtt tárgyi céljért. A gyermek természetesen, és sajnos a legtöbb felnőtt is nincs tudatában annak, hogy a gyermeket belső célok ösztönzik cselekvésre, de aki elfogulatlanul figyel meg a gyermeket az láthatja, hogy a gyermek a munka funkciójának örömeért dolgozik, mert cselekedeteit, játékait százszor is szívesen elismétli és sohasem akkor fejezi be, amikor már tárgyi céljukat elérték, hanem amikor ő betelt velük. Gondoljunk csak egy kis gyermekre, aki

azon fáradozik, hogy vizet töltsön egy kancsóba. Ha tele lett, ki fogja önteni, hogy újra tölthessen és ezt elismételné százszor is, noha a mi szempontunkból céltalannak, sőt értelmetlennek látszik. De a gyermeket azért köti le, mert megfelel annak a lelki diszpozíciójának, amely szerint testét ügyesíteni, szemmértékét fejleszteni, minden dolgot kezelni, szóval a környező világba belenőni, képességeiben gyarapodni szeretne.

Montessori Mária úgy fejezte ki ezt az ellentétet a gyermek és a felnőtt lelki céljai között, hogy a gyermek az apja a felnőttnek. A gyermek készül arra, hogy felnőtt legyen, hogy mindazokat a funkciókat megszerezhesse, amelyekre felnőtt korában szüksége lesz ahhoz, hogy környezetébe bele tudjon illeszkedni, vagy azon javítani tudjon. Mennél jobban sikerül ez neki gyermekkorában, annál értékebb és képzetesebb felnőtt lesz belőle.

Ez a felismerés arra kötelez minket, hogy a gyermekben a jövő felnőttet tiszteljük és pedig nem azzal, hogy őt gyermeki mivoltából minél hamarabb kisietessük, hanem mindazokat a cselekvési lehetőségeket megadjuk neki, amelyek bírására felnőtt korában szüksége lesz. Ezeknek a lehetőségeknek megadásában nemcsak előítéleteink gátolnak

minket, hanem maga az a tény, hogy más világban élünk mi és más világban élnek a gyermekek. Tehát nehezen vállalhatunk egymással szociális közösséget.

Ennek a különbségnek jellemző mozzanatai: nem ugyanazon a nyelven beszélünk, jóllehet ugyanazokat a szavakat használjuk, de más és más értelemben. A gyermek az időtlenség boldog önfeledtségében él, minket pedig a pontosság hajszol. Mi mindent lehetőleg gyorsan és lerövidítve szeretnénk elvégezni, a gyermek pedig belefeledkezett lassúsággal és élvezettel. És végül minket a tárgyi cél sarkal, őket pedig a funkcionális. Ezeket a különbségeket a nevelésben, sőt az érintkezésben is gátlónak szoktuk érezni és felfogni, holott ellenkezőleg, éppen a felnőtté válás útján hasznos szolgálatokat tehetnek.

A helyzet rendesen az, hogy mi a gyermektől kívánjuk az alkalmazkodást, siettetjük, belekapunk a munkájába, tőle idegen célokat tűzünk eléje és nem értjük a nyelvét. Ezzel a gyermek kizáródik a felnőttek társadalmából és amint azt a középiskolában olyan gyakran látjuk, a gyermek idővel, vagy időnként, a felnőttek ellen fordul, éppen szociális tevékenykedéseiben is. Gondolok például a sűgásra, amellyel tanárát és társát egyaránt becsapja és önmagát hazug helyzetbe sodorja. Holott a segítség igazi szociális cselekedet volna, ha olyan közösségben nyilvánulhatna meg, amelynek nincsen a közösségen kívül álló tagja, mint ebben az esetben a tanár, akit a kisűgás a gyermekek társadalmából kiközösít.

A siettetés, amelynek a gyermek nem tud engedelmeskedni, az idegen célok, amelyeket a gyermek nem képes még elismerni, és a mindkettő nyomában járó elégedetlenség nem önthetnek önbizalmat és jó kedvet a gyermekbe sem, mintahogy hasonló tapasztalatok minden felnőttet is elcsüggesztenének.

Ha tehát a gyermek a saját sérelme nélkül nem alkalmazkodhatik mihozzánk, akkor nekünk kell hozzá alkalmazkodnunk és pedig azzal, hogy elismerjük céljait, alkalmazkodunk nyelvéhez, elegendő időt szánunk neki és munkáját belső szükségleteire bízuk. Más szóval, használjuk ki a gyermek értékes tulajdonságait, vagyis adjunk neki olyan munkát, amellyel belső szükségleteit kielégítheti, beszéljünk az ő nyelvén, adjunk neki elegendő időt a gyakorlásra is, ismerjük el önmagunk számára is kötelezőnek azt, ami a gyermek számára érték és így mi alkossunk a gyermekkel egy szociális közösséget, ne pedig tőle követeljük, hogy hozzánk alkalmazkodjék.

A Montessori-gyermekotthonokban valóban az a helyzet, hogy minden munkát önállóan végezhet a gyermek. Az ajtókilincstől a taneszközökig és az öltözés-vetkőzéstől az írás-olvasásig minden a gyermek kezébe van letéve, saját tevékenykedő kis lényé használatára. Maga használhatja a ruhakefét,

a söprűt, a mosdót, a számoló-rudakat, a szintáblácskákat, a betűket és pedig nem akkor, amikor ez órend szerint elő van írva, hanem amikor egy-egy gyermeknek erre lelki okoknál fogva (mert teszem azt, szeretne megtanulni kezét mosni), vagy a reális helyzetből kifolyóan (söpörni kell, mert szemetelt) szüksége van. Itt tehát a munka a gyermekre van bízva és addig végezheti, amíg szükségét érzi. Sem idegen tárgyi célok, sem időhiány, sem felnőtt munkatakarékossági szempontok nem háborgatják, mert a Montessori-otthonokban a felnőtt is azonosítja magát a gyermek munkamódjával, maga is lassan, meggondoltan mozog, és a gyermek tevékenykedését mindaddig tiszteletben tartja, vagyis megengedi, amíg arcáról és mozdulatairól leolvassa, hogy azt figyelmes odaadással végzi. Íme egy lelki kritérium, amely a felnőttet a gyermek védelmére és tiszteletére kötelezi, és azt kívánja, hogy a felnőtt alkalmazkodjék a gyermekhez.

De ez vajjon nem teszi-e a gyermeket aszociálissá? Nem! Mert mi az eredménye annak, ha egy gyermek valamilyen cselekedetet teljesen elsajátított? Az, hogy képességei gyarapodnak, hogy a munka végzésében öröme telik, tehát szívesen végzi, akár parancsszóra, akár a reális szükséglet követelménye szerint. A reális élet követelményeit azonban nem parancsszók harsogják, azokat figyelmes szemmel észre kell venni. Aki egy-egy munka végzéséhez szeretettel kapcsolódik, annak fontos lesz, hogy más is ugyanolyan jól végezhesse el, vagy ha még nem képes elvégezni, hogy helyette jól megcsinálja. A *funkciógyarapodás* szükségképpen *szociálissá* tesz, mert hiszen mindenki szívesen végzi azt, amit jól tud. Ez a közismert tapasztalati tény a Montessori-gyermekotthonokban nemcsak beigazolódt, de egy lépéssel előbbre is vitte a nevelés munkáját, mert azt eredményezi, hogy a gyermekek a környezetükben végbemenő változásokra figyelnek és a maguk kezéből cselekszenek, vagyis állnak a közösség szolgálatába. A felnőtt, vagyis a gyermekközösség vezetője annyiban járulhat ehhez hozzá, hogy minden munkavégzés helyes módját megmutatja és megtanítja és maga épp olyan segítségre kész, mint amilyen segítőnek gyermekeit kívánja. Nincs és nem is lehet más illem- és viselkedési kódex ebben a közösségben a felnőttnek, mint a gyermeknek, mert segíteni csak az tud, aki reális szükségletet képes kielégíteni, ez pedig egyaránt mutatkozik a gyermek és a felnőtt számára. A vezető felnőtt maga nem is lenne szociális, ha nem engedelmeskednék a reális követelményeknek. Ha pedig engedelmeskedik, máris beleilleszkedik a közösségbe. Tagja, egyenrangú tagja lesz, aki ellen nincs becsapásnak helye.

Az egyenlő illem- és viselkedési kódex nagyon is megfelel a gyermek lelki követelményeinek, mert a gyermek egészen másként van a szónak elköte-

lezve, mint mi. Teljesen abszolút, szigorú és pontos mértékben. A gyermek kivételt nem ismer. Mindent szószerint vesz. Ha valami tilos, akkor az mindenki számára egyformán tilos. A rendet nemcsak neki, de a vele élő felnőttek is be kell tartania, hogy a gyermek világán sérelem ne essék. Hallottam egy kis hároméves fiút, akinek tilos volt a föbe lépni. Még a rigónak is szólt, amikor látta a fűvön szaladni: „Ligó, nem szabad oda bemenni.” mondta. Kint a világban nehéz, szinte lehetetlen, ezt az egyenlőséget betartani, de egy gyermekotthon igenis alkalmazkodhat és alkalmazkodjék is a vezető a gyermek ilyen értékes követelményéhez és pedig éppen a legapróbb részletekben, mert ezekre a legérzékenyebb a gyermek. Vagyis úgy cselekedjék, hogy mindenben fedje szavait, úgy mozogjon, ahogy azt tanítja és kivételt a maga személye számára se engedjen meg. Ez még csak nem is terhes, mert egy újabb közösséget teremt gyermek és felnőtt között. A Montessori-nevelés azonban nemcsak alkalmazkodni igyekszik a gyermekhez, hanem igyekszik olyan kívánságokat is ébreszteni és fenntartani, amelyek értékes igényeket támasztanak benne. Gondolok itt a tisztaságra és a rendre. Nem mintha ilyen igényeket más intézmények nem igyekeznek támasztani, de mert más intézmények ezt csak higiéniai céllal teszik, a Montessori-gyermekotthonok azonban olyan széppé és kívánatossá igyekeznek a gyermek közvetlen környezetét alakítani, hogy a gyermekek ezért kívánják a dolgokat eredeti szépségükben és tisztaságukban megtartani. Tehát nevelési szempontból fontos, hogy a Montessori-gyermekotthonok bútorzatai világosak, eszközei tetszetősek, használati szerszámai szépek (a portörölők szépek, a tükör fényes, a seprő tiszta) legyenek. Úgy szeresék ezeket a tárgyakat a gyermekek, hogy kíméljék a szépségüket. A bécsi Montessori-gyermekotthonban, amely minden tekintetben megfelelt ezeknek a követelményeknek, ezen az úton értük el, hogy kis munkanélküli proletár gyerekeink otthon is kivívták maguknak a külön szájmósó poharat és fogkefét, mert ugyanolyan környezetet akartak maguknak odahaza teremteni, mint amilyen az otthonban volt.

Montessori mindezekhez a követelményekhez nem filozofálás útján jutott el. Munkássága abból a reális feladatból indult ki, hogy nagy bérkaszárnnyák elhanyagolt gyermekeinek otthont nyújtson. Intuíciója olyan formában oldatta meg vele ezt a feladatot, hogy rövid idő múlva nemcsak a gyermekek fizikai szükségletét, de a lelkieket is olyan nagy mértékben ki tudta elégíteni, hogy gyermekotthonai módszeréből néhány évi munka után kialakult egy olyan elemiiskolás módszer, amely a gyermekek egész napját egy egységes és érdeklődéssel folytatott munkával ki tudja tölteni. 30 éves munka után

pedig kialakult a középiskolás módszere is, amely az előző két fokozathoz hasonlóan ott sem zárja ki az iskolai munkából a gyakorlati (háztartási, kertészkedési, stb.) foglalkozásokat, hanem ellenkezően éppen abban a korban, amikor a gyermek a serdülés éveiben nem a szellemi, hanem a fizikai munka iránt érdeklődik, megengedi neki azt, hogy a gyermekotthonok háztartási munkáiban fokozott mértékben vegyen részt és még ebben a nehéz időszakban is hasznos tagja legyen az iskolai társadalomnak, így az a munka, amelyet már az óvodában elsajátított, itt ismét a saját és a közösség hasznára válik. Ugyanez áll az elemi iskolában elsajátított ismeretekre is, amennyiben az alapvető ismereteket (írás, olvasás, számolás) egyéni munkával sajátítják el ugyan, amely pillanatban azonban egy ilyen újabb számolási, írási vagy olvasási készség birtokában vannak, akkor közös munkára, például együttes fogalmazásra, felolvasásra, számolási műveletek kikérdezésére használják fel tudásukat. A szokásos iskolákban valamennyi gyermeknek egyszerre kell olvasnia. A Montessori iskolában az a gyermek, ki már jól megtanult olvasni és éppen örül ennek a képességének, maga köré gyűjti néhány társát, azoknak olvas fel, magyaráz, szóval az ő *szolgálatukba állítja* olvasási készségét. így válik *társas funkcióvá* az olvasás és hasonló módon az egyéb funkciók is, amelyek leírása külön pedagógiai cikksorozatot igényelne. Itt csak az a tény fontos, hogy a Montessori szellemben vezetett gyermekotthonok az óvodás, elemiiskolás és középiskolás oktatás bármely fokán nemcsak a tanulást tudják ellátni, hanem egy olyan egységes szellemű foglalkoztatást valósítanak meg, amely a gyermek mindenoldalú érdeklődését kielégíti és képességeit annak a közösségnek szolgálatába állítja, amelyben egész napját tölti. Vagyis a Montessori módszer *egységes szellemű foglalkozást* teremt a napközi otthonokban és iskolákban és pedig módszerének *belső erejénél* fogva, amely a gyermekek értékes tulajdonságait aknázza ki.

Ez nemcsak az iskoláztatás szempontjából, de népnevelési szempontból is fontos, mert azt jelenti, hogy a gyermek egész életét felöleli és minden irányban igényeket támaszt benne, amelyek kielégítése szükségletévé válik, kívánja a tisztaságot, kívánja a rendet, kívánja a szellemi munka örömét, akar tevékenykedni, szereti a munkát, szóval csupa olyan tulajdonságok erősödnek meg benne, amelyek mindenegybes ember életét értékessé és gazdaggá teszik. Elérni pedig ezt az eredményt azzal éri el a Montessori módszer, hogy a *gyermek szükségleteiből* és nem előzetesen kigondolt követelményekből indul ki. A gyermek szükségleteit elégíti ki ténykedésével és így szoros kapcsolatot teremt gyermek és munkája, a gyermek és társai, a gyermek és fizikai környezete között.

A MAGYAR NÉPTÁPLÁLKOZÁS KORSZERŰ KÉRDÉSEI

ÍRTA:

SOMOGYI ZSIGMOND

Kezdetben volt az ember és a természet, de őstörténetünk legelején megindult a folyamat, melyet úgy jellemezhetünk, hogy az ember és a természet közé benyomult a kultúra és a civilizáció. Ezek az ember életét nemcsak kényelmesebbé, biztonságosabbá, az embert az egész Föld birtokosává tették, hanem egyben bizonyos ártalmakat is jelentettek. Így a sűrűn lakott helyekre, városokba való tömörülés, az egyes embercsoportok, földrészek közt a békés vagy ellenséges célú érintkezés kifejlődése maga után vonta a fertőzőbetegségeknek ma már elképzelhetetlen arányú pusztítását. Az emberi művelődés egyik legnagyobb cselekedetének kell tartanunk, hogy a múlt század második felének orvosi, bakteriológiai felfedezésére alapított közegészségügy, egészségügyi rendészet, egészségügyi technika korunkban a művelt földrészekről egyes fertőzőbetegségeket (pestis, lepra, himlő) teljesen kiirtott, igen soknak elterjedtségét, halálozási arányát lényegesen csökkentette.

Egy másik, a civilizációval járó ártalom: táplálkozásunk megváltozása. E folyamat még emberöltőnkben is megfigyelhető. A tengeriliszttel, csírázott gabonafélékkel készült ételneműek feledésbe mentek, a tej egy részét ipari célokra használják fel, a korpás élesztőt, kovászt kiszorították a sütőporok és így tovább. Már pedig világrahozott tulajdonságaink kifejlődését, a munkabírást, az élettartamot kialakító külső tényezők között leglényegesebb a táplálkozás módja különösen, hogy mennyiben képes ez testünk, szerveink elhasználandó sejtanyagát, molekula-csoportjait pótolni. Ennek felismerése vezetett a néptáplálkozásnak a nemzeti erőre való rendkívüli fontosságának felismeréséhez. Ugyancsak ahhoz, hogy hazánkban, mint külföldön nagyszámú kutató és kutatással foglalkozó igyekszik az optimális táplálkozás módját megállapítani és e megállapítások alapján a nemzeti termelés ésszerű irányításának módját megjelölni. Ezeknek az ismereteknek elterjedése előfeltétel ahhoz, hogy a tudomány megállapításai fogadtassanak el a táplálkozás, a termelés, a gazdálkodás irányítójaul, ezért célszerűnek tartjuk röviden összefoglalni a néptáplálkozásnak mint tudománynak mai állását, a levonható tanulságokat és ismertetni a kiváló magyar kutatók (Beznák, Beznákné, Mészáros, Sós, Scheff-Dabis, stb.) vizsgálatának eredményeit. Meggyőződésünk, hogy e munkának még csak kezdetén vagyunk és a kísérleti tudománynak a gyakorlatba való átvitele, e tudományágnak a gazdálkodás alapjául való elismerése majd éppen úgy az emberiség újabb boldogulását jelenti,

mint a bakteriológiának és a kísérleti patológiának előbb említett gyakorlati értékesítése.

A magasabbrendű élőlényeknek testük felépítésére és kiegészítésére szükséges anyagok táplálék formájában állanak rendelkezésre. A táplálkozás feladata, hogy a szervezetnek a működéshez, munkavégzéshez, továbbá az életfolyamatok által elhasznált részek pótlásához szükséges anyagot szolgáltatassa. Ezeket az anyagokat élelmiszereknek nevezzük. Az élelmiszereket alkotó anyagok három csoportba sorozhatók: 1. tápanyagok, 2. élvezeti anyagok, 3. salakanyagok. Ezek közül legnagyobb jelentősége a tápanyagoknak van. Az élvezeti anyagok sorába különféle íz-, szag-, zamattartalmú anyagok tartoznak, amelyek a szervezetet az ízlés és szaglás útján táplálékfelvételre ösztönzik és az emésztőmirigyek nedvelváltását élénkítik. Az élvezeti anyagoknak tápértékük nincs, az élelmezésben jelentőségüket előbbi tulajdonságaik adják. A táplálkozásban nem hagyható figyelmen kívül az ú. n. élvezeti tényező. Élvezeti anyagok értékes tápszereinkben is előfordulnak, így például a gyümölcsökben, zöldségfélékben vagy a hús sütése közben keletkezik ilyen anyag. Az alkoholos italokat is az élvezeti anyagok közé sorolhatjuk. A salak- vagy ballasztanyagokat a szervezet nem értékesebbé, ezek a táplálék értékes részeinek felhasználása után változatlanul hagyják el a tápcsatornát; ezek a bélműködés fenntartására nélkülözhetetlenek.

Tápanyagok mindazok a vegyületek, amelyekre a test felépítésére vagy a szükséges energiamennyiség termelésére, avagy az élettani folyamatok biztosítására szükségünk van. Ilyenek a fehérjék, a zsírok, szénhidrátok, vitaminok és különféle ásványi sók. A *fehérjék* nitrogéntartalmú kolloidvegyületek. Állati vagy növényi eredetűek. A hús 15-25%, a kenyér 6-10%, a liszt 10-15%, a tej 3-4%, a burgonya és zöldségfélék 1-4%, a hüvelyesek 15-20% fehérjét tartalmaznak. A fehérjék nagymolekulájú szerves vegyületek és mintegy húszféle különféle szerkezetű aminosav-molekula permutációinak fogható fel. Az aminosavak között vannak olyanok, amelyek a szervezet zavartalan működésére elengedhetetlenek. Ezeket esszenciális aminosavoknak nevezzük. Az állati fehérjében általában nagyobb mértékben vannak meg az összes aminosavak, mint a növényi eredetű fehérjében.

A *zsírok* a növényi és állati tápanyagokban egyaránt jelen vannak. A zsírok a különféle zsírsavak kapcsolatai glicerinnel. A zsírsav aránya szabja meg a zsírok halmazállapotát, olvadáspontját (olaj, zsír, faggyú). A tejben 3-4%, a húsban

5-15% a tojásban 12%, a sajtban 8-30%, a dióban, mákban, mandulában 35-50% zsír van. A zsírokkal rokon vegyületek a lipidok. Ezek egyes változásainak a szervezet működésében igen fontos szerep jut, egyes vitaminok is idetartoznak. *A szénhidrátok.* Csaknem kizáróan növényi eredetűek (kivéve a tejcukor). Vegyi szerkezetüket tekintve három csoportba oszthatók: 1. az egyszerű cukrok, ilyen a szőlőcukor (krumpliacukor), a gyümölcscukor. 2. Az összetett cukrok közt a nádcukor, tejcukor és malátacukor bír fontossággal. 3. Sok egyszerű cukor-molekulából épülnek fel az ún. poliszacharidok, amelyek közül táplálkozás szempontjából a keményítő a legfontosabb. Ez különösen növényi táplálékban fordul elő. Finom lisztben 80%, hántolt rizsben 80%, hüvelyesekben 50%, burgonyában 20% keményítő van. A széles néprétegek táplálkozásában a legnagyobb mennyiségben szerepel, mert a legolcsóbb energiaforrás.

Vitaminoknak vagy kiegészítő anyagoknak azokat a különféle vegyületeket nevezzük, amelyekből az embernek és állatnak igen kis mennyiségre van szüksége az életfolyamatok zavartalanlásához. Az ember teste a vitaminokat felépíteni nem tudja, ezért a táplálékból kell felvennie. A vitaminok teljes hiánya jellegzetes betegségekhez vezet, részleges hiányuk különféle, esetleg részleteiben még pontosan fel nem derített kóros elváltozások oka lehet. A vitaminkutatás mindig újabb és újabb vitaminok létezését állapítja meg. A szervezet zavartalan működése szempontjából a vitaminokat ugyanúgy kell értékelni, mint az előbb említett esszenciális aminosavakat: ezek olyan molekulacsoportok, amelyeket az emberi szervezet önmaga előállítani nem képes, így a szervezet zavartalan működésének biztosítására ezt a táplálékkal kell megkapnia.

A fontosabb vitaminok a következők: Az A-vitamin hámvédő vitaminnak tekinthető, azonkívül fertőzések ellen nyújt védelmet. Pontos képlete ismeretes, kristályosan előállították, napi szükségletünk 3-5 mgr. A színes növényi részek tartalmazzák, így gyökerek, gyümölcsök, továbbá a máj és a csukamájolaj. Böven tartalmazzák a tojássárgája, állatok mája, zöldsaláta, spenót, sárgarépa.

A B-vitaminnak több változatát ismerjük, amelyeket számokkal jelölünk. A B₁-vitamin hiánya ideggyulladást okoz. Tulajdonképpen ennek felfedezése vezette Eijkmannt és Hopkinst a vitaminok felfedezéséhez. Eijkmann holland gyarmatokon megállapította, hogy a hántolt rizzsel táplálkozó jellegzetes idegbénulást (beri-ben) kapnak. Vegyi szerkezetét ismerjük, gyárilag előállítják és idegbetegségek gyógyítására is használjuk. Napi szükséglet 2 mgr, nagyobb mennyiségben tartalmazzák

a disznóhús, búzacsira, rizspelyva, sörélesztő. A néptáplálkozás egyik hiánya, hogy a modern őrlési technika (fehérliszt) a búzacsirát eltávolítja, és így a mai kenyérből hiányzik a B₁-vitamin, szemben a kezdetleges őrlési módon előállított liszttel.

A Ba-vitamin kémiai szerkezetét szintén ismerjük, növekedési vitaminnak tartják,

A C-vitamin hiánya a skorbut kifejlődéséhez vezet. Ez a vitamin fertőzések ellen is véd. Vegyi szerkezete ismeretes (ascorbinsav – Szent-Györgyi), napi szükséglet 20-50 mgr. Nagyobb mennyiségben van zöldpaprikában, spárgában, kalarábában, retekben, narancsban, citromban, eperben.

A D-vitamin a zavartalan csontképzéshez nélkülözhetetlen. A Nap sugarainak hatására képződik bizonyos szterinekből. Vegyi szerkezetét ismerjük, mesterségesen is előállítják. Napi szükségletünk 0-001 mgr. Nagy mennyiségben van a tojássárgájában, csukamájolajban, vajban. A csontképzésben a C-vitaminnal együtt van nagy jelentősége. Lehet, hogy e kettő hiánya az oka a fogszuvasodás nagy elterjedtségének.

Az ásványi sók közül: nátrium, kalcium, magnézium, foszfor, vas szükséges. Legújabb kutatások szerint a réz, mangán, zink is elengedhetetlen. Végül még igen kis mennyiségű jód, fluor, szilícium is szükséges.

Mindezek az anyagok a szervezetben vegyi változáson mennek át, vagy változatlanul felszívódnak, és így kétféle célt szolgálhatnak: 1. elégségteljesen fenntartják a szervezet hőmérsékletét és lehetővé teszik a munkavégzést, 2. pótolják a szervezet elhasznált anyagait és biztosítják a szervezet bonyolult életműködését. E szerint tápanyagainkat két szempontból kell megítélnünk: 1. energiát szolgáltatnak, 2. védik a szervezetet.

Energiaforralom. Rubner (1854-1932) és iskolája kimutatta, hogy a szervezet energiaforrása kizáróan a különféle tápanyag nyújtotta energia és a testben a tápanyagokból ugyanannyi energia szabadul fel, mint a tápanyagok kísérleti elégeksekor. Ezt az energiát kalóriával mérik. (Egy kalória az a hőmennyiség, amely egy liter víz hőmérsékletét egy Celsius-fokkal emeli.) A tápanyagok szolgáltatott melegmennyiség (energia) a következő (kg-ra számítva): fehérje 4100, szénhidrát 4100, zsír 9300. A tápanyagok kalóriatermelés tekintetében egymást helyettesíthetik (izodinamia törvénye), azaz 1 gr zsír 2-3 gr szénhidráttal vagy fehérjével helyettesíthető.

A testi munka energiaszükségletét a szervezet táplálkozással fedezi. Ha ebben nincs elég kalória, a szervezet saját húsát, zsírt bontja le, égeti el. Különösebb testi munkát nem végző felnőtt szükséglete napi 2400 kalória, gyermeké ötéves korig ennek 50 százaléka. Testi munkánál az

energiaszükséglet emelkedik. Például cipész 2770, asztalos 3200, favágó 5200, magyar aratómunkás 6200.

Téves lenne azonban az a felfogás, hogy a táplálkozásban csak az elvesztett energiát kell pótolni. Pótolni kell az egyes szervek működése közben elhasznált anyagot is. Ebben a fehérjének van nagy jelentősége. Tehát a táplálkozásban az energia egy részét a fehérjének kell szolgáltatni. Voit megállapítása szerint az energiaforrásnak így kell megoszlani: 118 gr fehérje, 56 gr zsír, 500 gr szénhidrát. A fehérjeszükségletet a szervezet nitrogénvesztése alapján szokták kiszámítani, ez alapon 40 gr napi fehérjemennyiség elegendő lenne. Chittenden, Hindhede stb. napi 57 gr fehérjét elegendőnek tart. Úgy látszik nagy általánosságban ennél többre van szükség, a Nemzetek Szövetségének Népelelmezési Bizottsága a szakértők véleménye alapján napi 70 gr fehérjét tart szükségesnek a 70 kg-os súlyú, mérsékelt dolgozó ember részére. Az Angol Királyi Bizottság (1934) napi 100 gr fehérjét ajánl, amelynek fele állati eredetű kell legyen, továbbá 100 gr zsírt és 500 gr szénhidrátot. A modern táplálkozástudomány nem elégszik meg a táplálkozásnak energiaforgalom szempontjából való vizsgálatával, hanem igen fontosnak tartja az ú. n. *védőanyagok* bevitelét. E védőanyagok sorába tartoznak a fehérjék esszenciális aminosavai, a vitaminok és egyes ásványi anyagok, sók.

Az őseink ösztönösen megtalálta azt a táplálkozást, amely energiaforrás mellett védőanyagokat is bőven nyújt. Elődeink tápláléka durva lisztből, húsból, tejtermékekből, gyümölcsből állt. A civilizáció és a városba való tömörülés ezt az élelmezési módot megváltoztatta. A korszerű népelelmezésnek lenne feladata ezeket a civilizáció okozta táplálkozási hiányosságokat kiküszöbölni. Különösen fontos, hogy elegendő mennyiségben legyenek jelen azok a tápanyagok, amelyeket védőtápanyagoknak nevezünk, tehát amelyek vitaminokban, esszenciális aminosavakban különösen gazdagok, mint teszem a friss tej, tojás, friss gyümölcs, hús és zöldségfélék.

Az emberi társadalmak egészségi állapota elsősorban táplálkozásuktól függ. Vonatkozik ez legelsősorban a védőanyagokra. A néptáplálkozásban nemigen találkozunk azokkal a vitaminhiány okozta betegségekkel, amelyeket állatkísérleteken megfigyelhetünk, de az esszenciális aminosavak, vitaminok, sók részleges hiánya a szervezet olyan hiányosságaihoz vezet, amelyek fertőző betegségekre való hajlamosságban, a növekedés visszamaradásában, csontfejlődési zavarokban, fogszuvasodásban, időelőtti megöregedésben, elhasználódásban jelentkeznek. Beznák szerint a táplálkozás javulása magyarázza, hogy az utolsó 80 év alatt a testmagasság Svédországban 8, Hollandiában 13 cm-rel nőtt.

A védőanyagok hiányával vagy jelenlétével (a táplálkozási szokásoknak megfelelően) megmagyarázható egyes földrajzi, néprajzi egységek testalkatának kialakulása, népcsoportok elcsenevészése, pusztulása, mások gyarapodása, túlsúlyra, hatalomra jutása.

Élettani szempontból a helyes táplálkozás szempontjai a következők:

1. Adnia kell a kellő kalóriát;
2. tartalmaznia kell a védőanyagoknak nevezett specifikus molekulákat és sókat.
3. Mindezeket táplálkozásra elkészítve ízesen kell a szervezetbe juttatni.

A népelelmezésben nemcsak élettani szempontok, hanem termelési, gazdasági tényezők is nagy szerepet játszanak. Hibás az a felfogás, amely az élelmiszerek termelésében kizáróan nemzetgazdasági, pénzügyi, export-import kérdéseket lát. A mezőgazdasági termelést a gazdasági szempontok mellett élettani kérdések is kell, hogy irányítsák. A helyes szociálpolitika feladata a népelelmezésben az, hogy az *orvostudomány által jónak megjelölt táplálék a társadalom minden egyes tagjához eljusson*. Ez a népelelmezés tulajdonképpeni feladata.

A fenti célkitűzés megvalósításához a következő kérdéseket kell vizsgálnunk:

1. Milyen élelmiszerekben vannak meg a szükséges védőanyagok és az energia?
2. Elegendő mennyiségben termeli-e ezeket a mezőgazdaság?
3. A táplálkozási szokások megfelelnek-e az élettan követelményeinek?

A védőtápanyagok közül igen fontos a tej. A Nemzetek Szövetségének Bizottsága minden ember számára napi 0.7 liter tejet kíván biztosítani. A védőtápanyagok között további nagy szerepe van a tojásnak, a zöldlevelű fűszereknél és a gyümölcsnek. A B- és C-vitamint a szervezet nem képes elraktározni, tehát azokat naponként kell a szervezetbe juttatni. Az energiát szolgáltató tápanyagok között a lisztnek, cukor, burgonya, zsír szerepelnek. Félkiló kenyér a szervezet napi kalória fehérje- és vasszükségletének csaknem a felét fedezi.

A fenti adatokból pontosan megállapítható, hogy Magyarország lakosságának mi az évi tápanyagszükséglete. Az élettani adatok szerint egy ember évenkénti tejszükséglete 255 liter. Ezzel szemben 1930-ban az egyes államok fogyasztása ez volt: Anglia 404, Franciaország 313, Magyarország 142, Olaszország 104, Svájc 498. Feltűnő, hogy az összes államok között a tejtermék-fogyasztás Magyarországon a legkisebb. (Tizenöt kg, ezzel szemben Svájc 245 kg.) A tojásfogyasztás fejenként és

évenként Angliában 172, Németországban 129, Olaszországban 119, Magyarországon 69. Az élettan szerint egy ember szükséglete napi egy tojás. A hazai gyümölcsfogyasztás (fejenként évi 42 kg) nagyjában megfelel az európai országok fogyasztásának, ezzel szemben a zöldségek fogyasztása csekély és azonkívül az egész évben nem egyenletes. Összefoglalva megállapítható, hogy a mezőgazdaság feladata a tejtermelés 120 százalékkal, a tojás-termelés 470 százalékkal, a zöldségeknek 20 százalékkal való emelése.

A táplálkozás általában az általános szociális helyzet függvénye. Amerikában végzett pontos vizsgálatokból azonban megállapítható volt, hogy az alacsonyabb jövedelmű kategóriák között is találtak optimális táplálkozást és a nagyobb jövedelműek között is elégtelent, jelölve annak, hogy itt a műveltségnek, tudásnak is szerepe van.

Mindezek alapján Magyarország néptáplálkozásának optimálissá tételére két feladat oldandó meg: 1. a termelés olyirányú átállítása, hogy a kellő kalóriamennyiség mellett a védőanyagok is kellőképpen álljanak rendelkezésre. 2. Tanítással, felvilágosítással a széles néprétegek kioktatandók az élelmiszerek helyes megválasztására, ésszerű elkészítésére.

A magyar nép étkezési helyzetére jellemző, hogy táplálkozása túlnyomóan szénhidrátból áll, kevés húst és védőanyagot tartalmazó tápanyagot fogyaszt. Hiányzik táplálkozásából a gyümölcs, tej, tojás. Helytelen szokás a teljesen kiőrölt, finom liszt túlnyomó használata. A mezőgazdasági népesség főzési ismerete sok kívánnivalót mutat. A Magyar Gazdaságkutató Intézet szerint az élelmiszerfogyasztás évi fejadagja másfélmillió kalória értékű étel-miszer lenne, ezzel szemben csak 800.000 kalória jut.

A *Magyar Nemzeti Közéleti Bizottság* célja a közéleti mennyiségi és minőségi feljavítása. A Bizottságnak alosztályai a következő kérdésekkel foglalkoznak:

1. Kutató és kísérleti munka az élelemszükséglet optimumának megállapítására hazai viszonylatban.

2. Adatfelvétel a magyarországi étel-miszer-fogyasztás valóságos helyzetéről.

3. A szükséglet és termelés egyensúlyának biztosítása a kivitel és egyéb gazdasági szempontok figyelembevételével.

4. Racionális étrendek kidolgozása különféle tömegélelmiszer-csoportok (kórházak, munkások, gyermekétkeztetés stb.) részére.

5. Propaganda munka és tanítás a helyes népélelmiszer, főzési mód széles körben való elterjesztésére.

A magyar népélelmiszerben ezidőszere a *leg-sürgősebb teendők*: A terhes és szoptató nők, gyermekek táplálkozásának javítása, mert ez sorsdöntő az egyén későbbi élete számára. Mindezen kategóriák részére napi egy liter tej lenne juttatandó; ez csaknem az egész magyarországi tejtermelést igénybe venné. Megoldható lenne azonban napi egy liter tej juttatása a terhes és szoptató nők részére. A tejtermelés fokozása nemcsak gazdasági* hanem legelsőrangú nemzetegészségügyi feladat.

Igen fontos a mezőgazdasági népesség téli étkezése. Ez jórésben szociális kérdés és szoros összefüggés a népcsoport téli munkalehetőségével. (Háziipar, szezonmunkák stb.) E népcsoport téli étkezésében hiányzik a B-, C- és D-vitamin.

Fontos még a mezőgazdasági munkásság táplálkozásának javítása. Ez általában esszenciális aminosavakban, B- és D-vitaminban szegény. A megjavítás módja lenne a burgonyafogyasztás emelése, a fehér liszt helyett a nem kiőrölt liszt használata, esetleg a szójababliszt népszerűsítése. Ez utóbbi fehérjében igen gazdag (37%) és 1 kg szójababliszt tápértéke 4700 kalória.

A *gyermekétkeztetési akciók* arra is alkalmasak, hogy a racionális étkezésre neveljenek, amit azután főzőtanfolyamok egészítenek ki, amelyeket a belügyi és földművelésügyi minisztérium állandóan nagy számban rendez a falvakban.

AZ ORVOS EGÉSZSÉGE

ÍRTA:

MELLY JÓZSEF

Az ókor „ars et scientia medicá”-ja a középkori fejlődésbeli stagnálás ellenére máig átmentett kincse az emberi művelődésnek. A legújabb korban azonban megindult a fejlődés és az általános dinamikus haladásal az orvostudomány is teljesen lépést tartott.

Az orvostudomány fejlődését a természettudományi szemlélet érvényesülése táplálta. Hosszú keserves útkereséseken át a tapogatózó empiriára épített orvoslás végül Müller Johannes, Virchow, Pasteur, Koch, Lister, Semmelweis és mások megismerései révén az exakt tudományok sorába lépett elő.

A múlt században elsősorban az egyre-másra közlésre került tudományos felfedezések keltettek csodálatot, századunkban pedig ezeknek már nagy elismerésreméltó eredményei is jelentkeznek a megelőzés és a gyógyítás mérhető sikereiben. A múlt század felfedezései az orvost szorosabban állították a betegség mellé s a spekulatív medicinanyújtás helyébe iktív ténykedési eszközöket adtak a kezébe. Az orvoslás analitikus feldolgozásából megszületett megelőzés azután ismét újabb széles működési területet jelölt ki az orvos számára. A korszerű gyógyítás, a nagyszabású gyógyintézményekben való működés, valamint a gyakorlati egészségvédelemben: a megelőzésben megnyíló hasznos tevékenység tekintélyes új helyet biztosítottak a társadalomban az orvos számára.

Az államélet átalakulása a jogállamot szociális illammá formálja át. A szociálisabb államszerkezetben az orvosnak is új feladatok teljesítésére kellett vállalkoznia. Az államhatalom ugyan már régebben s foglalkozott polgárainak egészségével, mert ez a véderő fenntartása és a társadalmi termelés biztosítása szempontjából érdekelte. Régen azonban ténykedése kimerült abban, hogy az orvosi hivatás lyakolásának közigazgatásjogi keretet adott és hogy lehány — főképpen jótékonyssággal patinázott — szociálegészségügyi feladatot átvállalt. A tömegermelés, majd a totális háborúk korában az egészségügyi problémák megoldásának hiánya azonban sokkal súlyosabban veszélyezteteti a társadalomgazdasági helyzet egyensúlyát, sőt a nemzeti élet fennmaradását is és ez volt oka annak, hogy az egészség-édelmét és a betegekről való gondoskodást egyaránt zilárdabb alapokra kellett helyezni.

A társadalom életének átrendeződése tehát az orvost új orientációra készítette. Sokféle viszonyattal kellett számot vetnie, amelyet a régi idők írvoisa meg sem sejtethett. Az orvosélet egyes vonatkozásai azonban szilárdan állottak az idők ostromát.

Így például az orvos és a beteg viszonya nem új társadalmi intézmény, sőt régi patriarchális viszonylat, mely a titoktartás megdönthetetlen parancsán nyugszik. Ezt a viszonylatot az új korszak sem tudták megváltoztatni. Az új szemlélet itt mégis abban jelentkezik, hogy az orvos és a beteg viszonya ma már nem kettejük magánügye, mert mind a ketten tagjai annak a kollektivitásnak, amellyel szemben kötelezettségeik vannak.

Az orvos a régi időkben is kiválóan értékes tagja volt a társadalomnak, amikor háziorvosi minőségében figyelte és gondozta a családokat és gyógyította a betegeket. Az állami beavatkozásnak a szociális feladatok széles területére való kiterjesztésével az orvos számára is más munkavilág alakult ki. Az államhatalom szociális tevékenységi körében: a megelőzés és gyógyítás munkasíkjain számtalan orvost vont be közigazgatási gépezetébe. Ezek az orvosok új feladatokat kaptak, amelyeket új munkakörülmények közepette voltak kötelesek teljesíteni. A szegénybetegek ellátásának és a társadalombiztosításnak korszerű megszervezése, valamint a szociális és egészségügyi emberi gondozás, sőt mindezek felett az asszanáció megvalósítása egyrészt új területeket nyitottak az orvosi rend számára, másrészt új korlátokat is szabtak az orvoslás régi szabadsága köré.

Az orvosi rend az új feladatokkal szemben becsületesen helyt állott. A tudomány haladásának önfeláldozó munkálásával egyidejűen az elért eredmények gyakorlati kivitelezése útján felbecsülhetetlen biológiai és gazdasági értékek megmentése sikerült. Ezért a legújabb kor művelődési értékei között messze kiemelkedik az egészségvédelem tudománya. Enélkül most bizonyára nem népesíthetné be több, mint két milliárdnyi ember a földet. Európa területén 1700-ban legfeljebb száztíz millió ember élt s napjainkban már 500 és egynegyed millió ember számára kell létfeltételeket biztosítani. Ez a jelentékeny népszaporodás a felvirágzó kapitalizmus hatásain kívül természetes következménye volt annak, hogy az azt gátló akadályok: járványok, háborúk, éhínségek egyre szűkebb korlátok közé szorultak. És az egészségvédelem áldásának érvényesülésével jó ideig nem jelentkeztek azok a népesedési ártalmak, amelyek napjainkban a népszaporodást fenyegetik. Az egészségvédelem megvalósulásának közvetlen hatása, hogy a betegedések és halálozások száma csökkent, az ember átlagos életkora meghosszabbodott és általában zavartalanabb lett az ember életfolyása. Ezek az események emelték az

ember biológiai komfortját és társadalomgazdasági szempontból is felmérhetetlen értékeket termeltek. A betegségek veszedelmesen gyakori fellépése, tömeges idő előtt való megrokkánása, egyes társadalomcsoportokban a szellemi és testi fogyatékoságnak tömeges jelentkezése mindig súlyosan terhelték az emberiség életét. Az egészségvédelem intézményes megszervezése nélkül ezeknek az ártalmaknak méretei elviselhetetlenné fokozódtak volna és csirájában folytattak volna meg minden törekvést a közjólét emelése, a szociális igazság keresése felé.

Az egészségvédelem eredményességét konkrét adatokkal is tudjuk igazolni. Budapest székesfőváros területén az 1874-1875. évi halálozási arányszám szerint 1930-ban nem 12.651 ember halt volna meg, hanem 39.700 s így az egészségvédelem megszervezésével egy esztendőben 27.049 ember életét sikerült megmenteni. Csak a temetési költségek megtakarításában ez kb. 2.704.000 pengőt jelent, ami hozzájárul a nemzeti vagyon gyarapodásához. Pontos számsorok igazolják, hogy a kórházakban a tudomány haladása révén a betegek sokkal rövidebb idő alatt kapják vissza egészségüket. Az 1900. évben egy betegre 32.3 ápolási nap jutott, 1930-ban pedig már csak 24.4. A társadalmi termelésben mutatkozó nyereségen felül ez a változás 1,836.301 ápolási nap, illetőleg 11,017.801 pengő ápolási költség megtakarítását jelenti.

Ennek a közösségért folytatott súlyos, de eredményes munkának az élén áll az orvos. Pályája a szakadatlan zaklatás és izgalom sorozata. Szakadatlan munka, állandó készültség, sokszor kínos önfegyelem és lemondás láncolata. És ezek mellett árnyként kíséri az orvost a hivatásbeli ártalmak egész sora, működésének megkezdésétől úgyszólván haláláig. Az orvosélet nehéz keresztjét a tömegmegfigyelés is jól feltárta. Néhány esztendő előtt megdöbbentő helyzetrajzot tettünk közzé a budapesti orvosok szociális és gazdasági viszonyairól. Ebből az anyagból néhány adatot újból ki kell emelnünk. *Koelsch* szerint ugyanis minden hivatásnak, foglalkozásnak egyedei az egészségi ártalmakkal szemben annyi ellenállóképességet mutatnak, amennyire konstrukciójuk, szociális helyzetük, kulturális színvonaluk és munkakörülményeik megengedik. Ezért kell újból hivatkoznunk szociometriás eredményeinkre, amelyeket a Budapesti Orvosi Kamara 1937-es évkönyvében található adatokkal kiegészítettünk.

Az 1930. évben 2697 budapesti orvos számlálólapját gyűjtöttük össze. Az orvoslétszám gyarapodása sürgette az adatfelvételt. Akkor 3510 (3.5%), 1937-ben 4756 orvos tolongott Budapesten (4.4%). Kormegoszlásuk ezt a képet adja: (%)

	—30	30—40	40—50	50—60	60—
1930	11.0	46.6	18.2	10.6	13.6
1937	15.4	38.8	29.7	8.5	7.6

Az öreg orvosok fogynak, a fiatalok szaporodnak és pedig hét esztendő lefolyása alatt meglepő arányban. Az orvosélet úgylátszik nem biztosít hosszú életet. Az orvosélet nehézségeire jellemző, hogy 1930-ban még a házias orvosok 163%-a sem vezetett önálló háztartást. A lakbérleti viszonyok a következő képet adják:

	Tulajdonos	Főbérló	Albérló	Családtag	Intézeti tag	Ismeretlen
1930 ...	6.1	60.1	7.1	17.1	7.7	1.9
1937 ...	5.3	58.2	6.2	20.1	9.0	1.2

A háztulajdonosok száma kisebb lett, a családos intézeti tagoké növekedett. Mindenesetre jellemző, hogy 1930-ban csak az orvosok fele tudott 4 szobás lakást biztosítani a maga és családja számára. Az orvos egészségvédelme szempontjából a négy szobás lakás pedig elengedhetlenül szükséges. Külön rendeléssel 1930-ban az orvosoknak csak 9.4%-a rendelkezett. Az 1930-ban számbavett 2697 orvos közül 2288-nak volt fix állása. Ha ezek mind exisztenciát is nyújtanának, akkor ez a körülmény nagyon megerősítené az orvosok egészségügyét.

Az orvosok sorsát még tovább illusztrálják a következők: Az 1930. évben megkérdeztük, hogy május hó 12-étől 18-áig milyen volt a betegállományuk. Valóban megdöbbentő eredményre jutottunk, mert kiderült, hogy 420 gyakorló orvosnak egy héten át nem volt betege és pedig a kezdek 60%-ának, az idősebbek 25%-ának. Az orvcsok adóviszonyainak kutatásából 1930-ban azt a szörnyű következtetést kellett levonnunk, hogy 2500 orvos közül átlag egyre 1210 pengő évi kereseti adóalap jutott, ami nem éri el Budapesten a helybeli napszámot (1800 pengő). Súlyosan érintette a számbavett orvosok egészségét, hogy 1929-ben 1029 orvos (40-4%) még szabadságidőt sem tudott magának biztosítani. Ugyancsak megállapítottuk, hogy az 1929. esztendőben 458 orvos volt beteg (17.0%) és pedig 21 napig 5.0%, 42 napig 4.8%, ezen *felül* pedig 6.3%. És ezzel kapcsolatosan 1323 orvos (64.1%) azt jelentette, hogy betegen is kénytelen dolgozni azért, hogy gazdasági helyzete Össze ne roppanjon. Az orvosok egyszer végrehajtott szociográfias felvételéből ezeket az adatokat tudjuk kihámozni. Sajnos az újabb felvétel katasztrofális hiba miatt meghiusult, pedig attól még sokkal szabatosabb helyzetrajzot reméltünk. A régi adatok is alkalmasak azonban arra, hogy megvilágítsák az orvosok heroikus szociális küzdelmét.

Az orvosok egészségéről közvetlen adataink nincsenek. Holland szociálstatistikusok egy évtizeddel ezelőtt kísérletet tettek arra, hogy egyes társadalomcsoportok egészségi helyzetét felmérjék. A hágai tűzoltók egészségben töltött napjait jegyezték fel az úgynevezett egészségbarométeren. Ilyen adattárunk az orvosokról természetesen nincsen s

ezért elénk tükröt kell tartanunk avégből, hogy betegedési és halálozási körülményeikből egészségügyi viszonyaikat megrajzolhassuk. Érdemes ezt a kérdést beható kutatás tárgyává tenni, mert olyan elit népréteg vizsgálatáról van szó, amelynek hivatása a betegségmegelőzés és a beteggyógyítás. És érdemes megvizsgálni azt is, hogy az egészségvédelem tanításait mennyiben tudja az orvosi rend saját egészségén érvényesíteni.

Az orvosi hivatás telítve van humanitárius és filantrópikus elemekkel. Minden szamaritárius jellege mellett mégis olyan foglalkozásnak minősül, amelynek gyakorlása egyúttal kenyérkereset. Az orvosi hivatásból folyó különös körülményekre való tekintettel éppen nyomós okok szólnak amellett, hogy az orvoslás tisztességes életlehetőséget teremtsen, mert ez az igazi profilaktikum a magas színvonalú orvosi etika sértetlen fenntartásának. Régen elintézett jogi kérdés, hogy az orvosi hivatás gyakorlása nem iparüzés, hanem olyan tevékenység, - azt is mondhatjuk, hogy olyan közszolgálat – amelyben tiszta humanitárius jelleg uralkodik. És nem iparüzés az orvoslás akkor sem, ha ezt a tevékenységet a közigazgatásjogi rendelkezések egész sora korlátozza. Nem térünk el hivatásrendünk megingathatatlan parancsától akkor sem, ha most már a közzétett statisztikák végtelen számoszlopaiban az orvosokra vonatkozó betegedési és halálozási adatokat a „foglalkozási statisztikák” rovataiban törekszünk felkeresni.

Minden állandó és időszakos adatfelvétel anyagát megvizsgáljuk, hogy legalább valamennyire tájékozódást találjunk az orvosok egészségügyi viszonyairól. Ez a munkánk nem tör egészen új utakat, mert az orvosegészségügyi viszonyok kutatásának már értékes múltja van. *Wernich*, *Gurlt* és *Hirsch* hat kötetben és „Lexikon der hervorragenden Aerzte aller Zeiten und Völker” címen 1884-ben közrebocsátották azt a hatalmas művet, amely legalább a nevesebb orvosok életsorsáról: betegségről, haláláról is, beszámol. *Pagel* 1901-ben adta ki a munka folytatását, amely a XIX. század nagy orvosainak biográfiájával foglalkozik. *Pauly Alphons* pedig „Bibliographie des sciences médicales” címen 1874-ben kiadott munkája ugyancsak értékes adatforrás. *Virchow* és *Hirsch* „Jahresbericht über die Leistungen und Fortschritte in der gesamten Medizin” című éves közleményéhez *Puschmann* és *Töply*, úgyszintén *Pagel* 1912-ig évenként közreadták az elhalt orvosokra vonatkozó fontosabb adatokat. *Lq.hr* és *Kirchhoff* a német elmeorvosok, *Hirschberg* pedig a német szemészek biográfiáját tárták fel ebből a nézőpontból. *Oesterlen*, *Prinzing* és mások az orvosok halandóságáról közöltek értékes adatokat. Sajnálatos, hogy *Prinzing* „Handbuch der medizinischen Statistik” című kiváló művébe ezeket

nem vette fel. Az 1829-1885. években a gothai banknál biztosított 1052 orvos esetét *Karup* és *Gollner* dolgozták fel. Munkájukból kiderült, hogy az orvosok halálokai közül a tüdőbántalmak, főleg tuberkulózis, az agyguta és a hastífusz emelkedtek ki. Az orvosok halálozása 11.5%-kal volt magasabb ezekben a halálokcsoportokban a másfoglalkozású biztosítottakénál. Véleményük szerint ez a többlet a foglalkozási ártalmakban: a tífuszos betegekkel való foglalkozásban, a praxissal járó klimatikus ártalmakban és az azzal mindig együttjáró izgalmas leli magyarázatát. *Weinberg* 1896-ban a württembergi orvosok életkorát és halálozását vizsgálta. A felkutatott 1035 esetből megállapította, hogy az orvosi hivatásra vonatkozó foglalkozási betegségnek a fertőző betegségek és a tüdő- és mellhártya megbetegedések minősíthetők. A fertőző betegségekben, az ér- és idegrendszer betegségeiben, rákban és az akut lélelzőszervi betegségekben magasabb volt az orvosok halálozása, mint Württemberg népességéé. Az 1035 esetből 114 jutott a tuberkulózisra, 107 az agyvérzésre, 43 a tífuszra, 40 a rákra és 10 az öngyilkosságra. A Journal of the American medical Association 1920-ban közzétett adatai szerint 1919-ben az Amerikai Egyesült Államokban és Canadában 2163 orvos halt meg (133%). Érdekes, hogy köztük 19 orvos akadt, aki 90-100 éves életkort ért el. Ebben az adattömegben a tüdő és a vérkeringési szervek betegségei domináltak s ezek mellett 38 öngyilkosság, 103 baleset és 35 gyilkosság esete tűnik fel. *Vierordt* „Todesursachen im ärztlichen Stande” címmel 1926-ban tett közzé értékes anyagot, amelyben 1631 esetet dolgozott fel. *Vierordt* adatgyűjtéséből sikerült megállapítanunk, hogy az ismert nagy orvosok halandóságában főleg a vérkeringési bajok (13.2%), az agyvérzés (12.4%), a tuberkulózis (7.8%), a tüdőlob (5.2%), a rák (6.7%), az öngyilkosság (3.6%) és a gyilkosság (2.4%) szerepeltek.

Vierordt könyvében sok érdekes személyes eset sorakozik fel. Ezek közül érdemesnek látszik néhányat bemutatni. Tuberkulózisban haltak meg: *Bichat Xavér Ferenc* 1802-ben, *Laennec René Theophile Hyacinthe* 1826-ban, *Kiewisch Franz* a prágai szülész 1852-ben, *Wakley Thomas*, a Lancet megalapítója 1862-ben, *Graefe Albrecht*, a nagy szemész 1870-ben, *Voit Károly* müncheni fizióógus 1908-ban. Tüdőgyulladásban pusztultak el: *Stokes William* 1900-ban, *Schede Max* bonni sebész 1902-ben, *Károly Tivadar* bajor herceg szemész 1909-ben, *Behring Emil* 1917-ben, *Wertheim Ernő* 1920-ban, *Strümpell Adolf* 1925-ben. Mellhártyalob volt a halál oka *Osler William* oxfordi klinikus 1919-ben bekövetkezett elhunytának. Az orvosélet egész sereg nagy orvos szívét támadta meg. így szívbjában haltak meg: *Broca Paul* 1880-ban, *Desmarres Louis*

Auguste 1882-ben, Thiersch Károly sebész 1895-ben, du Bois Reymond 1895-ben, Dettweiler Péter 1904-ben, Koch Róbert 1910-ben, Bright Richárd 1858-ban, Skoda József 1881-ben, Morgagni Battista 1771-ben, Remák Gyula 1911-ben. A vérkeringési szervek betegségei pusztították el: Mehring Józsefet 1908-ban, Wassermann Ágostot 1925-ben, Zuckerkandl Emilt 1910-ben, Hoffa Albertet 1907-ben, Billroth Tivadart 1894-ben, Kaposi Móricot 1902-ben, Nothnagel Hermant 1905-ben, Ehrlich Pált 1915-ben és Loeb Jacquest 1924-ben. A gyomor bél betegségei oltották ki Mihalkovics Géza (1899), Hirschberg Gyula (1925), Chopart Francois (1795), Schaudinn Frigyes (1906), Stellwag Károly (1904) értékes életét. A máj és epehólyag betegségeiben szenvedtek és meghaltak: Orth Johannes kórboncnok 1922-ben, Bumm Ernő 1925-ben, Finsen Ryberg 1904-ben. Vesebaj volt a halál oka: id. Bókay János (1884), Claude Bernard (1878), Pasteur Louis (1895) és Schleich Lajos Károly (1922) halálának. Az agy-vezér sok orvos halálában szerepel: Malpighi Marcello (1692), Ramazzini Bernardino (1714), Linné Károly (ifj) Jenner Edward (1823), Schwann Tivadar (1882), Langenbeck Bernhard (1887), Hoppe-Seyler Félix (1895), Krafft-Ebing Richárd (1902) és Czermak Vilmos (1906) haltak meg ebben a bajban. Rák ölte meg többek között Blaschko Alfrédet (1922), Bergonie Jeant (1925), His Vilmost (1904) és Lapponi Guiseppét (1906), XIII. Leó pápa híres orvosát. Chrobak Rudolf 1910-ben, Neisser Albert 1916-ban diabetesben pusztultak el. A heveny-fertőző-ragályos betegségekkel való foglalkozás is egész sor orvosnak életébe került. Mutter Ferenc Hermán 1899-ben, Bécsben pestisben halt meg. Obermayer Ferenc (1873), Landry Jean (1865) kolerában pusztultak el. A kiütéses tífusz Jochmann Györgyöt (1915), Prowazek Stanislaust (1915) és érdekes, hogy a múlt időkből Basedow Károlyt (1854) szedte áldozatul. A sepsis két híres orvos-halottja Kolletschka Jakab (1847) és Semmelweis Ignác Fülöp (1868). Baleset is elég gyakran szerepelt az orvoshalandóságban. Veselius András 1564-ben Zante-szigeténél hajótörést szenvedett és meghalt. Virchozo Rudolf 1902-ben bekövetkezett halálában villamosvasúti baleset is közrejátszott. Flór Ferenc híres pesti orvos, akinek nevét érthetetlenül szedték le nem régen a Szent Rókus kórház mellett futó egyik utca táblájáról, elgázolás áldozata lett (1871). Lassar Oszkárt 1907-ben autó gázolta el. A háborúban is sok orvos pusztult el, ezek között 1914-ben Nagy László, a kiváló anatómus. És a halállal másoknál sokkalta többször szembenéző orvosok lelki ellenállóképessége is igen gyakran ingott meg az önmagukat való elpusztításban. Müller Johannes 1858-ban, Pettenkoffer Max pedig 1901-ben 82 éves korában önkézzel vetettek

véget életüknek. Az öngyilkos orvosok sora sajnos végtelenül hosszúvá nyúlik.

Az orvosok halálózása ilyen szemelvényes felsorolás szerint elég variabilis, bár a régi tételeket igazolja. A vérkeringés betegségei, a tüdőbántalmak, fertőző-ragályos betegségek jutnak ezen a vonalon is tragikus szerephez. Az egyéni esetek felsorakoztatása után igyekszünk hazai orvoshalalozási statisztikákat is bemutatni, hogy azokból emeljünk ki törvényszerűségeket.

Ramazzini Bernardino (1653-1714) az 1700-ban kiadott „De morbis arteficum diatriba” című valóban klasszikus munkájában hangsúlyozta először az eredményes orvosi működés feltételeként a foglalkozás és munka körülményeinek ismeretét. És íme, 340 esztendő leforgása után is végtelenül gyatra az a foglalkozási statisztikai anyag, amelyből az orvosok betegezési és halalozási körülményeit kiemelni törekszünk. Külföldi anyag is alig akad. Koelsch 1912-ben kimutatta, hogy a bajor orvosok halalozása magasabb, mint más értelmiségi csoportoké, de nem magasabb, mint a népességé általában. Statisztikája szerint a vérkeringési betegségek, fertőző bajok, idegbajok, nikotin, morfium abuzus szerepelnek élen a halálokok sorában. A tuberkulózis halalozása akkor az orvosok között már csak 1.9%-ra rúgott, holott akkor ez Bajorországban még 3.1% volt. A régi magyar foglalkozási statisztikában hiába turkálunk, mert évtizedeken keresztül az orvosok a gyógyszereszekkel és a bábákkal egy foglalkozás-csoportba voltak összeszorítva. A legutóbbi esztendőben ez a sajnálatos összefoglalás megváltozott s így módunkban lesz néhány komoly magyar statisztikára hivatkozni.

A halalozási viszonyok vizsgálata előtt tekintsük át egy pillanatra az összes kereső népesség, a közszolgálatban, szabad foglalkozásban álló értelmiségi keresők és végül az orvosok kor szerint való százalékos megoszlását. A 20-39 évesek között foglal helyet az összes kereső népesség 44.8%-a, a közszolgálati és szabad foglalkozású értelmiségi keresők 56.9%-a s végül az orvosok 69.0%-a. A 40-59 korévek között ezek a számok így alakulnak: 26.1%, 35.8% és 23.9%, a 60 éven felülieknél pedig imígyen: 12.2%, 5.0%, illetőleg 7.1%. Ezek az adatok az 1930. esztendőre vonatkoznak s jövőre az 1940. esztendei népszámlálás anyagának ismeretében még bátrabban lehet majd valószínűen arra következtetni, hogy a hosszú életű orvosok aránya jóval alacsonyabb, mint az összes keresőnépességé.

A magyar országos foglalkozási statisztikát csak az 1930-1931. évekről találjuk meg a legutoljára közzétett népmozgalmi kötetben olyan szétbontásban, hogy abból az orvosok halalozását ki lehet emelni. Két irányban vizsgálhatjuk behatóbban.

ezt az anyagot, mert kiszámíthatjuk az összes keresőknek, közszolgálatban, szabadfoglalkozásban működő értelmiségi keresőknek és az orvosoknak halálozását életkorcsoportok szerint százalékokban és megállapíthatjuk a korcsoport halálozási indexeket is.

A halandóság korcsoport szerinti százalékos megoszlása:

1930—1931	—19	20—39	40—59	60—	Összesen
Összes népesség...	3·7	17·9	22·7	55·7	100·0
Közszolgálat, szabad foglalkozások értelmiségi keresői	1·1	18·6	34·4	45·9	100·0
Orvosok keresői ..	—	30·5	24·7	44·8	100·0

A 40 éven felüli korcsoportokra a fenti adatok szerint az orvosok rovatában jóval kisebb kontingense jut a halandóságnak (69.5%), mint az összes keresőnépességben (78.4%) és kisebb, mint a közszolgálati és szabad foglalkozású kereső értelmiség rovatában (80.3%). Ebből azonban nehéz további következtetést vonni s így rá kell térnünk a korcsoport-indexek megvizsgálására.

A halandóság korcsoport-indexei (%):

1930—1931	—19	20—39	40—59	60—	Összesen
Összes népesség ...	3·0	5·5	11·9	62·5	13·7
Közszolgálat, szabad foglalkozások értelmiségi keresői.....	7·4	4·7	13·7	130·9	14·3
Orvosok keresői...	—	5·6	13·1	80·0	12·7

Érdekes, hogy a korindexek csak a 60 éven felüliek rovatában magasabbak az átlagnál (az orvosokat kivéve!) s ez bizonyosága a valószínű átlagos életkor meghosszabbodásának. Az orvosok halálozási indexei rosszabbak, mint az össznépeességé, azonban jobbak, mint az egyéb értelmiség keresőié. Az egyéb értelmiség keresői rovatában a 60 éven felüliek arányszáma messze kiemelkedik (130.9%). Az orvosok csoportjában már a 40-59 évesek indexe meghaladja az átlagarányszámot, ami arra látszik utalni, hogy az orvosélet az ember egészségét idő előtt elkoptatja. Az egyéb értelmiség jobban állja ezt a támadást, mert 40-59 évesek indexe csak 137%oj az átlag 14.3%-o-kel szemben.

Országos viszonylatban az 1930-1931. évek átlagában módunkban volt összeállítani az összes népesség keresőinek, a közszolgálat és szabad foglalkozások értelmiségi keresőinek és végül az orvosoknak halálokok szerint kiszámított halálozási arányszámait 10.000 élöre. Az összes népesség rovatában az aggkor indexe (26.4°/000), a fertőző bajoké (25.3°/000)j ebből a tuberkulózisé (21.5°/000) a vérkeringési szerveké (22.9°/000), a daganatoké (21.5°/000) az idegrendszeri bajoké (13.8°/000) és az erőszakos haláleseteké (10.5°/000) emelkedik ki. Az egyéb értelmiség indexei közül a fertőző bajoké (25-37000), ebből a tuberkulózisé (21.6°/000), a daganatoké

(16.9°/000), idegrendszeri betegségeké (16.9°/000), vérkeringési bajoké (29.3°/000), az aggkoré (10.9°/000) és az erőszakos eseteké (9.6°/000) ugrik ki. Az orvosok halandóságában halálokok szerint a fertőző bajok (19.3°/000), a daganatok (13.3°/000), az idegrendszer betegségei (14.5°/000), a vérkeringési szervek betegségei (29.0°/000), a lélekzöszervek betegségei (12.1°/000)5 az erőszakos esetek (14-57000) s ebben is főleg az öngyilkosságok (13-37000) dominálnak. Az átlagindexek így alakultak az 1930-1931. években:

	Össznépeesség keresői	Közszolgálat, szabad foglalk. értelmiségi keresői	Orvosok keresői
%00	137·2	142·9	126·7

Tehát az orvosok átlagindexe a legjobb, viszont a részletadatok igazolják, hogy az orvoshivatásban működőket a vérkeringési szervekre, az idegrendszerre ható ártalmak fokozottan károsítják. Meglepő mindenekfelett az orvosok igen magas öngyilkossági indexe (13.3°/000), amely közel eléri a gümőkórét (15.7°/000).

Budapest székesfőváros statisztikai közleményeiből sikerült a következő halandósági adatokat összeállítanunk (%):

	—19	20—24	25—29	30—39
összes népesség keresői (1935)	1·8	5·5	5·2	12·8
orvosok keresői (1930—1939).....	—	1·8	4·5	15·8
	40—49	50—59	60—	Összesen
összes népesség keresői (1935)	14·1	18·6	42·0	100·0
orvosok keresői (1930—1939).....	19·3	15·0	43·6	100·0

A halandóságnak százalékos megoszlásából kitűnik, hogy az orvosoknak nagyobb tömege pusztul el 30-50 év között, mint általában az össznépeességben. Ez is az orvosélet súlyos ártalmaira hívja fel a figyelmet.

A székesfőváros statisztikai hivatalából sikerült ezen felül külön összeállításban megszerezni az 1930-1939. esztendőkről az orvosok halandóságát a kor és a halálokok kombinációjában. Ez az anyag 512 orvos-halálesetet dolgozott fel tíz esztendő távolságában. A halálokok között ebben a statisztikában is a vérkeringési szervek betegségei (26.6%), a daganatok (10.9%), a tüdőgyulladás (8.0%), agyvérzés (5.5%), vesegyulladás (4.7%), de mindenekfelett az öngyilkosság (8,8%) rovata tűnik ki. Az idősebb orvosok a vérkeringési szervek betegségeiben és daganatok következtében pusztulnak el, a fiatalabbak fertőző betegségeiben és más kórformákban, meglehetősen szétszórtva, azonban megfigyelésre érdemes, hogy még az 50 éven aluli orvosok közül is 35 halt meg az 1930-1939. esztendőben vérkeringési szervek betegségeiben. Jel-

legzetes, hogy míg az orvoshalandóságnak a tuberkulózisra jutó aránya 4.5% volt, addig a népességben ez az arány ugyanazon tíz esztendőben 14.8%-kal tűnik szembe, viszont az orvosok rákhalálzási aránya (10.9%) a népességétől (11.1%) nem mutat semmiféle eltérést.

Az 1932. évben a székesfőváros statisztikai hivatala feldolgozta Budapest kórházi fekvőbetegeinek adatait. Ez a feldolgozás foglalkozás szerint való csoportosításban is elkészült, azonban kérdésünk szempontjából használhatatlan, mert nem tesz különbséget keresők és eltartottak között s ezért az anyagban az orvosok hozzátartozóikkal összekeverve szerepelnek.

Ez az igen szegény adattár áll rendelkezésünkre ahhoz, hogy az orvosok betegedési, halálzási viszonyaiba s ezen keresztül egészségügyi körülményeibe bepillantást keressünk. Ez a probléma mindenesetre nagyobb figyelmet érdemel s ezért szorgalmazni kell a hivatalos adattárak bővítését. A szegényes anyagból is kiderül, hogy az orvosok halandósága évtizedek, talán azt is mondhatjuk legalább félszázad lefolyása alatt csak a népesség morbiditási és mortalitási körülményeivel együtt változott kedvezőbbre. Az orvosi rend önmagát

nem tudta jobban megvédeni az egészségi bántalmakkal szemben, mint a gondjaira bízott felebarátait. Ma is jellegzetesen emelkedik ki az orvosoknak a vérkeringési szervek betegségeiben, daganatokban, agyvérzésben és öngyilkosság miatt történő magas arányú halálzása. Az orvosok biológiai sorsában a szaktudással felvértezett önvédelemmel szemben erősen érvényre jutnak az orvosélet küzdelmei, izgalmai és viszontagságai. Adataink szerint úgy látszik, hogy az orvos sem tud az átlagnál hosszabb ideig ellenállni a halál sorozatos támadásainak.

Az orvosok szociális és gazdasági viszonyai nehezen javulnak. Az orvosok félszázados panaszkönyvének lapjai nehezen cserélődnek. Az egészségügyi kormányzat megbecsülést keltő erőfeszítései a sok mulasztás miatt csak lassan lesznek eredményesek. Segítséget kell nyújtani az orvosi rendnek, mert közérdek, hogy a betegség és halál ellen való küzdelem katonáit kellőképpen megerősítsük.

Ha majd lassan megjavul az orvosok szociális helyzete, ha egy boldogabb időben az orvos élete delelőjén talán visszavonulhat a praxis robotjától, akkor hosszabb élet, békés néhány esztendő jut majd neki is osztályrészéül.

S Z O C I Á L I S F I G Y E L Ő

MIÉRT MUNKAVÁLLALÓ ÉS NEM - MUNKÁS?

MIÉRT SZABADIDŐMOZGALOM ÉS NEM - MUNKÁSPIHENŐ?

Igen tisztelt Szerkesztő Úr!

Engedje meg, hogy a szociális ügyek iránt érdeklődők körében máris közkedvelt „Szociális Szemle” hasábjain a szociálpolitika helyes nomenklatúrája érdekében felszólaljak.

Már többször olvastam az utolsó időben, hogy a régi jó magyar kifejezés: „munkás” háttérbe szorult egy új ízű, erőszakolt, zavaros értelmű, a magyar nyelv rövidegre törekvő szellemének meg nem felelő kifejezés, a „munkavállaló” által. Tiszta dolog, hogy ezt idegenből csempészték be. Az angol nyelvnek jó a „worker”, a francia nyelvnek az „ouvrier”, az olasz nyelvnek az „operaio”, a dán nyelvnek az „arbeider”, miért kell nekünk a jó „munkás” helyett az idegen ízű, tudákos, hosszadalmas kifejezést még a hivatalos nyelvben is majmolni?

A másik panaszom a „szabadidőmozgalom” meszterkelt, homályos értelmű kifejezésre vonatkozik. Nagyon örülök, hogy a „Szociális Szemle” e rossz kifejezés helyett a „munkáspihező” kifejezést használja. A „munkáspihező” kifejezést minden ember első hallásra megérti, míg a „szabadidőmozgalom” kifejezést soha. Azután ez a kifejezés teljesen illogikus. Mert szabadideje más foglalkozásbelieknek is van, de a szóban

lévő szociálpolitikai feladat csak a munkásokra vonatkozik. Félek a szótól gyakorlati, pénzügyi szempontokból is. Mihelyt mozgalomról beszélnek, mindjárt nagy apparátusra, nagy költségekre, nagy ambíciókra gondolnak. Pedig mindezt ki kell zárni. A helyes, okszerű, gyakorlati, cicomamentes munkáspihező igen egyszerűen, igen olcsón, nagy szólamok és dobverés nélkül megvalósítható.

Igaz tisztelettel:

Földes Béla

A ROCKEFELLER-ALAPÍTVÁNY ÉS A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK

Megjelent a Rockefeller Foundation 1939. évről szóló jelentése. Érdemesnek tartjuk a jelentés egyes adatairól és fejtegetéseiről röviden megemlékezni. Az alapítvány 1939-ben kiosztott adományai a következőképpen oszlanak meg:

Közegészségügy.....	2,010.000	dollár
Orvosi tudományok	1,927.180	„
Természet „	2,005.832	„
Társadalmi „	2,027.700	„
Karitász	992.180	„
Kínai program	300.000	„
Vegyesek.....	100.000	„
Adminisztratív kiadások:		
a) tudományos osztály.....	575.094	„
b) általános költségek	276.926	„
összesen.....	10,214.912	dollár

Látjuk e kimutatásból, hogy a társadalmi tudományok támogatására jutott a legnagyobb összeg, bár az egyes főtételek között nagyobb különbség nincsen és hogy az első három tétel bizonyos tekintetben párhuzamos tételként összevonható. Mindenesetre örvendetes, hogy a társadalmi tudományok is kellő figyelemben részesülnek. Érdekes, hogy még az oly hatalmas intézetek, mint az oxfordi egyetem, a British Museum, valamint a Carnegie-alapítvány által a világháború után szükségessé vált újjáépítési törekvések szolgálatára létesített és mint Brookings Institute néven Washingtonban nagy eredménnyel működő intézmény is igénybe veszi a Rockefeller-alapítványt. Ez az utóbbi intézmény általában a legmagasabb összeggel szerepel az egyes intézmények között.

Igen figyelemreméltóak azok a fejtegetések, amelyek a társadalmi tudományok mai állapotát tárgyalják. Dokumentumai annak, hogy e téren bár most a tények tanulmányozása lép előtérbe, mégis a tudomány szempontjából nem tartják kielégítőnek s különösen kifogásolják azt, hogy az egyetemi tanárok minden idejét az oktatás és az adminisztráció veszi túlságosan igénybe és nagyon kevés idő marad a kutatásra, ami különösen az egyetemi tanárok feladata volna. Szükségesnek tartják, hogy arra külön hivatott tanárok neveztessenek ki, mint kutató tanárok. A bírálóknak kétségtelenül jogsultsága van. Az oktatás és kutatás két különböző feladat és nem minden egyén alkalmas egyaránt mind a kettőre. Van tudós, aki kitűnő kutató, de gyenge oktató és megfordítva. Kutató tanárok alkalmazása pedig ma annál fontosabb, mert a társadalmi tudományokkal szemben mind a gyakorlati élet, mind az állami élet nagy igényeket támaszt. Érdekes, hogy régen a magyar parlament előtt is hangzott el olyanféle indítvány, hogy két egyetemre van szükség; egyre, ahol a tanárok kizárólag kutatással, a tudomány művelésével foglalkoznak és egyre, mely az oktatási és adminisztratív feladatokat látja el.

A jelentés kifogásolja azt is, hogy az egyetemek nem fordítanak elég összegeket a társadalmi tudományokra és szükségesnek tartaná, hogy az egyetemek kiadásaik bizonyos részét a társadalmi tudományokra használják fel. A költségvetés megoszlása az oktatás és a kutatás céljaira helytelen. Pedig ma nagy szükség van a társadalmi intézmények alapos tanulmányozására, mert amint a jelentés mondja, ma mindinkább terjed az a hamis felfogás, hogy csak erőszakkal lehet eredményt elérni és még azok is, akik e nézetet nem osztják, kétségbeesetten alávetik magukat.

Földes Béla

A MUNKÁSOKTATÁS TANTÁRGYAI

A munkásoktatás rendszeres fejlődése és sikere attól is függ, hogy az oktatás tárgyai helyesen választásának ki. Szem előtt kell tartani, hogy a tulajdonképpeni munkásoktatás feladata az, hogy a munkás a mai társadalom értelmes és megértő tagjává neveltesse, hogy megértse az állam és a társadalom természetét és azok fejlődési törvényét, hogy ismerje a mai problémákat, hogy képes legyen azokhoz hozzászólni; képes legyen magának helyes ítéletet alkotni minden tendencia, minden más oldalról jövő nyomás nélkül. Ennek megfelelően kell a munkásoktatás tantárgyait kiválasztani. Nézzük meg most már, mit tanítanak egyes kiválóbb intézetekben, amelyek a munkásoktatással intenzíve foglalkoznak.

A londoni Toynbee Hallban a főbb tantárgyak a következők: társadalomgazdaságtan, élettan, szociológia, jog, modern problémák, idegen nyelvek, szónoklat, közgazdaság, rajz és festés, zene, tánc, vívás, elsősegély.

A londoni Workers Educational Association által rendezett tanfolyamok főtárgyai: világtörténelem, gazdaságtörténelem, társadalomtörténelem, társadalomgazdaságtan, politika, társadalomtan, nemzetközi viszonylatok az európai világproblémákkal, földrajz és gazdaságföldrajz, antropológia, emberföldrajz, önkormányzat és központi kormányzat, bölcsészet, társadalombölcsészet, etika, vallástörténelem, irodalom, élettan, szépirodalom és dráma, szónoklat, nyelvek, zene, közegészségügy, elsősegély, torna és tánc.

A dán esti tanfolyamokon, amelyek törvényen alapulnak, a főbb tárgyak: számtan, matematika, könyvtel, gépírás, mezőgazdasági ismeret, közegészségügy, hittan, történelem, földrajz, természetrajz, társadalomgazdaságtan, szociológia, kézimunka, háztartás. E tárgyakhoz járulnak városokban: a szocializmus története, szövetkezeti ügy, szakszervezeti ügy, ipari közgazdaságtan, dán ipar.

A finn kollégiumban (Tampere) a főbb tantárgyak: társadalomgazdaságtan, közigazgatástan (községi), szónoklat, bölcsészet, anyanyelv, irodalom, közegészségügy, társadalomtan, történelem, nyelvek, számtan, könyvtel, gyorsírás, rajz, zene, karének, női munkaágak, gépírás, torna, zenekari zene, háztartástan.

Megjegyzendő, hogy ezek az adatok csak a magasabbrendű intézetekre vonatkoznak és azokra, amelyek rendszeres oktatást nyújtanak. Azonkívül van számos más rendszerű tanítás, amelynek anyaga igen változó. Nagy munkát fejtenek ki a dán tanulmányi körök, többnyire önképzőkiubok, egy-egy vezető segédkezése mellett. E köröknek fő tárgyai: szociológia, szakszervezeti ügy, magánjog, társadalompolitikai törvényhozás, idegen nyelvek, szövetkezeti ügy, fasizmus, náciizmus, irodalom.

A DÁN NÉPFŐISKOLÁK

A népfőiskola eszméje a dán szellem egészen egyéni és sajátos szüleménye; tulajdonképpen megnyitja ott és kiépíti a nemzeti újjászületés művét, hogy azután azonos irányt mutasson a többi északi állam számára.

Dánia a XIX. század elején csupán árnyéka volt annak a nagyhatalomnak, amelyhez a kalmari unió óta (1382) Svédország, Norvégia, Izland, Grönland, a Shetland, Orkney és Hebrida szigetcsoportok tartoztak, mindez a dán uralkodóház jogára alatt. A bécsi kongresszus a napoleompárti országokkal együtt Dániát is jelentéktelen kis állammá tette és a vele perszonálunióban levő Holstein és Schleswig hercegségekben erősödő német irányzat az utóbbinak északi vidékein élő dán lakosságban állandó nyugtalanságot váltott ki. Hozzájárult a XIX. századeleji német idealista filozófia térhódítása Kopenhága egyetemén és a dán irodalomban, úgyhogy a dán szellemi élet teljes elnyelése rajzolódt fel az ország irodalmi és szellemi köreinek aggályaiban.

N. F. S. Grundtvig püspök (1783-1872) a dán nép régi skandináv hagyományainak felélesztésére alkalmas felsőiskolátípust látta a mentés egyetlen eszközét. Hogy az állami apparátus nehézkes megmozdulásának, a szükséges pénzek megszavazásának, felemás kísérleteknek idővesztését elkerülje, ő maga alkotta meg az első ilyen iskolát magán eszközközök igénybevitelével. A dán kisebbség veszélyeztetett zónájában, az észak-schleswigi Rödödingben nyílt meg 1844-ben saját maga választotta tanerőkkel, határozott iskolai előképzettség megkívánása nélkül, vagyis minden állami vagy elvi megkötöttség mellőzésével, ami mindmáig lényege a dán népfőiskolának. Grundtvig művének

óriási eredménye volt. A lakosság minden rétege oda-özönlött az iskola céljából kibérelt ósdi épületbe és a dán irodalom, történelem, földrajz, természetrajz teljes, alapos ismeretével hagyta azt el, a XIX. század elején hirdetett világpolgár helyett öntudatos, a nemzeti szolidaritás és társadalmi egyenlőség elvétől áthatott, dolgozni és küzdeni kész dán állampolgár gyanánt. Az összetartozás, öntudatosodás érzését ez az első népfőiskola azzal fejlesztette ki hallgatóságában, hogy az egész tanulmányi idő alatt – ez az elv ma is kötelező Dániában – az iskolaépületben laktak és együtt étkeztek a tantestülettel. A társadalom minden rétegéből összerülő 18-25 éves fiatal emberek öthónapos szoros munkaközössége tanulmányokban, testgyakorlással és testi munkával szabad ég alatt töltött órákon, szórakozásban, kirándulásokon egyaránt, óriási vonzóerővel ruházta fel a népfőiskolákat. A férfi-ifjúság téli öthónapos képzését nyomon követte a leányok számára három nyári hónap tartamára bevezetett népfőiskolai tanfolyam. Az ország városaiban egymásután létesültek új népfőiskolák, különösen 1864 után, amikor Dániát újabb súlyos fordulatok érték. A vele perszonálunióban állt Holstein és Schleswig hercegségek Ausztria, illetve Poroszország megszállása alá kerültek a veszendőbe mentek a dán agrárállam számára, amely a hetvenes években Amerikából Németországba meginduló gabonaszállítás révén egy csapásra elvesztette addigi kivitelének főpiacát is. A népfőiskolán tanulásra, világos eszmecserékre és gondolkodásra szoktatott gazdatársadalom töretlen erővel és reményekkel vetette magát új mezőgazdasági tevékenységre: az állattenyésztésre és gyümölcsstermelésre. Az eredmény csakhamar meglepően kedvező volt; a dán mintagazdaságok az addig első helyen álló svájci tejgazdaságok teljesítményeit is túlszárnyalták. És minél tehetősebb lett a dán gazda, annál nagyobb számban küldte fiait és leányait a szokásos iskolázás után a népfőiskolára.

Grundtvig eredeti elgondolását közben egy vérbeli pedagógus, *Kristen Kold* fejlesztette tovább, amit főleg az a mindmáig fennálló alapelv könnyített meg, hogy a népfőiskolának nincsen *előírt* tanterve, tananyaga vagy tanmenete. Kold a Grundtvig elvei szerint működő népfőiskoláknak a régi skandináv szellem újraéledését szolgáló irányzata helyett a lelki élet fokozottabb fejlesztésére törekedett, evangéliumi alapon, hogy a hallgatóságot a családi élet, a munka és a közösség iránt fennálló kötelességekben rejlő örök értékekre eszméltesse. Ezzel megindult a különböző népfőiskolai típusok kialakulásának folyamata. Közöttük legnagyobb szerepre az Askov városkában alapított Grundtvig-típusú népfőiskola jutott. 1878-ig a többihez hasonlóan működött, akkor azonban felső népfőiskolává alakult át, vagyis olyanok számára, akik egy téli öthónapos férfitanfolyamot vagy egy nyári három hónapos női tanfolyamot valamely népfőiskolán már elvégeztek s ott szerzett tanulmányaikat még folytatni kívánták. Askovban, amelyet mindkét nembeli hallgatóság látogat, a tanulmányi idő három, egyenként hathavi téli ciklust foglal magában, de itt is a szaktanulmányok teljes kizárásával. A hallgatók Askovból is többnyire visszatérnek rendes foglalkozásukhoz, de azok, akik tanulmányaik folyamán elhatározzák, hogy népfőiskolai előadók kívánnak lenni, – a tantestület megválasztásának még előképzettségi feltételei sincsenek – kötelesek Askovban végezni. Így Askovnak, vagyis a Grundtvig-típus főképviselőjének döntő szerep jutott az újabb népfőiskolák megalakulásánál.

Az állami vagy közületi behatástól független dán népfőiskolák, miután magánkezdemenyezés alapján léte-

sülnek, nagy számban jutottak a magánvállalkozás sorsára: összesen 160 népfőiskolából 100 az idők folyamán megszűnt vagy elsovadt. A meglévő 60 főiskolából 35 tartozik a Grundtvig-típusozó s képezi 80 százalékát az összhallgatóságnak. A többi 25 népfőiskola összesen kilenc irányzatot képvisel.

A keresztény irányú Kold-típus mellett egy további válfaját adják a Grundtvig-típusnak az Ollerup és Snoghøj városokban levő *testnevelési népfőiskolák*. Tanterveik azonosak amazéival, csupán fokozott mértékben ápolják főtárgy gyanánt a testnevelést. Ezzel erős lendületet nyert a dán gazdatársadalomnak az a szokása, hogy a hosszú téli hónapok során a legények és leányok külön-külön egybegyűlnek és a szabadidőben, vagy akár alkalmas csűrökben tornagyakorlással, játéktornával szórakoznak a napi munka után. Ez a szokás eredetileg Svédországból nyomult be Dániába. Külön népfőiskolai típusa van a *diakonissza-szervezetnek*, a *gyermekvédő-képzésnek* és a *betegápolónőképzésnek*. Tíz népfőiskola szolgálja a *helmissziós* képzést: itt a bibliaórák, egyház- és missziótörténet, valamint a lelki gyakorlatok persze erősebb hangsúlyt nyernek, mint a Grundtvig-féle típusnál, s az ennél oly szép sikerrel ápoló néptáncok, mulatságok teljesen kiesnek. A missziós irányzatnak szintén külön felsőbb népfőiskolája van Dánia ősi iskolai gócpontjában, Haderslev városában. Külön népfőiskolájuk van azután a *baptistáknak*, valamint a schleswigi németeknek is. Frederiksborgban egy Grundtvig-típusú népfőiskola az összes északi államokból gyűjti össze hallgatóságát és főcélja az északi szolidaritás fejlesztése. Híven követve Grundtvig elgondolását, valamennyi népfőiskola magányosan fekszik a városon kívül, – némelyikük régi nemesi kastélyban – hatalmas kertben, úgyhogy a hallgatóság teljes függetlenségben éli a maga saját zavartalan életközösségét.

A világháború alatt Skandináviában erősebben érződtek annak társadalmi kihatásai, mint a hadbanálló országokban. Így a dán népfőiskolának új típusai létesültek addig nem hangsúlyozott szociális szempontok figyelembevételével. A *kereskedő-ifjak népfőiskoláját* nyomon követte az Ejsberg és Roskilde városokban alapított két *munkás-népfőiskola* (1916). Ide jelentek szabad idejük megfelelő kitöltésére a gyári munkanélküliek is. A háború utáni munkanélküliség azonban problematikusá tette a gazdaiifjúság és a fiatal ipari munkanélküliek egy tető alatt hosszú hónapok során folytatott életközösségének helyes eredményeit. Növekvő nehézségek születtek azt az elhatározást, hogy külön *munkanélküli-népfőiskola létesüljön* 1925-ben a Kopenhága melletti Borop-külvárosban. Ugyancsak munkanélküliek számára tartanak fenn egy külön időszakot a legismertebb népfőiskolán, amelyet a háború után Helsingörben, Hamlet városában alapítottak, a világ békeszervezeteinek támogatásával. Ez a helsingöri „*Nemzetközi Népfőiskola*” a külföld ifjúságát gyűjti egybe, hogy megismertesse őket egyrészt a dán népfőiskolai étellel, másrészt a nemzetek közötti együttműködés, a szociális kérdések időszzerű vonatkozásaival. Helsingörben különleges vonás gyanánt érvényesülnek az egyes főnyelvek használatával alakuló külön munkacsoportok, vitaestélyek és a vezetőség mellett működő diákönkormányzat.

A vezetés kérdését az összes népfőiskolatípusokra nézve egységesen oldották meg. A már említett magánkezdemenyezés elve kezdettől mindmáig érintetlenül fennáll. A népfőiskolák túlnyomó része magánvállalkozás. Bármely dán férfi vagy nő alapíthat népfőiskolát és ha két éven át megfelelő hallgatóságot tudott oda összetoborozni, az állam azt hivatalosan elismeri és anyagilag támogatja. Ez a támogatás magában foglalja:

1. a tantestület fizetésének 50%-át,
2. a vezető (tulajdonos) illetményének 20%-át,
3. a taneszközök vételárának 35%-át,
4. az épület amortizálásának 10%-át.

Az állami támogatás összege valamennyi népfőiskolára nézve közel 1-5 millió dán koronára (1-6 millió pengő) tehető és a nagyobb népfőiskolák mindegyikére körülbelül évi 10.000 korona jut belőle. Ennek révén módjuk van arra, hogy a hallgatóság tanítását, lakását, fűtéssel és világítással, valamint teljes étkezését havi 70-80 koronáért ellássák. Azok a hallgatók, akik erre a kiadásra csupán részben vagy egyáltalán nem képesek, az államtól havi 50 koronáig terjedhető tanulmányi segílyt kapnak. A másfélmillió állami támogatásnak mintegy a fele ilyen tanulmányi segílyek alakjában kerül kiadásra. Az állam ezt az anyagi terhet a népfőiskola szellemére, tanmenetére való mindenfajta irányítás vagy befolyás teljes mellőzésével vállalta. A 60 népfőiskolát egyetlen egy állami felügyelő tisztviselő látogatja, akinek hatásköre azonban csupán gyakorlati tanácsra vagy segílyre korlátozódik, egyébként a népfőiskola életébe nem folyhat bele.

A népfőiskolákat évente több mint 6000 egyén, az ezek alapiskolájaként szolgáló, 1871 óta szintén Grundtvig kezdeményezéséből létesült földművesiskolákat pedig évente 3000 gazdaiifjú látogatja, vagyis az ország ifjúságának egytized része. Az oktatást összesen mintegy 400 a vezető által szabadon választott egyén végzi, akik közül 70 az egyetemest, 80 a tanítóképzőt, 50 a gazdasági felsőiskolát végzettk száma, míg a maradék 200 nem képesített tanerő, hanem magánszorgalomból szerzett készséget a népfőiskolán való tanításra. A közös érdekek képviselője a „Népfőiskolák és Földművesiskolák Szövetsége” szolgál.

Egy öthónapos téli (férfi) tanfolyam során 170 óra jut a történelmi és irodalmi tantárgyakra, utána következik az anyanyelv 155 órával. A melléktárgyak között szerepel az egészség, a nőknél a kézimunka és nagy szerepe van az éneknek. A legtöbb népfőiskolán a napi munka közénekkel kezdődik és zárul, ugyancsak ének jelzi a főtekezések kezdetét és végét is.

Ha ezután felvetjük a kérdést, vajjon sikerült-e a dán népfőiskolának elérnie a kitűzött célját, a válasz minden tekintetben csak igenlő lehet. Az intézmény kezdettől fogva *nem volt hivatásiskola*, nem követte azt a célt, hogy elvégzése magasabb életpályára képesítsen. Az *élet iskolája* kívánt lenni és teljes sikerrel neveli hallgatóságát az életre. Grundtvignak azt a mondását: „*A szívől indul ki az élet*”, a közösségi elv állandó hangsúlyozásával váltotta át tettekre. Minden népfőiskola volt hallgatóságának megvan a maga saját egyesülete, amely állandó figyelemmel kíséri az illető népfőiskola további életét, sőt ez sokszor „*vendégüket*” rendez volt hallgatói – apák és fiúk, anyák és leányok - továbbképzésére. A dán gazda- és munkástársadalom így a népfőiskolák révén egy olyan szellemi- és élet-színvonal hordozója lett, amely felfigyelésre készítette a többi skandináv államot. Ezek csakhamar felismerték, hogy a dán gazda mintaszerű termelési rendszere, amelyet állandóan tökéletesít, a dán gazdaszövetkezetek óriási gazdasági ereje és sikere mind a népfőiskolák művéből csírázott ki. Ezért Grundtvig műve saját hazája határain túl messze kiterjedt nemcsak a többi északi államba, hanem Német- és Lengyelországba, valamint az angolszász földekre is.

Szende Zoltán

A FRANCIA PARASZTSÁG ÉRDEKKÉPVISELETI MOZGALMAI

A XIX. század második fele nagyjelentőségű Franciaországban a széles földművesrétegek szempontjából. Ez a kor ugyanis a francia parasztság érdekképviselői mozgalmainak jegyében indul, ami annál is inkább jelentős, mert a parasztság 50 százalékát teszi ki a népességnek. Ebben az időben születik meg egy földműves-szervezet, mely csakhamar fontos szerepre tesz szert mind politikai, mind gazdasági téren. Ez a szervezet, az agrárszindikátusok intézménye, a francia parasztságon épül fel és a földműves jogok és érdekek védelmét tűzte feladatul maga elé.

Az egyesülés szervezetének, céljának, munkájának ismertetése előtt érdekes közelebről szemügyre venni létrejöttének főokait és forrásait.

Midőn a francia törvényhozó testület az ipari munkásság részére alakítandó érdekképviselői szervek felállításáról szóló törvényjavaslatot tárgyalta, egy képviselő felállt és hasonló szervezetet követelt a mezőgazdasági munkásság számára is. Így született meg az 1884 március 21-i, az agrárszindikátusok létesítéséről kibocsátott törvény, lehetővé téve a parasztságnak, hogy maga gondoskodjék közös érdekeinek védelméről. E törvényre különösen azért volt nagy szükség, hogy megvédhessék magukat a nagybankok, a nagyiparosok és bizonyos nagykereskedők elnyomásával szemben.

A ható okokat közelebről szemügyre véve, megfigyelhetjük, hogy ugyanakkor, amikor az ipari munkásság politikai és gazdasági helyzete lényegesen megjavult, a parasztság nagy része továbbra is nyomorban maradt. A nehéz helyzetből csak egy kivetítő út látszott, egy egységes szervezetbe való tömörülés, mégpedig olyan szervezetbe, mely kívül áll minden párt- és osztálypolitikán. Sőt egyes vidékeken a földrajzi és időjárási viszonyok is nélkülözhetetlenné tették ily alakulatok létrejöttét. Ezek indították például a bretagnei törpebirtokosságot is arra, hogy szindikátusokba tömörüljön s így tartsa fenn magát legalábbis az iparral foglalkozók életnivóján s biztosítsa a megélhetést. Lényeges hatóokként szerepel az is, hogy Franciaország egyes vidékein, ahol a megélhetést nyújtó szőlőt elpusztította a filoxera, a parasztság tejtermeléssel kezdett foglalkozni és hogy biztosítsa a piacot elhelyezésre váró terményeinek számára, valamint biztosítsa a „méltányos bér”-t, szindikátusokba való tömörülésre s ezek keretén belül szövetkezetek létesítésére kényszerült.

Az agrárszindikátusokat később az 1937. évi törvény rendezte, szabatosan megállapítva működésük területét és azt a keretet, amelyben szabadon fejthetik ki tevékenységüket. Ehhez képest a szindikátus főcélja a földműves jogok és érdekek tanulmányozása, védelme és képviselője. Munkálkodik azon, hogy megbecsülés tárgyává tegye a föld megművelését, hogy fenntartsa és fejlessze a családi és paraszti termelést, segítve mindent, ami ennek a célnak megfelel: kölcsönösség, egymás segítése, mezőgazdasági oktatás. Célul tűzte maga elé minden, a földművelést érintő közgazdasági szükségletet és újítást hozó törvény vizsgálatát. A szindikátus földművelő eszközöket szerez be, azzal a céllal, hogy azt bérbeadja vagy kikölcsönözze tagjai kizárólagos használatára; továbbá megvalósítja a földműves érdekek ellen irányuló visszaélések felett való örökösödést.

Hangsúlyozni kell, hogy e szindikátusok nem társadalmi osztályszervezetek, mint például az ipari munkásság hasonló szervezetei. Ezekben az egyesületekben tagok úgy a munkások, mint a munkaadók és közös érde-

keikért küzdenek, nem pedig egymás ellen. A szindikátusoknak az egész közösségre hasznos munkásságát bizonyítja például az az akció, amellyel Dordogne-ba telepítettek 1500 breton családot, megmentve a pusztulástól annak megművelésre alkalmas földjét, művelétére adva az embereket.

A szövetkezetek a szindikátusok keretén belül alakulnak. A szövetkezetek nem tudtak küzdeni a nagy trösztök, gyárosok és nagykereskedők ellen s valamilyen védelmi rendszerre volt szükségük. A törvény szerint ugyanis a szövetkezetek csak gazdasági téren fejthetik ki tevékenységüket – így a szindikátus hivatott őket egyéb téren megvédeni.

A szindikátus a védelmen kívül sok dologgal foglalkozik, nevezetesen az oktatás terén elsőrendű feladata a falusi ifjúság képzése. Újságok, szemlék, könyvtárak, felolvasások és vetítettképes előadások mind-mind bent foglaltatnak a szindikátusok megvalósított programjában. Jelentőségük egyre növekszik. A szindikátus egyrészt megvalósítja a parasztnak jólétét, másrészt biztosítja az egységet, mely lehetetlenség politikai téren, de meg-

valósítható a foglalkozások alapján érdekképviselési téren, ahol nincsenek se kommunisták, se szocialisták, se radikálisok, csupán ugyanazon életet élő parasztnak, viselve ugyanazon előnyöket és hátrányokat, akiknek közös foglalkozásuk felvirágoztatása minden egyesnek érdekében áll. A szindikátusok egyesülésükkel megvalósították az egységet, mentesen maradván minden külső befolyástól, még ha a kormány részéről jött volna is.

A szindikátusok megváltoztatták a falvak képét. Új épületek, autók, mezőgazdasági gépek mutatják létezésüket. A falvakban három nagy épületet talál az ember: a templomot, mely az erkölcsi alapot adja, az iskolát, mely az oktatást és a szindikátusok vagy a szövetkezetek házáat, mely biztosítja a védelmet és a francia parasztnak munkájának méltányos bérét.

A szindikátusok azért a nagy eszményükért küzdenek, hogy a parasztságnak juttassák a francia életben azt a helyet, amely megilleti őt: az elsőt. A francia parasztság öntudatosan menetel határozott célja felé és az idő néki dolgozik.

Bodó József

S Z O C I Á L I S T U D Ó S Í T Ó

A kormány célja t végleg kiemelni népünket abból a nehéz sorsból, amelyben eddig volt és van

Gróf Teleki Pál miniszterelnök május 31-én nyilatkozott a képviselőházban a sajtó számára az általános helyzetről. A miniszterelnöki nyilatkozat nagy nyomatékkal emelte ki a szociális állapotok megjavításának szükségességét, miután rámutatott arra, hogy minden kis nemzetnek igen nehéz lenne egy hosszú, évekig tartó háborút akár mint nem résztvevőnek, akár mint semlegesnek gazdaságilag kibírni. Ez különösen áll reánk, – mondotta gróf Teleki Pál – akik éppen csak hogy újra felépítettük országunkat a húsz év előtti nyomorúságból és legutóbb minden erőfeszítésünket befektettük hadseregünk felszerelésébe. Hosszú háború a felépítés munkáját, amelyet nemcsak folytatni, de gazdasági és szociális téren egyaránt erős lendülettel kell és lehetne is fejleszteni, akadályozta, lassította és kitolta volna. Ma az a meggyőződésem, hogy hamarabb ránk virrad a polgári munkának áldásos szaka, amelyben gyorsütemű, erőteljes gazdasági munkát kell végeznünk és végezhetünk is, és amelyben e munka által és minden szükséges intézkedéssel a társadalmi, szociális állapotokat megjavíthatjuk és végleg kiemelhetjük népünket abból a nehéz sorsból, amelyben eddig volt és van. Ma már az átmenetgazdasági és tervgazdasági problémákkal foglalkozunk, ezeket készítjük elő, ezeknek intézményeit szervezzük. Most már komollyá válik az a remény, hogy rövidesen felszabadulnak jövendeleink a szociális és nemzetépítési feladatok fejlesztésére. Ebbe a munkába kell most a nemzetet beszervezni. Amint a nemzet hadseregét gyors ütemben fel tudta állítani és szerelni, éppen úgy meg vagyok győződve arról, hogy a békemunkát, amely bőségesebb termelést, gazdagodásunkat és ezzel az egész magyar nép, de különösen a dolgozók ezreinek jólétét emelni fogja, ugyanilyen gyors tempóban meg fogja tudni csinálni. Az állam a maga kötelességét úgy, mint a hadsereg felszerelésével, ezen a téren is meg fogja tenni. De itt már a polgári munkában nagy szerep vár az állam mellett a társadalomra is, amit minden társadalmi egyesületben hangoztatok, mint legutóbb a Keresztény Nemzeti Liga gyűlésén is, azért, hogy ébresszék.

Szociális intézkedések a visszacsatolt Felvidéken és a Kárpatalján

A kormány 3670/1940. M. E. szám alatt rendeletet adott ki a magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki és kárpátaljai területeken folytatott működésük alapján bejegyzett ügyvédek országos ügyvédi gyám- és nyugdíjintézeti tagsága tárgyában. A rendelet a kassai és a komáromi ügyvédi kamarák tagjaira vonatkozik, akik az Országos Ügyvédi Gyám- és Nyugdíjintézetnek tagjai lettek és azokat az átmeneti intézkedéseket tartalmazza, amelyek megszabják, hogy ezek az ügyvédek milyen módon vehetnek részt az intézet Önkormányzatában, és hogy ők maguk, továbbá özvegyeik és árváik milyen szolgáltatásokban részesülnek. (Budapesti Közlöny 1940 május 26-i 116. szám.) A másik kormányrendelet, mely 3700/1940. M. E. szám alatt jelent meg, a magyar Szent Koronához visszacsatolt kárpátaljai területeken volt magyar, illetőleg volt cseh-szlovák közszolgálati alkalmazottak és nyugdíjasok, valamint a hadsereg és a csendőrség volt tagjai, úgyszintén mindezek özvegyei és árvái ellátásának szabályozásáról szól. A rendelet szerint ellátásra annak van igénye, aki magyar állampolgár, aki állandóan a visszatért kárpátaljai területeken lakott, akinek magatartása az igazolási eljárás során megfelelőnek bizonyult, aki ellátásra való igényét kellő időben (1921 július 26-1939 március 15 között) bejelentette és aki az ellátásra a hatályos jogszabályokban meghatározott általános kellekek szerint jogosult. Vonatkozik a rendelet az állami és más közületi hivataloknál állandóan alkalmazott munkásokra és napszámosokra is. (Budapesti Közlöny 1940 június 2-i 122. szám.)

Szabályozták a fontosabb munkakört betöltő ipari alkalmazottak felmondási idejét és végkielégítését

3760/1940. M. E. szám alatt rendelet jelent meg, amely a közönséges munkát lényegesen meghaladó fontosságú munkakört betöltő ipari alkalmazottak felmondási jogviszonyáról és végkielégítéséről intézkedik. A rendelet azokra terjed ki, akik az 1884. évi XVII. törvénycikk és az ezt kiegészítő törvények rendelkezései alá eső ipari

üzletben, üzemben vagy vállalatban, mint üzletvezető vagy legalább tíz alkalmazott munkáját irányító művezetők, malomvezetők (főmolnárok), építési művezetők (főpallérok) vagy rendszerint legalább öt alkalmazott munkáját irányító gépészek (vezetőgépészek, főgépészek) vannak alkalmazásban. A felsorolt alkalmazottak szolgálati szerződésének felmondási ideje *hat hét*, két évi vagy ezt meghaladó szolgálati idő után *három hónap*. Ha az alkalmazottat az 1884. évi XVII. törvénycikk 92. szakaszának 3. bekezdése alá eső fontosabb teendőkkel megbízott iparosságának kell tekinteni, felmondási ideje *három hónap*, két évi vagy ezt meghaladó szolgálati idő után *hat hónap*. A felsorolt alkalmazottakat végkielégítés illeti meg, ha munkaadójuknál legalább *öt évig* állottak szolgálatban. A próbaidő, a felmondás és a végkielégítés tekintetében egyébként az 1910/1920. M. E. számú rendeletet kell alkalmazni. Amennyiben a szolgálati szerződés, szolgálati szabályzat vagy gyári munkarend e rendeletről eltérően intézkedik, érvénytelen. A 3760/1940 M. E. számú rendelet nem alkalmazható, ha a szolgálati viszony a rendelet hatálybalépése előtt szűnt meg, vagy habár azután szűnik meg, de a szolgálati viszony felmondásának közlése a rendelet hatálybalépésének napját megelőző időben már megtörtént. A rendelet hatálybalépésének napja: 1940. május 30. (Budapesti Közlöny 1940. május 30-i 119. szám.)

Életbelépett a legkisebb gazdasági munkabérekéről szóló törvény

Az Országos Mezőgazdasági Szociálpolitikai Tanács Mayer János ny. földművelésügyi miniszter elnökleite alatt teljes ülést tartott, melyen a legkisebb gazdasági munkabérek megállapítására vonatkozó új törvény végrehajtási utasításának tervezetét tárgyalták. A tanács néhány módosítással hozzájárult a végrehajtási utasításhoz úgy, hogy a június folyamán megszervezendő munkabérmegállapító bizottságok július elsejétől kezdve megkezdik működésüket. Fontos tárgya volt a teljes ülésnek a mezőgazdasági munkapiac jelenlegi helyzetéről szóló jelentés. Ezzel kapcsolatban a tanácsnak az ország minden részéből egybegyűlt tagjai rámutattak a helyi nehézségekre és az azokat előidéző okokra. Kívánatosnak mondták, hogy a legkisebb gazdasági munkabérek megállapításáról szóló 1940. évi XV. törvénycikk hozzájáruljon ezeknek megszüntetéséhez. A törvény hatálybalépéséről és végrehajtásáról intézkedő, *130.000/1940. F. M. számú rendelet* május 31-én jelent meg a hivatalos lapban.

A miniszteri rendelet kimondja, hogy a legkisebb gazdasági munkabérekéről szóló törvény *június i-én lép hatályba* és hogy a vármegyei (városi) munkabérmegállapító bizottságokat június 30-ig kell megalakítani. Bizottságok választandók minden vármegye székhelyén, Budapesten, Debrecenben, Hódmezővásárhelyen, Kecskeméten, Szegeden és a kárpátaljai területen minden közigazgatási kirendeltség székhelyén. A bizottság elnökét és h. elnökét az illetékes Mezőgazdasági Kamara által javaslatba hozott személyek közül a főispán (főpolgármester) nevezi ki. A munkabérmegállapító bizottságok tagjait és póttagjait a vármegyei (városi) mezőgazdasági bizottság útján *egyrészt a munkaadók, másrészt a munkavállalók választják*. A választásnál a választók figyelmét fel kell hívni arra, hogy lehetőleg ne válasszanak olyan tagot, akinek munkavállalója, illetve munkaadója a munkabérmegállapító bizottságba már bejutott. A szavazás nyílt, de ha a jelenlévő választók fele kívánja, titkos. Ha az alispán (polgármester) a választást akár egészben, akár részben megsemmisíti, az új választást 30 napon belül kell megtartani.

Az elnök a munkabérmegállapító bizottságot minden év *december havában* hivatalból köteles összehívni. Az érdekeltek a bizottság összehívására irányuló kezdeményező jogukkal csak akkor éljenek, ha előzetesen alapos körültekintéssel meggyőződtek arról, hogy a munkabérmegállapítás módosítása szükséges. Az elnök a földművelésügyi miniszter vagy a főispán (főpolgármester) felhívására a bizottságot azonnal köteles összehívni, ha pedig

erre vonatkozólag indítvány érkezik hozzá, a bizottság összehívását két hónapon túl nem halaszthatja.

Igen fontos a miniszteri rendelet 16. §-ának 2. bekezdése, amely kimondja, hogy a legkisebb munkabért megállapító határozatban *tekintettel kell lenni a munka értékére, a megélhetési és gazdasági viszonyokra s különösen a termelési költségekre és az értékesítési lehetőségekre. A legkisebb munkabérek ne haladják meg a gazdálkodás teherbíróképességét, de ezen a határon belül biztosítsanak a munkavállaló és családja részére munkájával arányban álló tisztességes keresetet és megélhetést*. További bekezdéseiben a 16. § arról rendelkezik, hogy figyelemmel kell lenni a munkavállalóknak nem és kor szerint eltérő teljesítőképességére, a munkanemekre, úgyszintén az éves gazdasági cselédek bérét kivéve – az egyes évszakokra. Megfelelően leszállított bért lehet kikötni és fizetni a szellemi vagy testi fogyatkozás miatt lényegesen csökkent munkaképességű munkavállalóknál.

A munkabérmegállapítás ellen előterjesztésnek van helye az országos munkabérmegállapító bizottsághoz. Ha a megélhetési és gazdasági viszonyok megváltoznak, úgyhogy a megállapított legkisebb munkabérek nem felelnek meg a 16. § 2. bekezdésében foglaltaknak, a bizottság korábban hozott határozatától eltérő határozatot hozhat. Részletesen intézkedik a miniszteri rendelet az országos gazdasági munkabérmegállapító bizottság megszervezéséről, amelynek 6 munkaadó és 6 munkavállaló tagja van. Az országos bizottság székhelye Budapest és megalakulásának határideje június 30. Utasítja a rendelet az országos bizottságot, hogy a legkisebb munkabérekre vonatkozólag oly időpontban szabjon kötelező irányelveket, hogy azokat a vármegyei (városi) munkabérmegállapító bizottságok december havi üléseiken figyelembe vehessék. *Az országos bizottság megállapíthatja azt a szintet, amely alá az ország egyetlen részében sem engedhető meg a munkabérek alászállása.*

A német tisztviselők jogviszonyainak rendezése

A nemzetvédelem minisztereinek tanácsa a mai helyzet követelményeihez mérten és annak tartamára néhány rendelkezést foganatosított a hivatalnokok jogviszonyai dolgában. Ezeknek a rendelkezéseknek a legfontosabbjai a következők: A szükséghez képest minden hivatalnok saját rendes foglalkozásának körén kívül és az utóljára élvezett javadalmazásnál kisebb fizetés mellett is alkalmazható. Az áthelyezés az alkalmazott hozzájárulásától függetlenül érvényes. Férjes nők nem kérhetik elbocsátásukat pusztán azzal az indokolással, hogy családjuk jövedelme eltartásukhoz elegendő. Az életfogytiglan vagy ideiglenesen alkalmazott hivatalnokokat nem szabad nyugdíjazni; azok azonban, akik 65. életévüket elérték, bármikor nyugdíjazhatók akkor is, ha nem kérték, és ha egyébként nem szolgálatképtelenek is. Azoknak a nyugdíjasoknak, akik még nem érték el a 70. évüket, három napon belül az illetékes munkaügyi hivatalnál jelentkezniük kell; alkalmaztatásuk esetén a nyugdíjazásuk előtti utolsó javadalmazáshoz van joguk, majd a kivételes állapot megszűnte után ismét nyugdíjazandók.

A munkanélküliek segélyezése a cseh-morva protektorátusban

Az 1939 október 26-án kibocsátott rendelettel a Németországban alkalmazott rendszerhez hasonlóan a cseh-morva protektorátusban is meghonosították a részben foglalkoztatott munkanélküliek segélyezését. A segélyezés a betegségi biztosítás rendszerébe bekapcsoltakra terjed ki, ha két egymást követő héten 16 óránál többet, de 78 óránál kevesebbet dolgoztak és ennek következtében erősen csökkent keresettel rendelkeznek. A segély kiutalásának megtörténte előtt megállapítják, hogy az érdekelt valóban segélyezésre szorult-e? A segélyek mértékét a segélyezett kétheti keresete és ugyanolyan természetű munka 80 teljesített munkaóra után járó jövedelme közt való különbséget 50%-ában állapítják meg. Az így megállapított segélyösszeg minden eltartott után 10 százalékkal növekszik végső értékben a segélyösszeg 80 százalékáig. A társadalombiztosítási és közegészségügyi minisztérium

1939 november 13-án kelt körlevelében összegszerűen megállapította bizonyos eseteket illetően a segélyezés végső értékeit. Azok a munkások, akik heti 48 órás munkateljesítménnyel 150 koronát keresnének, maximálisan heti 50, családtagjaik után pedig 45 korona segélyben részesíthetők. Akiknek heti keresete 150-200 korona volna, legfeljebb 80, családtagjaikkal együtt legfeljebb 120 korona segélyt kapnak, 250 korona heti jövedelmen felül a segélyezés végső értéke 100, illetve 160 korona.

Az áremelkedés és a létfenntartási költségek Olaszországban

A világgiacon bekövetkezett eseményeknek megfelelően – amelyekről még az olasz autarchiás rendszer mellett sem lehet egyelőre különösen eltekinteni – Itáliában is jelentékeny mértékben emelkedtek különösen az élelmiszerek, és ennek következtében az életfenntartás költségei.

A korporációs minisztérium külön bizottságának a képviselőház elé terjesztett és a különböző nemzetközi piacokon észlelt áremelkedéseket részletesen tartalmazó jelentéséből kitűnik, hogy a legnagyobb emelkedés a textilárúknál következett be. (50-100 százalékos volt itt az áremelkedés, az egyes áruk minősége szerint.) A nyersanyagok és élelmiszerek árának nemzetközi indexe – összehasonlítva az 1939 januári és 1940 januári helyzetet – a következő:

Élelmiszerek: 1939 január 94-54, 1940 január 105-93-

Ipari nyersanyag: 1939 január 103-40, 1940 január 129-09.

Általános index: 1939 január 100-44, 1940 január 121-06.

Az alapárakban történt emelkedéshez járult a szállítási költségek és a tengeri biztosítások emelkedése, amelyek a múlt augusztustól decemberig az angol hajóknál átlagosan 95 százalékkal, a semlegeseknél pedig még nagyobb mértékben emelkedtek.

Olaszországban a nagykereskedelmi árak 1939 augusztusától 1940 januárjáig több mint 10 százalékkal emelkedtek. Az átlagos emelkedés nagyobb volt az ipari nyersanyagoknál, kevesebb az élelmiszereknél és az ipari félgyártmányoknál, míg a kész iparcikkekénél jelentéktelen volt.

Ennek megfelelően emelkedtek a kiskereskedelmi árak; az élelmiszerek árának átlagos emelkedése 1939 augusztusától 1940 januárjáig 13 százalékos telt, míg a létfenntartás költségei – amelyekre a lakberek rögzítése jelentékeny befolyással volt – csak 7.5 százalékkal emelkedtek.

A jelentés kiemeli a miniszteriális és korporációs szervezeteknek az árak kiegyensúlyozására és fegyvelésére irányuló tevékenységét, amely mindenkor tekintettel van a gazdasági körülményekre, különösen a fizetések és javadalmazások vásárlóerejének megóvására. A kormányzat fizetési politikájának azonban – különösen gazdasági nehézségek idején, mint manapság is – az árpolitika az előfeltétele, hogy a munka ellenértéke, a munkabér ne forogjon veszélyben. A reális munkabér egyetlen lényeges biztosítéka ugyanis a munkabérek vásárlóerejének állandó fenntartása, amely csak úgy érhető el, ha az árak és a fizetések mértékének viszonya változatlan marad.

Elismerve ezeknek az elképzeléseknek a helyességét, a korporációk központi bizottsága március 9-én tartott ülésén elhatározta, hogy a miniszterközi árellenőrző bizottság döntését jóváhagyólag tudomásul veszi, amellyel július 31-ig rögzítették a legmagasabb árakat és amely szerint változatlan árúak maradnak egyes elsőrendű szükségleti cikkek, a közlekedési minisztériumtól függő szolgáltatások díjszabása, a lakberek, a víz- és villanyszolgáltatás és az egyedárusági cikkek.

Egyéb árakra vonatkozóan meghatározták azt a mértéket, amellyel a maximális ár emelhető.

A korporációs minisztérium jelentése szerint a nagykereskedelmi árak indexe egyes vidékeken – így Milanóban – 13 százalékos emelkedést mutatott, míg a kis-

kereskedelmi árak emelkedése következtében a létfenntartási költség 1939 márciusa és 1940 márciusa között 17-18 százalékkal emelkedett, tehát jóval meghaladta azt a 7.5 százalékos mértéket, amelyet a külön bizottság januárra kiszámított.

Ezért a korporációk bizottságának emiatt tartott ülésén kimondták, hogy az árak rögzítése a fizetéseknek és javadalmazásoknak az emelését is szükségessé tette. Ez a fizetésemelés 1940 március 25-ével lépett életbe és legalább 10, de legfeljebb 15 százalékos emelkedést jelentett.

Az olasz bányászok szakoktatása

Befejeződtek azok az előtanulmányok, amelyek az arsiái szénbányavidék bányászainak szakmabeli továbbképzésére hivatott központi szerv rendszeresítésére vonatkoznak. Ennek a központnak lesz a feladata az új szénbányász nemzedékek felnevelése és az összes bányák munkásai technikai képzettségének és termelési képességének fokozása, a nemzeti gazdálkodás szükségleteinek megfelelően. A központ gyakorlati célja, hogy évente 2500 főnyi válogatott bányászlegénységet szolgáltatasson, akiknek a részére biztosítják az arsiái és carboniai bányákban való alkalmazást, későbbi időpontban pedig más hazai és tengerentúli bányáukban leendő elhelyezést is. Felállításával egyidejűleg és vele szoros kapcsolatban fogják megszervezni a bányászok vándormozgalmát, amennyiben a központ iskoláját elvégzett növendékeket testi és lelki tulajdonságaiknak alapos megvizsgálása után néprajzi, gazdasági és szociális szempontból jellegzetes vidékeken alkalmazzzák, majd folytatólagosan mindig más és más bányavidékre helyezik el. A központ egyes tanfolyamai a népnevelési miniszter és a korporációk felügyelete alatt fognak lefolyni.

Munkaéleti tanfolyam olasz munkások részére

Nemrégben kezdődtek újra egész Olaszországban az ipari munkások fasiszta konföderációja által a munkásság részére rendezett és a munka orvosi vonatkozásait tárgyaló tanfolyamok. Ennek a kezdeményezésnek megvalósításában közreműködik az orvosok nemzeti fasiszta szindikátusa, a Dopo lavoro intézménye és az ipari munkásság betegségi biztosító intézeteinek fasiszta föderációja. A munka orvosi vonatkozásait tárgyaló tanfolyamoknak – amelyeket először a múlt évben rendeztek meg 100.000 munkás részvételével – a célja az, hogy a munkások megértsék a munka és az egészség között való kapcsolatokat és megismerjék az ipari üzemek egészségvédelmét megvalósító és biztosító eszközöket és módszereket. A múlt évi tanfolyamok nagy sikere arra készítette a konföderációt, hogy az idej tanfolyamoknak különös figyelmet szenteljen. Idén egyébként összesen négy kurzust tartanak, és pedig mindig a Dopo lavoronak, illetve a szindikátusoknak különféle székhelyein.

Az árak ellenőrzése Olaszországban

Múlt szeptember óta szervezett külön rendőrségi osztagok feladata az árakkal üzőtt visszaélések megakadályozása, és mindenféle áruk, különösen pedig az élelmiszerek halmazásának és elrejtésének a megtorlása. Ezeknek az osztagoknak tevékenysége igen hatásos volt.

A rendőri rendszabályok eddig összességükben a következők voltak: 32.410 feljelentés a pénzügyi hatóságoknál, 8 internálás, 5 rendőri felügyelet alá helyezés, 5838 figyelmeztetés, 15.089 ellentét elsimítása közigazgatási úton, 7578 egyéb közigazgatási határozat (üzemek, üzletek, malmok, stb. bezárása, engedélyek megvonása, stb.).

Az ipari települések tanulmányozásával megbízott Angol Királyi Bizottság jelentése

1937 júliusában Királyi Bizottságot alakítottak Angliában avval a céllal, hogy megvizsgálja, melyek azok az okok, amelyek az angol ipar településének és evvel az angol ipari népesség településének földrajzi elhelyezkedését meghatározzák, melyek további fejlődés várható az ipari település esetleges eltörlődése szempontjából;

további feladata ennek a Bizottságnak, hogy az ipari népességnek nagy városokban és bizonyos vidékeken való tömörüléséből adódó szociális, gazdasági vagy nemzetvédelmi hátrányokat tanulmányozza. Feladata ezenfelül a szükséges preventív intézkedések kidolgozása és javaslatba hozása. E feladatoknak tett a Bizottság három hónappal ezelőtt eleget. A vizsgált kérdések tekintetében a Bizottság tagjai nem foglaltak el egységes álláspontot. Így a Bizottság jelentése egy többségi és egy kisebbségi jelentésből áll. Ezt a két jelentést a Bizottság egy tagja, Prof. Abercrombie külön javaslata egészíti ki. *A többségi jelentés négy részből áll.* Az első rész a települési okokkal és a jövő kilátásaival foglalkozik. Nagy-Britannia hét főiparája 1801-ben az ország területének egy negyedét, a kereső népességnek alig 45%-át, 1931-ben azonban már 73%-át és 1937-ben 79%-át tette ki. A jelentés részletesen foglalkozik az ipari település földrajzi okaival. Megállapítja, hogy elhatározó természeti okok hiányában, mint amilyen pl. a szén lelőhelye, az ipar a piac felé húzódik. A jövő kilátásait tekintve a jelentés megállapítja, hogy az állami irányítás hiányában az ipari települést különböző tényezők fogják befolyásolni, mint pl. a csökkenő népszaporodás következtében a tőkebefektetésre eső kiadások csökkenése, a nagy exportiparokban valószínűleg beálló visszaesés, a különböző összetett könnyűiparok várható kiterjedése, a találmányok és a szerzés fokozása következtében emelkedő életstandard szükségleteit szolgáló javítóiparok számának növekedése. E fejezetet az a megállapítás zárja be, hogy honvédelmi érdekek ellenére és határozott kormányintézkedések hiányában, az ilyen iparoknak délkelet felé való húzódása valószínűleg tovább tart. Ezt a továbbhúzódást a Bizottság a nemzet jövője szempontjából károsnak minősíti és határozott ellenintézkedéseket javasol a Kormánynak.

A második fejezet az ipari tömörülések hátrányairól beszél. A szociális hátrányokat vizsgálva a jelentés megállapítja, hogy a jól tervezett városi és vidéki ipari település nem emelheti a halandóságot. Viszont az angol ipari városok és ipari vidékek e tekintetben távol állnak az elemi követelményektől. Lakóik számos hátrányt kénytelenek elszenvedni, amelyek a rossz lakásvizonyokból, kellő mozgási lehetőség hiányából, közlekedési nehézségekből, a túlszűfoltsgából, füstből és zajból származnak.

Közgazdasági szempontból az ipari tömörülés kétségtelenül előnyt jelent, különösen a piaci közelség, a szállítási költségek leszorítása és kellő munkásutánpótlási lehetőség miatt. Ezek az előnyök azonban bizonyos hátrányokkal is járnak. E hátrányok közül a fontosabbak: az igen magasra hajtott árak miatt erős kiadástopplett mutatkozik, a nagy utcai forgalom lassúsága miatt nagy az idővesztés, a munkások munkaerőt vesztenek, mert a munkahelyük lakóhelyüktől rendszerint messze esik és így a naponkénti oda- és visszaút megtétele erejük egy részét felemésztí.

Honvédelmi szempontból a túlszűfoltsga különösen délen és délkeleten veszélyes. Ezért az áttelepítés és szétzórás, különösen nyugatra és északra igen kívánatos lenne.

A harmadik fejezet az általános téma kapcsolt területeivel foglalkozik. E kapcsolt területek a kertvárosok, ipari decentralizáció, bizonyos iparilag tehermentesített vidékek viszonya az ország ipari egyensúlyához, különböző várostípusok és a túlszűfoltsga problémája, London néhány e tárgyú problémája, regionalizmus és az ipar elosztása. Mindezekkel kapcsolatban a jelentés e fejezete javaslatokat is tartalmaz. A javaslatok közös visszhangja egy Országos Ipari Elosztó Hatóság felállítását kívánja.

A negyedik fejezet az orvoslattal foglalkozik. Megállapítja mindenekelőtt, hogy szociális, gazdasági és honvédelmi érdekekből egyaránt nélkülözhetetlen, hogy a kormány a nemzet jövője szempontjából a helytelen fejlődés útját vágja és megelőző intézkedéseket hozzon. Ezt az általános kívánalmat a segítség eszközeiről folytatott vita anyaga követi. A vita során kialakult és egyhangúan elfogadott konklúziókat ismerteti ezután a jelentés. Ezeket a következőkben foglalhatjuk össze: A nemzet érdekében és a sürgősen megoldásra váró feladatok miatt

országos akcióra van szükség. Ennek az akciónak irányítására fel kell állítani egy Országos Hatóságot. Az Országos Hatóság akciója terjedjen ki a következőkre: *a)* a túlszűfolt ipari városok belső rendezése, *b)* az ipartelemek és az ipari népesség településeinek decentralizációja vagy eltelepítése az ilyen túlszűfolt vidékekről és *c)* az ország ipari egyensúlyának biztosítása azáltal, hogy az ország területét bizonyos iparágak szerint arányosan felosztják, az odatelepülést pedig elősegítik. Az Országos Hatóság feladata a nagybritanniai iparfejlesztő politika tervét felállítani, a terv végrehajtásához szükséges eszközöket kidolgozni. A terv elkészítésénél figyelembe kell vennie a honvédelmi, a szorosan vett termelési, a városok szociális szempontjait és igényeit. Figyelnie kell továbbá arra is, hogy az iparok regionális elhelyezésével a verseny ne fokoztassék. Az Országos Hatóságnak legyen kötelessége az is, hogy a jövőben kidolgozandó bármilyen iparfejlesztő tervet vagy elgondolást a nemzet egyetemes érdekei szempontjából elbíráljon és ha szükséges, azon változtasson is. A Hatóság egyesítse mindazokat a hatásköröket, amelyek az ipar települése tekintetében ezideig a különböző kormányzati szervek kezébe voltak lefektetve. Folytasson kutató munkát és gyűjtse össze minden adatot arra vonatkozólag, hogy az ország milyen természeti kincsekkel és természeti adottságokkal rendelkezik, amelyeket egy esetleges ipartelepítés károsan befolyásolna, vagy átalakítana. A Hatóság adjon tanácsot a kormánynak, közületeknek és vállalatoknak az ipari népesség elhelyezése szempontjából.

A Bizottság azonban nem foglalt el egységes álláspontot az Országos Hatóságnak juttatandó jogkör és hatalmi eszközök szempontjából. Az elnök és kilenc bizottsági tag véleménye szerint (a többségi jelentés aláírói) Országos Hatóságként egy Országos Ipari Elosztó Hatóságot kellene felállítani igazi hatósági jogkör nélkül. Csupán tanulmányozó, tanácsadó és szabálykidolgozó testület lenne tervük szerint. A többség elgondolása szerint a Hatóság egy elnökből, valamint munkaadó és munkás részről három-három tagból állana. A kiválasztás szempontjai: kiváló közéleti szereplés és ipari, valamint üzleti jártasság. Legyen joga arra, hogy a különböző ipari vidékek elkülönített tanulmányozására bizottságokat alakíthasson. Az adatgyűjtés, tanulmányozás és tanácsadás feladatkörén túl bizassék meg avval is, hogy a további lépésekhez szükséges jogkört körvonalazza egy külön javaslatában, amelyet a szakszervezetek elnökének nyújtaná be. E javaslatot a parlament elé utalják abból a célból, hogy a javaslatba hozott jogkörrel történő felruházással a Hatóság feladatává tett munkakört jobb eredménnyel lehessen ellátni. A Hatóságot azonban már kezdettől fogva fel kell ruházni avval a jogkörrel, hogy Londonban és néhány Countyban a járulékos iparok településügyét szabályozza. Az előkészületeket meg kellene tenni továbbá azirányban is, hogy e jogkörét az összes területekre ki lehessen terjeszteni.

A többségi véleményhez a Bizottságnak három tagja bizonyos fenntartásokat fűzött. A fenntartások hozzájárulást a következő külön javaslatokhoz kötötték: *a)* különböző regionális elhatárolás és az annak megfelelő bizottságok a javasolt iparpolitika integráns részei legyenek, *b)* hogy a szükséges jogkör Kidolgozása és javaslatba tétele a Hatóságnak a meghatározottabban kötelességévé tétessék, továbbá, hogy javaslatát a lehető legrövidebb idő alatt készítse el, *c)* hogy a meghatározottabban kifejeztesse az az óhaj, hogy a végrehajtáshoz szükséges minden jog és lehetőség az egész ország területére biztosíttassák a javaslat benyújtása után a Hatóságnak a tekintetben, hogy az ipartelepítés ügyét szabályozza, *d)* hogy bizonyos kiemelt területek előjáróinak (Commissioners for Special Areas) eddigi hatáskörét, amennyiben az a javasolt Hatóság tervezett jogkörével azonos, azt a Hatóságra származtatnák át és hogy a Hatóságnak jogában álljon az iparpolitika hathatós keresztülvitele érdekében ilyen jogköröket átruházni, végül *e)* hogy a Hatóság egy állandó elnökből és legalább öt tagból álljon.

Eddig tart a többségi jelentés és az azt kísérő fenntartások. Lássuk ezek után, mi a kisebbségi jelentés lényege.

A kisebbségi jelentés aláírója ugyanaz a három bizottsági tag, akik a feltételeket szabták. A három aláíró véleménye szerint a többség által javasolt megoldási eszközök és módok igen távol állnak attól, hogy a feladatok megoldására lehetőséget biztosítsanak. Az ő véleményük szerint egyedül egy igen messzemenő hatalmú Hatóság lenne képes arra, hogy az ország ipari elosztásának egyensúlyát helyreállítsa és biztosítsa. Ezért azt javasolják, hogy egy új kormányzert kell felállítani és azt a lehető legnagyobb hatalommal kell felruházni. Az új kormányzert felállítása helyett esetleg egy meglévőt gondolnak ugyanilyen hatalommal elláthatónak. Ennek az új kormányzertnek feladata lenne, hogy az ipari település és iparfejlesztés vizsgálata és felügyelete mellett a mezőgazdasági, ipari, lakásügyi és szabadidőfelhasználási lehetőségek fejlesztésére irányuló tervek készítését támogassa, elősegítse és ellenőrizze. Az egyes kerületeknek (départments) eddigi ezirányú jogkörét, valamint a kiemelt területek előjáróinak (Commissioners for the Special Areas) idevágó jogkörét szintén az új kormányzertre kellene ruházni. A javasolt új kormányzert (Hatóság) alkotmányába és eljárás szabályzatába fel kellene venni azt is, hogy a Hatóság regionális fiókhatóságokat alaíthasson, amelyeknek többek között az lenne a feladatuk, hogy a miniszter számára részletterveket készítsenek. E munkájukban a szintén alkotmányilag biztosítandó Kutató Bizottság lenne a segítségükre. A minisztert fel kellene hatalmazni, hogy jutalmakkal, kedvezményekkel és egyéb módon támogathassa azokat, akik az ipar-telepítési program keresztülvitelénél magukat a tervnek alávetik.

A jelentés ezen felül Prof. Abercrombie külön javaslatát tartalmazza, amely az ipar-telepítésről vallott nézeteit vázolja. A jelentést számos hasonló tárgyú memorandum egészíti ki.

Az angol ipari átképző központok tanfolyamai

Az angol ipari átképző központok tanfolyamai 1925 óta fontos szerepet töltek be azért, hogy a munkanélküli munkásságot a munkáshiánnyal küzdő iparágakra kiképezzék. A háborús viszonyok szerepüket még fontosabbá tették, amennyiben a legfontosabb hadi iparágak számára félig begyakorolt szakmunkásokat képeztek ki. A jelenleg mutatózó munkanélküliség ellenére szakmunkásban nagy a kereslet. Azok a munkások, akik a háborús viszonyok miatt veszítették el alkalmaztatásukat, kellő szakképzettség hiányában a munkáshiánnyal küzdő iparokban nem vállalhattak munkát. Az átképző központok tanfolyamai e téren nagy segítséget jelentenek, mert a munkásokat aránylag rövid idő alatt az új munka vállalására kellő előképzettséggel látják el. A központok tanmenetükkel alapos gyakorlatot biztosítanak. Jelenleg elsősorban a különböző gépészipari tanfolyamokon (hajóipar, gépipar, szerelőipar, szerszámkészítő ipar, gépkezelés, acélelemkészítő ipar, villamosipar stb.) képezik át a munkásságot. A tanfolyamok általában hat hónapig tartanak, a hajókészítő ipart kivéve, amely kilenc hónapig tart. Maga a gyakorlat üzemi munkát jelent, hogy ezáltal is az alapos és gyors tanulást lehetővé tegyék. A fizikai gyakorlat mellett elméleti oktatást is adnak mindazokról a problémákról, amelyekkel az illető ipar munkásai munkájuk közben találkozhatnak. A tanfolyamot alaposan elvégzett munkás azonban még nem teljes értékű szakmunkás, hanem csak azokkal az alapokkal rendelkezik, amelyeknek segítségével a legrövidebb időn belül azzá válhat. Ezek az átképzett munkások alkalmaztatásuk kezdetén nem kapják meg rögtön a szakmunkások bérét, hanem a szakmunkás fokozat eléréséig javított alacsonyabb bérosztályba tartoznak.

A tanfolyamokra való felvétel feltételei: az alsó korhatár bizonyos iparágakban a betöltött 18. életév, illetőleg a 19. életév, a felsőkorhatár a 45. életév. 25 éven alul azonban a katonai szolgálatra való alkalmatlanságot orvosi bizonyítvánnyal kell igazolni. 45 éven felül csak akkor vesznek fel munkásokat, ha egészségesek és erejük teljében vannak. A felvételnél előnyös elbírálásban részesülnek azok, akik előző foglalkozásuk folyamán már a

gépipar valamely ágában voltak alkalmazva. Az említett iparokban a munkáskereslet nagy és így minden jelentkező kérvényét alaposan megvizsgálják.

A tanfolyamokra felvett munkások közül azok, akiknek felvételükig joguk volt a munkanélküli biztosítás támogatására, a munkanélküli járadékot a tanfolyam tartama alatt is kapják, mert számosan vannak olyan munkások, akik a tanfolyamon való részvétel ideje alatt a munkanélküli biztosítás nélkül is jobb anyagi helyzetben vannak. A munkanélküli biztosítás támogatását megvonják az olyan munkástól, aki a tanfolyamról kellő ok nélkül kimarad, vagy akit meg nem felelő viselkedésért onnan kizártak. A rendes munkanélküli járadékot a tanfolyam idejére gyakorlati pótdíjjal egészítik ki, hogy a tanfolyam hallgatói a lakásuk és napi élelmük kifizetése után hetente öt shillinggel rendelkezzenek. Ezenfelül a tanfolyamosok minden hétköznapon ingyen ebédet kapnak a munkahelyükön. Gondoskodás történik a munkanélküliek családtagjairól is, akik a munkanélküli biztosítás havi járadékának elégtelensége miatt külön kiegészítő segítyt kapnak. A tanfolyam befejeztével a Központok megtérítik a munkásoknak a lakhelyüktől a tanfolyam székhelyéig, illetőleg a tanfolyam székhelyétől vissza a munkahelyig az utazás költségeit. Ha az új munkahely a munkás családjának eddigi lakóhelyétől nagyon távol esik, a család átköltözését is fedezi a Központ.

Az árszabályozás Angliában

Az 1939 november 16-án szentesített árszabályozási törvény központi és helyi ármegállapító bizottságok felállításáról intézkedik. A központi bizottság (Central Price Reputation Committee) feladata a helyi bizottságok munkájának összehangolása, a törvény szellemében egyéges eljárás biztosítása, a kereskedelmi minisztérium munkájának javaslatokkal és általában a legteljesebb együttműködéssel való támogatása. A helyi bizottságok a törvény végrehajtásának biztosítása érdekében ellenőrző hatáskört gyakorolnak és felügyelnek a szabályozásnak még alá nem vetett cikkek árának alakulására is. A helyi bizottság a törvény értelmében a kereskedelmi minisztérium engedélye alapján saját hatáskörében eljárhat az ármegállapítási rendelkezések megsértőivel szemben. Hasonlóképpen az árdragítókkal szemben a központi bizottság is megindíthatja az eljárást. Ezekben az esetekben a vizsgálatok költségei az árdragítással vádoltat terhelik.

A brit munkanélküliség ellen való biztosítás

A munkanélküliség ellen való biztosításra vonatkozó, nemrég közzétett statisztikákból kitűnik, hogy a 14 és 64 év közötti biztosítottak száma – kivéve közülük még a mezőgazdasági munkásokat – egy év alatt hozzávetőleg 630.000-rel nőtt. Azok az ipar- és szolgálati ágak, amelyekben az emelkedés különösen nagy volt, a kézműves-, a szállító- és az építőipar. A munkanélküliség ellen biztosított munkások és tisztviselők összes száma Angliában és Észak-Írországból a statisztika adatai szerint 13 millió 773.980-ra tehető.

A munkaügyi bíráskodás és békéltetés az USA-ban

Kötelező munkabíráóság hiányában az Egyesült Államokban számos köz- és magánintézmény működik, és jelentősebb munkaügyi viták esetében az érdekelt felek ezekhez szoktak fordulni. Minthogy ezeknek az intézményeknek a döntései nem kötelező hatályúak, a döntőbíráóságok határozataik elfogadása érdekében rendszerint a részletesen tájékoztatott közvélemény nyomását használják fel.

Tekintsünk el a National Labor Relation Board nevű és az egyes államokban működő, hozzá hasonló hivatalról, amely az 1935-iki törvény értelmében pusztán azt döntheti el, hogy valamely vita törvényes alappal bír-e vagy sem, mert bizonyos körülmények fennforgása esetén ez a hivatal is fellephet ugyan békéltetési szervként, sohasem bírálhatja el azonban érdemben a szerződések érvényét, az ellenérdekű felek gazdasági körülményeit,

gyag egyes kényszerítő rendszabályok alkalmazásának jogosságát. Ha már most a munkaadók és a munkások szindikátusa közt valamely vitás kérdésre vonatkozó tárgyalás holtpontra jutott, közösen fordulnak valamelyik békéltető szervezethez, anélkül azonban, hogy már előre feltétel nélkül alávetnék magukat e hivatal meghozandó döntésének.

A döntőbíróóságoknak két fajtája ismeretes. Az egyikbe tartoznak az olyan, magánszemélyekből álló bizottságok, amelyeket az ellenérdekű felek közvetlenül neveznek ki akár egy bizonyos ügyre nézve meghatározott időre, akár állandó jelleggel; a másik csoportba tartozó intézmények köztestületek, a föderációk állami, vagy helyi jellegű bizottságai, amelyek ideiglenesek és állandók is lehetnek törvényes alapon, ha t. i. szervezésük valamely törvény rendelkezésén alapult. A jól megszervezett iparágakban gyakran vegyes bizottságokkal is találkozunk, amelyeknek tagjai részben a munkaadók, részben a munkások soraiból kerülnek ki, elnökük pedig pártatlan személy. Ezeknek a bizottságoknak az illetékessége vagy egy bizonyos üzemre, vagy pedig az egész iparágra (például ruházati iparra, sajtóra, bányászatra, stb.) kiterjed.

A kollektív munkaszerveződések értelmezéséből eredő viták megoldására bevált módszert alkalmaz az Amerikai Döntőbíróóságok Szövetsége elnevezésű, 1937-ben alapított nem hivatalos intézmény, amely a felek rendelkezésére bocsátja a döntőbíró nevjegyzékét és ebből a jegyzékből a döntőbíró esetről-esetre választható. Az így választott bíró határozata – amennyiben erre előzetes megállapodás létrejön – kötelező hatályú. Egyes községekben helyi bizottságok alakultak a munkaügyi viták békés megoldására, rendszerint a munkaadók kezdeményezése következtében, legalább is ott, ahol a szindikátusok nem gondoskodtak a megszervezésükről.

A föderatív és hivatalos szervek igen sokfélék. Vannak köztük önkéntesek, amelyeknek sem a közreműködése valamely vita eldöntésében, sem határozata nem kötelező, vannak félönkéntesek, amelyeknek a közreműködése kötelező ugyan, de döntésük nem. A kötelező hatályú amerikai döntőbíróóság egyetlen kísérletét a Kansas Allam Ipari Jogviszonyainak Bírósága jelentette, amely azonban, miután a szövetségek ellenszenvvel fogadták, a legfelsőbb bíróság pedig alkotmányellenesnek nyilvánította, rövid és szerencsétlen életű volt (1920-1923).

A vasutakra vonatkozóan egy 1926-os törvénnyel életbeléptetett és 1935-ben megreformált föderatív rendszer érvényes, amely szerint a döntőbíráskodás nem kötelező ugyan, de ha egyszer elfogadták a közreműködését, határozatai kötelező joghatályúak.

Működik ezenkívül a munkaügyi államtitkárság mellett szervezett békéltetőhivatal, amelynek a közre-

működését gyakran kérik a kollektív munkaszerveződésekől eredő viták esetén, működik továbbá a kereskedelmi tengerészet békéltető szerve, ennek a feloszlata azonban 1941-re már tervbe van véve, és működik igen sok egyéb döntőbíróóság az unió különféle államaiban, amelyek igen különböző sikerrel végzik feladatukat, a döntőbíróághoz való folyamodás azonban sehol sem kötelező a törvény alapján és megegyezés hiányában mindig kitérhet a sztrájk.

A gazdaság és a munka védelméről szóló török törvény

Különös figyelmet érdemel a nemzeti gazdaság védelméről szóló új törvény, amely a hivatalos lap január 26-iki számában jelent meg. Ez a törvény módot ad a minisztertanácsnak, hogy kivételes esetekben a nemzeti termelés fokozásáról és védelméről gondoskodjék. Gazdasági rendszabályokon kívül a törvény széleskörű szociálpolitikai rendelkezéseket is tartalmaz. Így minden török állampolgárt kötelezni lehet, hogy megfelelő ellenérték fejében bizonyos meghatározott munkát végezzen. A munkahely megváltoztatása nyomós okok és a hatóságok előzetes engedélye nélkül egyáltalán tilos. A napi munkaidő három órával felemelhető és a nők és gyermekek munkájára vonatkozó korlátozások felfüggeszthetők. A kormány által meghatározott helyeken a hivatkozott törvény fennállása alatt semmiféle lakkbért nem szabad emelni. A kormány felhatalmazást kapott, hogy egyes árucikkek legmagasabb árát és minőségét belátása szerint megállapítsa.

Az öregek és a vakok nyugdíja Kanadában

Az öregségi nyugdíjra vonatkozó törvény szerint minden brit alattvalónak, aki elérte a 70. évét, ha nincs legalább 365 dollár évi jövedelme és legalább húsz éve Kanadában lakik, joga van az öregségi nyugdíjra. A törvény kimondja, hogy nem igényelhet nyugdíjat az, aki vagyonát másra ruházta abból a célból, hogy az öregségi nyugdíjra jogosultságot nyerjen. A nyugdíj maximális összege évi 240 dollár. Akinek magánjövedelme van, annak a nyugdíja jövedelméhez mérten lesz állítandó. A törvény szerint ezenkívül nyugdíjban fognak részesülni az összes 40 évnél idősebb vakok, bizonyos feltételek fennforgása esetén. Es pedig olyan mértékben kell vaknak lenniök, hogy semmiféle munkára, amelyhez a látás elengedhetetlen, nem lehetnek alkalmasak; a vaksági nyugdíj nem húzható továbbá a frontharcos-járadékkal egyidejűleg. A nyugdíj maximális összege évi 240 dollár. Ez az összeg azonban a felére csökken, ha a nyugdíjjogosult vak egy másik, ugyancsak nyugdíjjogosult vakkal házasságot köt.

K Ö N Y V S Z E M L E

Szervezett agrárérlekesítés. Wünsch Frigyes könyve. Budapest. Csáthy Ferenc Rt. kiadása. 262 lap.

A könyv címe javaslatra vagy beszámolóra vall. Az első részt mégis eszméi igazolásának szentelte a szerző és ha a két szemben álló eszmeáramlat párharca nem dőlt volna el az elméleti síkon, a könyv második része a szerző meggyőződésének leghathatósabb érve: a gyakorlat.

A cél, melyért az eszmék szemben állnak s melyet a gyakorlat, így vagy úgy, megvalósítani igyekeznek: az ember jólétének emelése, minél tökéletesebb gazdálkodás. A kérdés az, mikép jutunk közelebb a célhoz? Érvényesüljön mindenki ahogy tud és a számtalan egyéni érdek eredője azonos-e a közösségi érdekekkel, vagy előbbre halad-e az ember, ha egymást segíti, összefog és szervezkedik? Üdvözt-e egyedül az egyéni kezdeményezés, vagy az csupán a fő mozgató erő, mely hivatását csak úgy

töltheti be, ha mozgatjuk vele a nagy gépezetet, az összességet? Elegendő-e a nemzetnek, ha győznek az edzetek és ügyesek, vagy szükség van mindenki lelkére és erejére, bármily kicsi és látszólag haszontalan; szükség van-e arra, hogy a legerősebb dinamizmusát korlátozzuk és felhasználjuk a gyengébb támogatására? Mi a cél: az egyes ember jóléte, vagy pedig minden egyes ember boldogulása?

A könyv szelleme az utóbbiért lelkesedik. „A keresztény nemzeti gazdasági rendszer azt a világos célt követi, hogy a nemzet megerősödése érdekében minél több, gazdaságilag elégedett egyedlet kell megteremteni. E törekvés közben a keresztény erkölcsi felfogást kell szem előtt tartani. Az erősek pedig szorítottassanak olyan szabályok közé, amelyek a nincstelen rétegek keletkezését lehetlenné teszik. Itt van a nagy harmónia a nemzeti gondolat és a keresztény erkölcsi felfogás között.”

A két szembenálló eszme végletei gyakorlatilag soha nem valósultak meg. Milyen lendülettel bizonyítja a szerző, hogy a liberalizmus, érdekszövetségeket alkotva, önmaga szüntette meg az egyéni szabad érvényesülést. S ha jól átgondoljuk, a kollektív gazdasági rendszer apostolai is a gyakorlatban csak az uralkodó rétegeket csérelték ki. Mert a gazdasági életet valaki mindig irányítja. A liberálkapitalista rendszerben az erősebbek érdekcsoportjai a gyengébbek ellen, a kommunista rendszerben az eszme egyedárusai a tömeggel szemben.

A gazdasági szabadság és az irányítás azonban mégsem állnak szükségszerűen egymással ellentétben. A szerző szerint: „A szabadság korlátozottságáig, amíg szükséges, amíg mindenkinek tisztességesen megfizetett munkát tud adni. Ha emellett a honvédelem érdekeit is szem előtt tartjuk, ám jöjjön a szabad mozgási lehetőség, érvényesüljön az egyéni kezdeményezés.”

A szövetkezeti gondolat és az állami beavatkozás ma talán együtt említett fogalmak, pedig valójában egymással ellentétesek. Szövetkezés csak szabad gazdaságban képzelhető el, állami irányítás alatt nincs szükség szövetkezetre. Ha ma a szövetkezetek nálunk, hivatásuk teljesítése mellett, egyúttal az állami irányított gazdálkodás szervei is, mégsem az állam hívta őket életre. A Hangya gondolata pl. egyéni kezdeményezés, megvalósítása hatalmas egyéni erőfeszítések és alkotások sorozata, minden egyes szövetkezet alapjait az egyén összefogása teremtette meg s az alap, az eszme most is érintetlen marad, mikor a kor megköveteli, hogy a szervezet időlegesen más célokat is szolgáljon.

Általában hiba volna a kötöttséget és irányítást ideálként vagy öncélként odaállítani, különösen Magyarországon, ahol a gazdasági kezdeményezés sajnos még mindig nem tartozik a legelső erények közé. A szabad verseny és az ebben érvényesülő nyereszkesztési ösztön az embert fokozottabb teljesítményekre készítetik. Az irányítás célja csupán az lehet, hogy a változó korok szerint változó célok irányába terelje a szabad versenyt és ebben mindenki számára egyenlő lehetőségeket biztosítson, annak túlkapasait megakadályozza, a fokozottabb teljesítmények is a nemzet javára fordíttassanak és ott ahol mégis elmaradnának, ezeket az állam erejével pótolja.

Mindaz, amit a szabad gazdaságban való egyéni szövetkezéstről elmondottunk, elsősorban a kereskedelemre, a mezőgazdasági termelésre és értékesítésre és a kisiparra vonatkozik. Érvényes különösen ott, ahol a szabad szövetkezés gondolata a széles néprétegekben tért hódított, ahol a nép természete és praktikus érzéke felismerte az ebben rejlő erőt. (Dánia, Anglia.) Nem vonatkozik azonban olyan időkre, amelyek eleve állami irányítást jelentenek, – így pl. a maiak – nem vonatkozik továbbá a kérdések szociális oldalára: a tőke és munka ellentéteinek kiegyenlítésére és a nemzetgazdaság problémáira (gazdasági ágak összehangolása, honvédelem), amelyek felső irányítást és egységes keresztlüvelt igényelnek. És kissé más a helyzet Magyarországon, ahol a szövetkezeteket meggyőződéses szociálpolitikusok nevelő eszközként honosították meg, hogy a gazdákat érdekeik önálló és hathatós megvédésére, a hasznosabb út keresésére és kihasználására tanítsák. A szövetkezet nálunk az irányítás egyik módja lett és – amint az a könyvben fejezetről-fejezetre olyan meggyőző erővel rajzolódik ki – a legideálisabb eszköz, mert szociális és mégis egyéni, szervezett és mégis független. Milyen hasznos és tanulságos ez a könyv azoknak, akik a közgazdaság és szociológia útvesztőiben bolyonganak az egyetlen vagy a gyakorlati életben, mert egy nagyonis aktuális gazdasági irányzat ragyogó elméleti és gyakorlati igazolását találhatják meg benne!

Az elméletet tehát a gyakorlat követi: a szerző bemutatja a szövetkezeti értékesítést. Miért kellett az értékesítést megszervezni és hogyan történt ez? Erről a két kérdéstről részletes és áttekinthető képet ad egy példa: a paprikaértékesítés.

Ahelyett, hogy az értékesítési intézményeket és adatokat felsorolnánk, kíséreljük meg inkább a szövetkezeti értékesítés nemzetgazdasági és szociális, valamint az egyes tagok által élvezett előnyeit vázolni. Ezek jelentik az állandót, a lényegét. A megvalósítás változik korok, földrajzi helyzet és – nem utolsósorban – az irányító kéz szerint.

A leglényegesebb indítók, amely a szövetkezeteket a múlt század legvégén Magyarországon létrehozta, a falusi népesség teljes kiszolgáltatottsága volt az egyes kereskedők árpolitikájának és uszójának. És amint a fogyasztási szövetkezet védi tagjait a nyereszkesztő árfelhajtás ellen, ugyanúgy védi a szövetkezeti értékesítés a termelőket a monopolisztikus és a gazdák gyakorlatlanságát kihasználó kereskedők árdiktálása ellen. „Biztosítanunk kell, hogy a termelő a termelési költségeket és munkájának egyenértékét mindenkor megkapja, gondoskodnunk kell arról, hogy ez az ár lehetőleg egyenletes legyen, továbbá, hogy a termelő ezt az árat a termelési időszak elején tudja.”

Az árszabályozással szorosan összefügg a túltermelés megakadályozása, tehát a termelés összehangolása a fogyasztással és a kiviteli lehetőségekkel.

Az értékesítés szociális oldala a termelő számára való tőkebiztosítás. A tőke itt nemcsak azt a készpénzt jelenti, amelyet a termelő árujéért kézhezkap, hanem mindazokat a berendezéseket is, amelyek az értékesítést gazdaságosabbá teszik. (Tároló, feldolgozó telepek és eszközök.)

„A termelő gazdának legnagyobb érdeke fűződik ahhoz, hogy értékesítési piacain árujával bizalmat élvezzen és így állandó piacot biztosíthasson magának.” Ezt a követelményt – a minőségbiztosítást – azáltal is eléri a szövetkezet, hogy a termelőnek fizetett ellenértéket a minőséggel hozza kapcsolatba.

A szövetkezeti értékesítés további célja a szervezetség biztosítása; egységes irányelvek, egységes végrehajtás. Sem munka, sem áru nem fecsérlődik el, a termelés és ezzel a kínálat a kereslethez alkalmazkodik.

Az értékesítésre való szövetkezés önkénytelenül élvezet a termelésre való szövetkezéshez. A közösen beszerzett gépek, vetőmagvak, eszközök és berendezések a termelést olcsóbbá és ésszerűbbé teszik.

Végül a szövetkezet valósíthatná meg azt az ideális célt is, hogy az egyes termelők egymáshoz közelebb jutva, tapasztalataikat és tudásukat egymás javára fordíthassák és hogy az állam és a felsőbb közigazdasági érdekek ismerői és a termelők között együttműködés és megértés legyen.

A szövetkezés: az egymást segítés gondolata önmagában is az ember legnemesebb szellemi kincsei közé tartozik. A szövetkezetben azonban ez az eszme még társra is talál: az egyéni érdekek védelmében, a jobb gazdálkodás előmozdításában. Milyen páratlan erő rejlik a szövetkezetben, mikor az életben oly ritkán találkozunk a szép eszmék és a rideg anyagi érdekek!

A mű, amelyről képet adtunk, a sorok mögött, egyúttal beszámoló arról a hatalmassá nőtt szervezetről, amelynek segítségével hazánkban az ágrárértékesítést megszervezték és lebonyolítják. Jólész visszapillantás a jövőért való munka előtt. S ha a kegyelet és elismerés mellett, amellyel a szervezet alapítóinak és továbbépítőinek adózunk, egy óhaj mégis felhangzik, az csupán ez: bárcsak tért hódítana a szövetkezés gondolata minden egyes emberben és megvalósulna mindenütt – felső kezdeményezés nélkül is – az önmagából sarjadt, független, népalkotta együttműködés: a szövetkezet I

Balogh Elemér

Szerkesztésért és kiadásért felelős: Erődi-Horváth Béla dr.

88188 Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest. Felelős nyomdavezető: Kárpáti Antal
Nyomatott a könyvnyomtatás 500-ik évében

E SZÁMBAN MEGJELENT CIKKEK SZERZŐI:

FÖLDES BÉLA dr. v. b. t. t.₂ ny. m. kir. miniszter *
NEUBAUER GYULA dr., egyet. c. rk. tanár * VIZY
ANDRÁS dr., Zala vármegye szociális tanácsadója *
BURCHARDT-BÉLAVÁRY ERZSÉBET, a Montessori-iskola
igazgatója * SOMOGYI ZSIGMOND dr.₅ m. kir. egészség-
ügyi főtanácsos, az Orsz. Szociálpolitikai Intézet egészség-
ügyi főnöke * MELLY JÓZSEF dr., egyetemi m.-
tanár₃ tisztiorvos * SZENDE ZOLTÁN dr.₅ közgazda *
BODÓ JÓZSEF, az Ipartestületek Orsz. Központjának tiszt-
viselője * ÖSTÖR ANDRÁS dr., kir. közjegyzőhelyettes
* IFJ. ERŐDI-HARRACH BÉLA, Veszprém vármegye
szociális tanácsadója * BALOGH ELEMÉR dr., közgazda

S Z O C I Á L I S S Z E M L E

T Á R S A D A L O M P O L I T I K A I F O L Y Ó I R A T

SZERKESZTI -

ERŐDI-HARRACH BÉLA

*

KIADJA: AZ ORSZÁGOS SZOCIÁLPOLITIKAI INTÉZET

MEGJELENIK MINDEN HÓNAP 1-ÉN, HAT ÍVBEN

*

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

BUDAPEST, VIII., SZENTKIRÁLYI-U. 7

Telefon: 139-753

Postatakarékpénztári csekk számla sz.: 23.932

*

*Előfizetési díj egy évre 6.- P. Jogi személyeknek, iskoláknak, könyvtáraknak, intézményeknek,
közhatóságnak évi 20.- P. Egyes szám ára 50 fillér.*

*

Szerkesztőségi órák: hétfőn d. u. 6-8-ig.